

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS

VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

INDRĖ ŽIAUKAITĖ

**GLOBALIZACIJOS ĮTAKA SOCIALINĖS APSAUGOS
RAIDAI**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

Doc. dr. A. Guogis

Vilnius, 2014

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS

VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO KATEDRA

**GLOBALIZACIJOS ĮTAKA SOCIALINĖS APSAUGOS
RAIDAI**

Magistro baigiamasis darbas

Viešojo administravimo studijų programa

Vadovas

_____ **doc.dr. A.Guogis**

2014 -

Recenzentas

2014

Atliko

_____ **stud. I. Žiaukaitė**

2014- 04 - 01

Vilnius, 2014

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. GLOBALIZACIJOS REIŠKINIO KONCEPCIJA	10
1.1 Globalizacijos sąvokos samprata.....	10
1.2 Globalizacijos chronologijos problematika. Globalizacijos reiškinio vertinimo diapazonas ..	13
2. GEROVĖS VALSTYBĖS KONCEPCIJA LIETUVOJE IR UŽSIENYJE.....	17
2.1 Gerovės valstybės sąvoka ir modeliai.....	17
2.2 Gerovės valstybės raida Lietuvoje	20
3. SOCIALINĖS APSAUGOS KONCEPCIJA, ORGANIZAVIMAS IR IŠŠŪKIAI	23
3.1 Socialinės apsaugos sąvoka	23
3.2 Socialinės apsaugos sistemos, raida, skirtumai ir ypatybės.....	25
3.3 Socialinės apsaugos organizavimo tradicijos.....	26
3.4 Lietuvos socialinės apsaugos sistema	29
3.5 Iššūkiai socialinei apsaugai.....	32
3.6 Globalizacijos įtaka socialinei apsaugai	33
4. GLOBALIŲ ORGANIZACIJŲ ĮTAKA SOCIALINEI APSAUGAI PASAULYJE IR LIETUVOJE.....	43
4.1 Globalizacija ir Tarptautinės organizacijos	43
4.2 Europos Sąjunga: kontekstas, socialinė politika ir globalizacijos įtaka	44
4.3 Jungtinių tautų organizacija: susikūrimas, struktūra ir socialinės apsaugos.....	50
4.4 Pasaulio bankas: struktūra, tikslai ir socialinis aspektas.....	54
4.5 Tarptautinis valiutos fondas: susikūrimas, struktūra, problemos.....	56
4.6 Tarptautinė darbo organizacija: susikūrimas, struktūra, funkcijos ir socialinis aspektas	57
5. VIEŠOJO ADMINITRAVIMO TRADICIJOS, POKYČIAI IR IŠŠŪKIAI	62
5.1 Naujoji viešojo vadyba	62
5.2 Naujasis viešasis valdymas	64

5.3 Gerovės modelių ypatumai	67
5.4 Idealaus viešojo valdymo modelio perspektyvos	71
IŠVADOS.....	73
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	74
ANOTACIJA	79
SANTRAUKA	80

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1. Gerovės valstybės sąvoka.....	16
2. Socialinės išlaidos OECD šalyse 1998-1995m	32
3. Socialinės išlaidos pagal gerovės valstybės tipą.....	34
4. Globalizacijos indikatorių tendencijos.....	35
5. Skurdo rizika iki ir po socialinių išmokų.....	46
6. JTO tūkstantmečio tikslai.....	51
7. TDO struktūra.....	56
8. Naujosios viešosios vadybos elementai.....	61

LENTELĖS

1 lentelė. G.Esping-Anderseno modeliai ir juos atitinkantys rodikliai.....	18
2 lentelė. Lietuvos socialinės apsaugos struktūra.....	29
3 lentelė. Poveikis gerovės valstybėms pagal socialines išlaidas, ITO ir ESO.....	36
4 lentelė. Globalizacijos įtaka socialinėms išlaidoms: pagrindinio efekto ir sąveikos poveikio modeliai.....	37
5 lentelė. Globalizacijos poveikis socialinių išlaidų priemonėms.....	38
6 lentelė. Europos socialinės politikos formavimasis.....	43
7 lentelė. Valstybės socialinės apsaugos išlaidos (% lyginant su BVP) išmokų.....	47
8 lentelė. Vyriausybių išlaidos 2007m.....	68

IVADAS

Globalizacija ir integraciniai procesai daro didžiulę įtaką kiekvienai šaliai individualiai ir joms visoms kartu. Šių procesų poveikis pasireiškia ir socialinės apsaugos srityje. Kaita socialinės apsaugos sistemose visaapimanti, tačiau nevienareikšmiška. Vienose šalyse galima pastebėti daugiau teigiamų pokyčių, kitose atvirkščiai. Tokios globalios organizacijos kaip Europos Sąjunga, Jungtinių Tautų organizacija tampa visuotinai svarbios ir įtakingos. Globalizacija kaip procesas yra, buvo ir, bent jau kol kas, bus aktualus. Tokie mokslo grandai kaip Z. Bauman, N. Yeates, J.E.Lane ir kiti, apie jų indėlį bus kalbama vėliau, analizavo globalizacijos reiškinį ir poveikį šiuolaikiniam pasauliui.

Kalbant apie globalizacijos kaip reiškinio naujumą, reiktų paminėti, jog tai sąlyginai nauja tema. Vieni mokslininkai šio proceso ištakas datuoja XX amžių, kiti – nuo evoliucijos laikų, kuomet primatai jau domėjosi, kas vyksta toliau už jų gyvenamosios teritorijos ribų. Analizuojant globalizacijos ir socialinės apsaugos sistemos sąsajas, galima teigti, jog tema pakankamai nauja, nes vienokius procesus galima įžvelgti iki krizinio laikotarpio 2008m ir visai kitaip pasaulio reikalai krypsta krizei traukiantis.

Neginčijamas faktas ir tai, jog globalizacijos įtaka socialinės apsaugos sistemai yra aktuali tiek Baltijos šalims, tiek ir pasaulio mastu. Socialinė apsauga orientuota pagelbėti socialinės rizikos asmenims ir turi būti ramsčiu, kai asmuo ar asmenų grupė negali arba pilnai negali savimi pasirūpinti. Žvelgiant iš žmogiškosios pusės abejingiems likti negalima (liaudies išmintis „svetimo skausmo nebūna“), taigi savaime tema yra aktuali, bet savo darbe bandysiu paanalizuoti ir kitą požiūrį, kuomet pats asmuo patenka į liberalumo spąstus ir tampa įkaitu, nes už savo gyvenimą yra atsakingas tik jis pats („kiekvienas yra savo laimės kalvis“). Savo darbe bandysiu atsakyti į klausimą, kiek yra aktuali ši tema ir ar vienodai aktuali įvairiose šalyse.

Darbo problema: prieštaravimas tarp to, kas yra ir to, kas turi būti. Socialinė apsauga turėtų būti ramstis, tačiau dėl globalizacijos proceso įtakos dar labiau didėja socialinė atskirtis ir abejingumas į socialinį užribį nukeliavusiems asmenims.

Tyrimo objektas – socialinės apsaugos sistemos pokyčiai Baltijos šalyse ir pasaulyje.

Tikslas- atskleisti, kaip globalizacijos procesas daro įtaką valstybių socialinės apsaugos sistemai, kuriose šalyse jos įtaka teigiamai veikia ir kuriose tik didina socialinę nelygybę ir gilina atskirtį tarp „sėkmingų“ ir „nesėkmingų“ žmonių. Akcentuoti kuo ši įtaka ypatinga pokriziniu laikotarpiu.

Uždaviniai:

- Paanalizuoti globalizacijos sąvokos ištakas, skirtingų mokslininkų darbus šia tema;
- Paanalizuoti socialinės apsaugos raišką Lietuvos ir užsienio kontekste;

- Atskleisti ryšį tarp globalizacijos ir socialinės apsaugos sistemos;
- Palyginti kaip globalizacijos reiškinys pasireiškia skirtingų šalių socialinės apsaugos sistemoje;
- Paanalizuoti globalių institucijų požiūrį į žmogų, jo problemas ir perspektyvą;
- Paanalizuoti globalių organizacijų įtaką socialinei apsaugai;
- Atskleisti, kaip būtų galima pagerinti socialinės apsaugos funkcionavimą valstybėse, jeigu globalizacijos procesas ją veikia neigiamai.

Šis darbas susideda iš penkių dalių.

Pirmojoje dalyje apžvelgiama globalizacijos sąvoka, skirtingas mokslininkų požiūris į globalizacijos reikšmę, jos pradžia bei kryptis. Remiantis A.Guogio tyrinėjimais, atkreipiamas dėmesys, jog globalizacijos įtakai socialinei sričiai yra skiriamas mažiausias dėmesys, nes didžioji dalis mokslininkų susikoncentravę į verslo, ekonomikos ir finansų pokyčius veikiant globaliems procesams.

Antroji darbo dalis skirta apžvelgti gerovės valstybės sampratai. Pasitelkiant A.Guogio, A.Bitino, N.Bogdanovos, J.Aidukaitės ir kt. mokslinius straipsnius aptariama kaip atsirado gerovės valstybė ir kaip skiriasi skirtingų valstybių požiūriai į valstybės tarpininkavimą tarp piliečio ir socialinės apsaugos. Taip pat apžvelgiamas Lietuvos gerovės valstybės formavimasis.

Trečioje dalyje aptariamas socialinės apsaugos sistemų formavimasis, kokie bruožai būdingi skirtingoms socialinėms sistemoms ir aptariamos globalizacijos bei socialinės apsaugos sąveikos: kaip globalizacija ir socialinė sritis susijusios, kaip globalizacija veikia socialinę sritį bei kokius naujus iššūkius kelia.

Ketvirtojoje dalyje daugiausia dėmesio skiriama globalizacijos raiškai socialinės apsaugos srityje – tarptautinių organizacijų veiklai bei daromam poveikiui. Remiantis T.K.Kim ir K.Zuro atliktais moksliniais tyrimais, atskleidžiama kaip globalizacija įtakoja socialinių apsaugos sistemų finansavimą ir kurie gerovės valstybių modeliai yra daugiau linkę pasiduoti globalizacijos daromai įtakai.

Penktoji darbo dalis skirta apibendrinti tradicinį viešojo administravimo modelį bei tai, kaip globalizacija verčia transformuoti tiek biurokratinio aparato veiklą, tiek ir vertybines orientacijas. Taip pat trumpai aptariamos idealaus administracinio valdymo aparato sukūrimo galimybės, kuomet būtų atrastas modelis, idealiai atlaikantis tiek išorės tiek vidaus iššūkius.

Darbe keliami hipotezė, jog globalizacijos reiškinys prieškriziniu laikotarpiu neturėjo tokio didelio neigiamo poveikio socialinės apsaugos sistemai, kokiu jis pasižymi dabar. Globalizacijos iššauktas liberalėjimas nustumia „nesėkmingus“ žmones į socialinės atskirties nuošalę ir pagilina takoskyrą tarp šių dviejų žmonių grupių.

Metodai: šiame magistro darbe naudojamas **literatūros analizės metodas**. Remiantis šiuo metodu bus atskleidžiama globalizacijos reiškinio ir socialinės apsaugos sąsajos. Surinkta mokslinė informacija sudarys sąlygas atskleisti kokias būdais globalizacija veikia socialinės apsaugos raidą Lietuvoje bei užsienio valstybėse. Globalizacijos įtaka socialinei apsaugai analizuojama per globalių tarptautinių organizacijų veiklą, nukreiptą į socialinę sritį. Taip pat bus remiamasi **dokumentų analizės metodu**. **Rinktinų duomenų šaltiniai**: mokslinės knygos ir žurnalai; spaudos leidiniai; oficiali statistika. **Lyginamasis metodas** leis išanalizuoti atskirų mokslininkų skirtingus požiūrius į globalizacijos poveikį bei socialinės apsaugos sistemos pokyčius.

1. GLOBALIZACIJOS REIŠKINIO KONCEPCIJA

1.1 Globalizacijos sąvokos samprata

Madingi žodžiais egzistuoja. XXa. madingasis buvo postmodernizmas, XXIa., neabejotinai, – globalizacija. Terminas vartojamas taip dažnai, jog kartais gali atrodyti pasaulyje daugiau nieko nebevyksta apart globalizacijos. Taiklus Giddens (1996) pastebėjimas – yra keletas tokių terminų, kuriuos žmonės vartoja taip dažnai, kad išties net nežino, ką jie reiškia. Tą patį reiškinį pastebi ir Z. Bauman - „madingiems žodžiams lyg ir būdinga ta pati lemtis: juo daugiau patirties stengiamasi jais nuskaidrinti, juo labiau jie patys tampa miglotesni.“ (Z. Bauman. Globalizacija: pasekmės žmogui. Vilnius: Strofa, 2002. P.7). Globalizacija kaip tik yra viena iš tų sąvokų.

Siekiant apibrėžti globalizacijos fenomeną, susiduriama su įvairiais sunkumais. Pirmiausia dėl globalizacijos sąvokos reikšmės. Globalizacijos apibrėžimai, kaip galima pastebėti, formuluojami kiekvieno autoriaus iš naujo ir iš esmės nepasako nieko. Kodėl? Nes globalizacijos procesas – labai įvairialypis. Pati globalizacijos sąvoka nėra sena. Nors terminas „globalizacija“ pradedamas naudoti XX amžiaus antrojoje pusėje, bet jo kilmė kur kas senesnė, rašo J.A.Scholte straipsnyje „Defining globalization“ (2008, p.1472). Anglų kalboje žodis „globe“ aptinkamas nuo XV amžiaus (kildinamas iš lotyniško žodžio „globus“) ir pradėtas naudoti kaip sferinis apibūdinimas Žemės rutuliui. Būdvardis „global“ pradėtas vartoti XVIIa. pabaigoje, o XIXa. pabaigoje jau buvo žinomas plačiai visame pasaulyje. Veiksmažodžio forma „globalise“ (liet. „globalizuoti“) atsiranda 1940m. kartu su žodžiu „globalism“. Žodis „globalization“, kaip proceso išraiška, pirmiausia aptinkamas anglų kalboje 1959m. ir po dviejų metų įrašomas į žodynus. Visos žodžio „globalizacija“ išraiškos, anot J.A.Scholte (2008, p.1472), po pasaulį paplito per kelis paskutinius dešimtmečius. Žinoma, žodis kiek pakito, štai arabų kalboje naudojamas *lil' alm*, kinų – *quanqihua*, prancūzų – *mondialisation*, rusų – *globalizatsia*, ispaniškai – *globalizacion*, suomių – *globalisaatio* ir t.t. Autorius teigia, jog būtent nuo 1990ųjų metų prasideda masinis „išprotėjimas“ dėl globalizacijos ir visa akademinė bendruomenė sukuria tarsi naują pramonės šaką, kur varžosi kas geriau ir išsamiau sugebės išanalizuoti šį procesą. Problema šiuo metu ištirta įvairių disciplinų, teorinių ir politinių plotmių atžvilgiu. Taigi, galima sakyti, jog apibrėžtas terminu „globalizacija“ procesas pasaulyje egzistuoja nuo XX amžiaus antros pusės, nors proceso šaknys ir pradžia siekia senesnius laikus.

Globalizacijos apibrėžimų aptinkama išties daug. Žmonės aiškiai supranta, jog atsidūrė smarkiai pakitusiame ir globalėjančiame pasaulyje. Profesorius D.J.Boudreaux (2008, p.1) siūlo remtis Carnegie Endowment suformuluota globalizacijos sąvoka - "Globalizacija - sąveikos ir integracijos procesas tarp žmonių, bendrovių ir skirtingų tautybių vyriausybių, kurio varomoji jėga yra tarptautinė prekyba ir investicijos, o pagrindinis pagalbininkas - informacinės technologijos" (D.J.Boudreaux,

Globalization, 1p). Anot D.J.Boudreaux (2008, p.1), paprasčiau sakant, globalizacija galima vadinti žmonių bendravimo per valstybių sienas pažangą. Autorius gana šiuolaikiškai ir su humoru aiškina globalizacijos procesą (naudojami labai paprasti ir gyvenimiški pavyzdžiai - P.McCartney, Bono koncertuoja rinkdami lėšas badaujantiems trečiųjų šalių vaikams - tai sąmoningo pasaulinio bendradarbiavimo pavyzdys.). T. Schirato ir J. Webb „Understanding Globalization“ (2003, p.2) rašo apie dvilypę globalizacijos įtaką mums - vieniems globalizacija reiškia laisvę, tuo tarpu kitiems - kalėjimą, vieniems tai gerovė, kitiems - garantuotas skurdas besivystančiame pasaulyje. R.A.Hedley (2002, p.479) globalizacijos apibrėžimas kiek platesnis ir su aiškia laiko perspektyva į priekį – terminas globalizacija reiškia apimantis viso pasaulio procesus ir yra santykinai naujas. Tokie multidimensiniai procesai, anot R.A.Hedley(2002, p.479), dar tik vyksta ir yra nevienodai pasklidę po pasaulį ir po socialinius sluoksnius.

Politikos mokslų profesorius Jan Erik Lane (2008, p.1) globalizacijai apibrėžti sugalvojo netgi naują terminą – „Juggernaut“. Savo knygoje „Juggernaut of the 21st century“ aiškina, jog sąvoka „Juggernaut“ indų religijose apibrėžiama kaip visa griauanti jėga. J.E.Lane(2008, p.1) akcentuoja globalizacijos kaip proceso griauančią savybę ir įvardina priežastis: visos pasaulio šalys tampa priklausomos viena nuo kitos dėl energetinių išteklių krizės, nesustabdomos klimato kaitos, vis ryškesnio kontrasto tarp pirmaujančių ir atsiliekančių šalių, taip pat ypač turtingų ir vidurinėsios klasės atstovų ir daugiakultūre tampančios socialinės struktūros. Autorius teigia, jog yra labai maža tikimybė, jog valstybės sugebės atlaikyti tokius globalius iššūkius.

J.A.Scholte (2008, p.1473) pastebi gan dažną globalizacijos sąvokos tapatinamą su kitomis keturiomis sąvokomis: internacionalizacija, liberalizacija, universalizacija ir vesternalizacija. Autorius teigia, kad globalizacijos ir šių sąvokų gretinimas iš esmės nepasako nieko naujo ir yra visiškai nenaudingas. J.A.Scholte (2008, p.1473) vadina jas akligatviais dėl savo niekur nevedimo. J.A.Scholte (2008, p.1478) globalizaciją apibrėžia kaip tarpvalstybines sąsajas tarp žmonių. Globalizacija sumažina socialinių kontaktų kliūtis. Tai reiškia, jog žmonės gali fiziškai, teisiškai, kalbiškai, kultūriškai ir psichologiškai bendradarbiauti vieni su kitais nepaisant to, kurioje pasaulio vietoje bebūtų.

Knygoje „Globalization thurst: driving nations competitive“ daktaras Rajagopal (2009, p.7) globalizaciją apibūdina kaip prekybos liberalizavimo, rinkos integracijos, tarptautinių finansų ir investicijų, technologinių investicijų, augančio produkcijos pasiskirstymo nacionaliniu lygiu ir naujų globalių valdymo struktūrų atsiradimas. Žmonių poreikiai plečiasi, tad natūralu, jog prekių ir paslaugų judėjimas taip pat nestovi vietoje. Žmonės ir toliau gyvena savo besivystančių šalių lokalinėje realybėje, prekių ir paslaugų sfera priimdama iššūkius auga ir jungiasi į globalių tinklų junginius. Natūralu, juk, kaip sako vienas ekonomikos dėsnis, – kur paklausa, ten ir pasiūla. Reiktų akcentuoti, jog Rajagopal (2009, p.7) globalizacijos sąvoka labiau ekonominio pobūdžio ir akcentuoja

prekybinius ryšius, finansų judėjimą.

T. Schirato ir J. Webb *Understanding Globalization* (2003, p.7) pastebi, jog daugelis globalizacijos apibrėžimų svyruoja nuo ekonominių (palūkanų normos, valiutų kursai, finansų mobilumas), taip pat susijusių su žmonių mobilumu (pabėgėliai, migrantai, migruojantys specialistai) iki jėgos poveikio (nacionalinių valstybių žlugimas, technologinė priežiūra, veiksmai per atstumą). Išties, bene daugiausiai dėmesio skiriama ekonomikai, finansams, prekybai ir tai, kaip globalizacija veikia šias sritis. Už borto lieka socialinės problemos, nes tik maža dalis mokslininkų sukonzentruoja dėmesį ties socialiniu klausimu.

Skeptikai kalba apie tai, jog globalizacija kaip reiškinys apskritai neegzistuoja. Monografijoje „Globalizacija: taikos kultūra, žinių visuomenė, tolerancija“ (2003) rašoma, jog „skeptikai pačią „globalizacijos“ sąvoką vadina mokslininkų žargonu, madinga žurnalistine antrašte, leidėjų gudrybe privilioti pirkėją, politikų šūkiu ar „biznierių“ fetišu“ (Monografija *Globalizacija: taikos kultūra, žinių visuomenė, tolerancija*. Vilnius. Lietuvos teisės universitetas, 2003. P. 7). Skeptikų nuomone, istorijoje apskritai nevyksta nieko naujo ir kitokio, ką būtų galima vadinti globalizacija. Vis tik sąvokos aktualumą bei reiškinio egzistavimą įrodo paprastas pavyzdys: jei į „Google“ paieškos laukelį 2006 birželio 12 d būtumėte įvedę žodį „globalizacija“, jūs būtumėte gavę 101 milijoną paieškos rezultatų, rašo profesorius D.J.Boudreaux (2008, p.1) knygoje „Globalization“. Pakankamai didelis rezultatas ir, kaip teigia profesorius, vien tai nekelia abejonių, jog globalizacijos reiškinys egzistuoja. Būtų keista, jeigu neegzistuojantis reiškinys būtų toks aktualus ir aprašomas. Reiktų pabrėžti, jog globalizacija ne tik egzistuoja, bet ir traukia daugelio mokslininkų dėmesį.

Hedley, R.Alan (2002, p.5) pateikia dar vieną globalizacijos pavyzdį – virusą pavadinimu „Love bug“. Hedley, R.Alan „Running Out of Control : Dilemmas of Globalization“ (2002) pasakoja, kaip virusas pavadinimu „Love bug“ apkretė vyriausybių, verslo ir privačių asmenų naudojamus kompiuterius. 2000m gegužės 4d. virusas plito žaibo greitumu per Microsoft Outlook sistemą ir atakuodamas Windows operacinę sistemą naudojančius kompiuterius naikino HTML ir skriptinius failus kartu siųsdamas laiškus adresų knygelėse esantiems vartotojams. Visas pasaulis norėjo perskaityti žinutę pavadinimu „Meilės laiškas“ ir taip per 24 valandas „meilės virusas“ paplito po visą pasaulį. Buvo padaryti milijardiniai nuostoliai bei sutrikdytas produktyvus viso pasaulio darbas. Pasaulyje, gyvenančiame pagal taisyklę „Laikas – pinigai“, tai buvo išties didelis įvykis, brangaus laiko ir pinigų praradimas. Dabar jau žinoma, jog „Meilės virusas“ buvo dvidešimt dviejų metų filipiniečio studento darbas.

Kitas globalizacijos pavyzdys pateikiamas monografijoje „Globalizacija: taikos kultūra, žinių visuomenė, tolerancija“ – kalbama apie kraupius 2001m. rugsėjo 11d įvykius kuomet reportažuose iš JAV buvo rodomi užrašai „Dieve, laimink Ameriką“. 2002m. rugsėjo 11d., minint šio tragiško įvykio metines, užrašas keitėsi. Buvo rodomi plakatai su žodžiais – „Dieve, laimink Pasaulį“.

Šie pavyzdžiai puikiai iliustruoja globalizacijos greitį, globalinės sąmonės formavimąsi, globalinio lygio pokyčius pasaulyje ir informacijos sklaidos pasikeitimus.

1.2 Globalizacijos chronologijos problematika. Globalizacijos reiškinių vertinimo diapazonas

Globalizacijos pradžios klausimas kaip ir jos egzistavimas kelia mokslininkų diskusijas. Skiriasi įvairių mokslininkų įžvalgos apie tai, kada globalizacijos procesas prasidėjo. T.Schirato ir J.Webb (2003, p.2) „Understanding Globalization“ rašo, jog skirtingi mokslininkai skirtingai datuoja globalizacijos proceso pradžią, tačiau terminas „globalizacija“ literatūros šaltiniuose aptinkamas nuo 1960m. Kaip reiškinį vieni mokslininkai mato nuo senovės laikų (pavyzdžiui, J.Beynon, D.Dunkerley), kiti sieja su moderniąja era ir modernizmu arba postmodernizmu. Egzistuoja ir kitokių nuomonių - R.A.Hedley (2002, p.54) globalizacijos pradžia vadina kolonializmo laikotarpio prasidėjimą, kai europiečiai atrado naujas žemes t.y. XV–XVIIa. Skirtingas proceso pradžios datavimas skiriasi dėl to, kad skirtingai nubrėžiami pačio proceso atsiradimo momentai. Remiamasi skirtingais požiūriais, kas būtent parodo, jog pasaulis globalėja.

Z. Bauman akcentuoja, jog globalizacijos įtaką mūsų gyvenimams suprantama taip pat skirtingai. „Vieniems „globalizacija“ reiškia tai, ką mes įpareigoti daryti, jei norime būti laimingi, o kitiems ji – mūsų nelaimingumo priežastis (Z.Bauman. Globalizacija: pasekmės žmogui. Vilnius: Strofa, 2002. P.7)“. Socialinių mokslų atstovų požiūris šiuo klausimu taip pat išsiskiria ir nėra interpretuojamas vienareikšmiškai. Tačiau iš esmės T. Schirato ir J. Webb (2003, p.7) išskiria dvi pagrindines grupes požiūrių į globalizaciją: **globalistai** ir **skeptikai**. Globalistus T. ir J.Webb (2003, p.7) apibrėžia kaip tuos, kurie galbūt nesutinka visais klausimais, bet iš esmės tiki šiuo procesu ir mano, jog tai svarbus istorinis raidos ir vystymosi etapas – pasekmė kelių pastarųjų amžių struktūrinių pokyčių. Skeptikai teigia, jog tai, ko mes tikimės dabar yra tiesiog tendencinga tąsa to vystymosi periodo, kada vyko europinė kolonizacija, sunykusi 1870- 1914m. ir buvo nutraukta dviejų karų bei šaltojo karo.

Šiek tiek kitokią mokslininkų požiūrių klasifikaciją siūlo Andreas Butch (2002, p.14). Profesorius įžvelgia **liberalus** – kurių prielaida, jog globalizacija išties egzistuoja neša tik naudą ir **skeptikus** – kuriems globalios tendencijos būtinai siejasi su neigiamomis politinėmis ir ekonominėmis pasekmėmis ir **beveik optimistai** – mano jog globalios tendencijos egzistuoja, gali būti apibrėžtos ir išmatuotos, bet jos nėra tokios visaapimančios kaip rašoma literatūroje, niekieno nevaldomos ir neturinčios išimčių.

A.Guogis(2004, p.8) išskiria tris grupes nuomonių dėl globalizacijos poveikio:

- Ypač stipri globalizacijos įtaka gerovės valstybėms sustiprėjusiu rinkos ekonomikos svyravimu;
- Nereikšminga globalizacijos įtaka;
- Globalizacijos poveikis tik per institucines struktūras.

A. Guogis(2004, p.6) nurodo teigiamai globalizaciją vertinančius autorius: K.Ohmae , L.Sklair, J.Rodger, J.Gray. Šiai grupei daugiausia priklauso politinių arba politinių-ekonominių mokslo šakų atstovai. Minimi daugiau skeptiškai nusiteikę autoriai: Z.Bauman, H.Thorn, H.Hveem, B.Deacon, E.Kapstein, B.Milanovic, P.Streeten. Daugiausia tai sociologų ir kultūrologų autorių požiūris, nors yra ir ekonomistų, politologų bei teisininkų. Ir teigiamus, ir neigiamus globalizacijos aspektus mato: D.Kellner, E.Dussel ir daug kitų socialinių mokslų atstovų. Apibendrinant, skeptikams globalizacija yra ideologinė ir daugiau teorinė idėja, o ne realiai egzistuojantis paveikus procesas. Vis tik abi pusės rinkos ekonomiką laiko centriniu dalyku analizuojant globalizaciją. Aiškiai pastebima, jog globalizacija socialiniu požiūriu analizuojama gerokai pasyviau, o ekonominis, prekybinis aspektas aptariamas nuolat ir iš įvairių pozicijų.

J.H.Mittelman (2004, p.223) XXI amžių apibūdina kaip socialinės suirutės laikotarpį. Profesorius globalizaciją ir jos įtaką analizuoja kiek kitokiu kampu nei tai daro kiti socialinių mokslų atstovai. J.H. Mittelman (2004, p.223) darbuose aiškiai pastebimas neigiamas požiūris, tad ir pačios globalizacijos įžvalgos kritinio pobūdžio. Autoriaus manymu, socialinę suirutę įtakoja globalizuotas kapitalizmas, nauji karai, atnaujintos gyvenimo prasmės paieškos. J.H.Mittelman (2004, p.223) požiūriu, žinios nebėra vienišų mąstytojų užsiėmimas, nes dabar požiūrio konstravimui didelę įtaką daro sukurtos galingos infrastruktūros. Prie kitokio mąstymo formavimo prisideda ir atsivėrusios platesnės galimybės keliauti, finansavimo organizacijos, leidėjai, žurnalai, profesinės asociacijos, technologijos pažanga. Negalima pamiršti ir politinio suvokimo formavimo mechanizmų. Profesorius Mittelman (2004, p.220) pastebi, jog kyla grėsmė įkliūti į klaidingo mąstymo, jog viską kuriame patys, spąstus ir taip pat netekti svarbaus sugebėjimo – mąstyti kritiškai. Reiktų pastebėti, jog viską pažodžiui suprantantis asmuo yra lengvas grobis ir mato tik faktus nesugebėdamas interpretuoti tai, kas randasi už jų. Tai labai patogiu ir lengva suinteresuotiems asmenims, jų grupėms ar organizacijoms, kurie pasitelkę savo įtakas gali lengvai vykdyti savo tikslus- tereikia tinkamai pateikti faktus, kurie logiškai ir kritiškai mąstant niekada negalėtų atsistoti šalia vienas kito.

J.H.Mittelman (2004, p.223) atkreipia dėmesį į tai, jog didėja takoskyra tarp galingųjų ir silpnųjų. Keliamas klausimas, kieno pusė yra atstovaujama? Vakariečio akimis žiūrint, aiškiai matoma globalizacijos krizė Afrikoje, Azijoje, Lotynų Amerikoje. Natūralu, kad kyla kitas klausimas – kieno pusė turėtų būti atstovaujama? Taiklus Mittelman (2004, p.223) pastebėjimas – lengviausia susidoroti, kai yra stebima ir veikiama iš galingųjų pozicijos taip pat savo požiūrį primetant silpniesiems.

J.H.Mittelman (2004, p.224) pateikia kritinių globalizacijos studijų komponentus:

- refleksyvumas – sąmoningas mąstymas apie santykius tarp žinių, specifinių duomenų ir politinių sąlygų. Iš esmės tai ne tik turėjimas tam tikro žinių bagažo, bet ir gebėjimas pajungus „sveiką protą“ jas apdoroti ir kritiškai mąstyti.
- istorija. Studijuojant globalizacijos procesą svarbu išmanyti istorinius momentus ir juos įpinti. Skirtingose vietovėse globalizacija pasireiškia ne tik skirtingu laikotarpiu, bet ir skirtingais būdais.
- sugebėjimas matyti kelis komponentus. Reikia suprasti, jog dauguma globalizacijos tyrimų yra atkeliavę iš Vakarų. Nereiktų to priimti vienareikšmiškai ir kaip vienintelės tiesos. Kažkur kitur galima atrasti kitokius savitus globalizacijos diskursus.
- vadinamasis „crossovers“. Globalizacijos kaip proceso reiktų netaikyti tik vienos mokslo šakos rėmuose, tarkim, tik ekonominiu požiūriu, tik politiniu, tik ekologiniu. Svarbu matyti šių mokslų sankirtas, nes tik tada galima plačiau pažvelgti į reiškinį ir jo problematiką.
- strateginės transformacijos – vietoj dominuojančios atsakomybės suvokimo svarbu įskiepyti asmeninę moralinę atsakomybę už save ir pasaulį.

J.H.Mittelman kritines globalizacijos studijas (2004, p.228) apibendrinant, būtų galima užbaigti reikšmingais žodžiais apie tai, jog būtent kritinė globalizacijos studijų kryptis gali būti naudojama pasiekti civilizuotą ateitį. Tik pasitelkus kritinį mąstymą ir nepasiduodant masinėms mintims, ideologijoms ir isterijoms galima gyventi sąmoningą ir savo paties kuriamą gyvenimą.

Globalizacija kaip procesas platus. M.Albert (2007, p.169) išskiria pagrindinius globalizacijos tyrimų objektus:

- kintanti socialinio pasaulio globalizacija – lyginant su ekonominiais, vyriausybiniais ir politiniais aspektais, socialinei tematikai skiriamas ypač mažas dėmesys.
- globalios valdžios struktūrų atsiradimas - sprendžiant iš globalaus valdymo literatūros, M.Albert (2007, p.169) daro išvadą, jog nei viena globali valdymo struktūra negali būti sumažinta iki nacionalinės valstybės lygio ir taip pat nėra pastebima koncentracija kolektyvinių sprendimų priėmimui, kuris būtų panašus į politinės valdžios apjungimą pagal suvereniteto nacionalinės valstybės.
- globalizacijos istorijos studijos - globalizacijos studijose buvo pastebimas akivaizdus posūkis link istorijos globalizacinio aspekto, kuriame globalizacija matoma kaip ilgalaikių pokyčių rezultatas ir vystęsis ne linijiniu ir net ne sinchroniniu būdu.

- globalios visuomenės evoliucija - literatūroje ginčijamasi ar visuomenę reiktų vadinti pasaulio („world“) ar globalia („global“). M.Albert (2007, p.169) per daug nesigilina į šią žodžių žaismo problemą ir teigia, jog svarbiausiu momentu išlieka tai, jog pasaulio/globali visuomenė reiškia socialinių, politinių, ekonominių ir kitų procesų galimybę ir būtinybę analizuoti kaip vidinę visuomenės evoliuciją.

M.Albert (2007, p.170) pabrėžia, jog nederėtų painioti globalizacijos su kitu procesu – internacionalizacija. Internacionalizacijos procesas remiasi vien tik kiekybiniu kontaktų ir srautų padidėjimu nacionalinių valstybių ribose arba augančiu nacionalinės valstybės orientavimusi į išorę bei jos prisitaikymas prie tarptautinių normų, taisyklių ir vidaus reikalų standartų. Globalizacija visada reiškia daugiau nei tik internacionalizaciją ir yra susijusi su nauja socialine tvarka. Ši nauja tvarka yra susijusi su erdvės – laiko pertvarkymu, kuris daro įtaką ir struktūrizuoja ekonominę gamybą ir mainus, politines institucijas, individualių ir kolektyvinių tapatybių formavimąsi, kultūrinius rėmus. „Laiko ir erdvės suspaudimas“ remiasi šiuolaikinių technologijų pažanga, komunikacijos procesų spartinimu ir geografinio atstumo svarbos sumažėjimu.

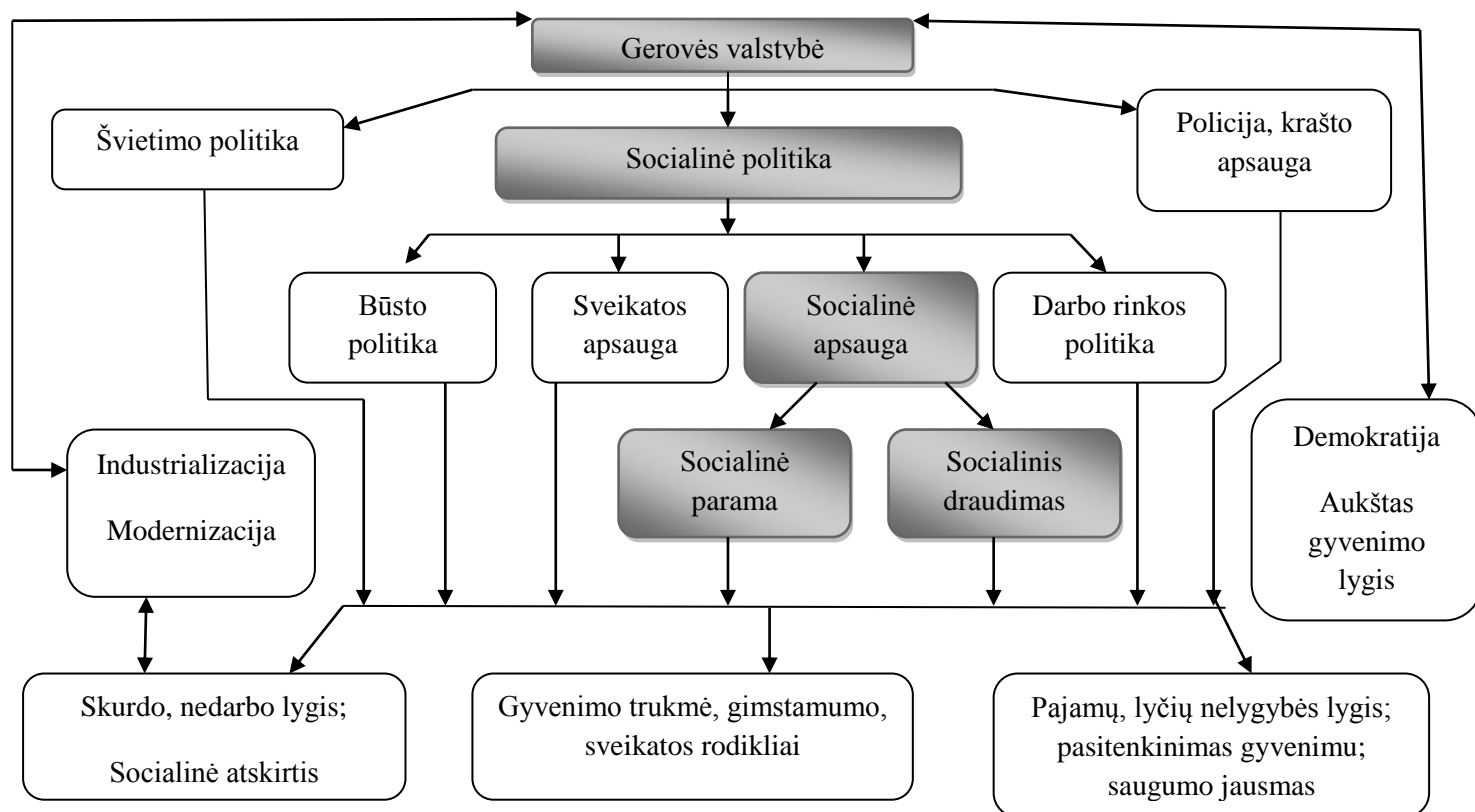
Apibendrinant, reiktų atkreipti dėmesį į tai, jog atskleidus globalizacijos, kaip visa apimančio reiškinių esmę, paaiškėja, jog globalizacija yra ne tuščias mokslininkų išsigalvojimas, o šių laikų realybę paaiškinanti sąvoka. Globalizacijos procesas yra neišvengiamas ir negrįžtamas bei daro įtaką ekonominio, politinio, kultūrinio, visuomeninio ir socialinio gyvenimo raidai. Toliau analizuojama socialinės apsaugos sąvoka ir globalizacijos įtaką socialinės apsaugos sferai.

2. GEROVĖS VALSTYBĖS KONCEPCIJA LIETUVOJE IR UŽSIENYJE

2.1 Gerovės valstybės sąvoka ir modeliai

Globalizacijos įtaka yra visaapimanti, tačiau šiame darbe daugiausia dėmesio bus skiriama socialinei sričiai. Gerovės valstybių modeliai yra viena sričių, kuri neišvengiamai susiduria su globalizacijos įtaka. Gerovės valstybės sąvoka „Socialinės apsaugos terminų žodyne“ apibrėžiama kaip „valstybė, kurioje rūpinamasi visapusiška gyventojų apsauga, įskaitant valstybės išmokas bei paslaugas, ir laiduojama žmonių gerove („Socialinės apsaugos terminų žodynas“, p.25). Vis tik reiktų pastebėti, jog vieningos sąvokos „valstybės gerovė“ nėra. Tam įtakos turi autorių išskirti skirtingi bruožai, būdingi gerovės valstybėms, skirtingos dimensijos, kuriomis remiasi mokslininkai. Akcentuotina, jog plačiausiai paplitusi gerovės valstybės kaip modernios industrinės valstybės samprata.

J.Aidukaitė, N.Bogdanova, A.Guogis(2012, p.20) pateikia tokį gerovės valstybės apibrėžimą– tai „holistinė sąvoka, suprantama kaip valstybės įsipareigojimas garantuoti kiekvienam orų pragyvenimą, kuris suteikiamas ne kaip labdara, o kaip socialinė teisė per socialinę ir sveikatos apsaugą, socialines paslaugas, darbo rinkos ir būsto politiką, švietimą“ (J.Aidukaitė, N.Bogdanova, A.Guogis, 2012, 20p). Autoriai pateikia gerovės valstybės schemą:

Šaltinis: sudaryta pagal J.Aidukaitė, N.Bogdanova, A.Guogis, 2012, p. 19

1 pav. Gerovės valstybės sąvoka

1 pav. vaizduoja gerovės valstybės sampratą. Gerovės valstybė – valstybės institucijų visuma – socialinė politika kartu su viena savo atšakų t.y. socialine apsauga ir jos posistemėmis – socialine parama ir socialiniu draudimu, prijungiant ugdymo paslaugas ir piliečių saugumą užtikrinančias institucijas.

L.Dromantienė (2008, p.19) pažymi, jog esminis gerovės valstybės kūrimo pamatas – socialinė politika. Taip yra dėl socialinės politikos siekio stiprinti piliečių prierašumą valstybei. Kadangi visos pasaulio valstybės tiesioginiais ir netiesioginiais būdais teikia savo piliečiams gerovės minimumą, todėl L.Dromantienė (2008, p.20) taip pat sutinka, jog „gerovės valstybė“ tampa neatsiejamu modernių industrinių valstybių elementu. J.Aidukaitė, N.Bogdanova, A.Guogis (2012, p.17) pažymi, jog vis tik šiuolaikinės gerovės valstybės aiškinimo perspektyvos ir tipologijos nėra universalios, nes buvo sukurtos remiantis geriau išsivysčiusių valstybių pavyzdžiu, tačiau terminas taikomas ir mažiau išsivysčiusioms, silpnesnėms šalims – trečiojo pasaulio, kurios gerovės minimumą teikia tik elitui. Tuo tarp tokios šalys kaip JAV, Jungtinė karalystė, kurios išsivysčiusios ekonomiškai, gerovės pašalpi skurstantiems asmenims neskiria.

Gerovės valstybės nėra modeliuojamos vienodai. Dažniausiai mokslininkai naudojami R.M.Timuss ir G.Espring-Andersen su kurtais klasifikaciniais modeliais. Pagal R.M.Timuss ir G.Espring-Andersen egzistuoja 3 gerovės valstybių koncepcijos:

- Liberalioji;
- Konservatyvioji – motyvacinė;
- Socialdemokratinė – redistribucinė.

Liberalusis modelis reiškia minimalų valstybės kišimąsi į valstybės socialinį gyvenimą. Yra rūpinamasi tik labiausiai socialiai pažeidžiamais asmenimis ir skiriama minimali parama. Būdinga griežta paramos kontrolė. Manoma, jog kiekvienas asmuo privalo pasirūpinti pats savimi ir savo šeima. Bitinas (2011, p.24) rašo, jog liberaliojo modelio atveju socialinės apsaugos sektoriuje yra skatinama privačių paslaugų tiekėjų veikla, viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimas. Šis modelis būdingas anglosaksiškoms šalims, nes sistema kilusi iš Didžiosios Britanijos, tad natūraliai paplito visose britiškose kolonijose bei dominijose.

Konservatyvusis, kaip įvardina Bitinas (2011, p.25), arba motyvacinis, kaip rašo Smalakys (2005, p.87), modelis laikosi nuostatos, jog socialinė politika – esminis ekonominės ir politinės tvarkos elementas. Skatinamas darbo našumas, kvalifikacijos kėlimas, socialinis stabilumas. Bitinas (2011, p.25) pastebi, jog būtent šiai sistemai būdinga didžiausių socialinių garantijų priskyrimas dirbantiems asmenims. Socialinė politika konservatyviojoje koncepcijoje remiasi privalomuoju socialiniu draudimu, todėl asmenys nėra priversti sukti galvos dėl senatvės ir taupyti. Bitinas (2011, p.25) pastebi, jog gali būti nustatomos tam tikros privilegijos valstybės tarnautojams ir privalomojo socialinio draudimo schemas, pagal kurias išmokos dydis priklauso nuo aktyvumo darbo

rinkoje ir sumokėtų įmokų. Akcentuojama šeimos svarba, tad šis modelis neretai sulaukia krikščionių demokratų bei bažnyčios prielankumo. Konservatyvioji – motyvacinė koncepcija būdinga Vokietijos ir Prancūzijos socialinėms apsaugos sistemoms.

Socialdemokratinė – redistribucinė koncepcija išsiskiria ypač stipriu valstybės dominavimu. Bitinas (2011, p.25) rašo, jog valstybė pilnai prisiima atsakomybę už socialinę gerovę mokėdama socialines išmokas bei vykdydama visiško užimtumo politiką. Šiuo atveju socialinė apsauga nėra tai, kuo turi pasirūpinti pats asmuo (liberalusis arba konservatyvusis modeliai) nepriklausomai nuo motyvavimo. Redistribucinė koncepcija supranta socialinę apsaugą kaip asmens teisę. Lygybės sukūrimo siekis lemia stiprią valstybės intervenciją į pajamų paskirstymą, paslaugų tiekimą. Socialinei apsaugai būdinga universalizmas – taikoma visiems piliečiams. Išmokų finansavimas iš bendrųjų mokesčių. Šis modelis būdingas Skandinavijos valstybėms, o vienu geriausių pavyzdžių laikoma Švedija. Šiose valstybėse iki devintojo šio amžiaus dešimtmečio yra pasiektas itin aukštas užimtumo lygis, ekonominė plėtra, žemas nedarbo lygis ir išplėtotą socialinę partnerystę (Bitinas, p.26).

1 lentelė. G.Esping-Anderseno modeliai ir juos atitinkantys rodikliai.

Rodikliai	Socialdemokratinė gerovės valstybė	Konservatyvi-korporatyvinė gerovės valstybė	Liberali gerovės valstybė
Skurdo lygis	Mažiausia	Vidutinė	Didžiausia
Klasikinė nelygybė	Mažiausia	Vidutinė	Didžiausia
Lyčių nelygybė	Mažiausia	Didžiausia	Vidutinė
Pagrindinis kriterijus, suteikiantis teisę į gerovės išmokas ir paslaugas	Pilietybė ar leidimas gyventi šalyje	Dalyvavimas darbo rinkoje ir įmokos	Įrodytas reikalingumas
Pirminė atsakomybė už piliečių gerovę	Valstybė prisiima didžiausią atsakomybę	Pirminė atsakomybė pirmiausiai tenka darbdaviams, šeimai ir tik po to valstybei	Rinkai tenka didžiausia atsakomybė
Dekomodifikacija	Didžiausia	Vidutinė	Mažiausia

Šaltinis: J.Aidukaitė, N.Bogdanova, A.Guogis, 2007, p. 29

Ilent. vaizduoja G.Esping-Anderseno modelio rodiklius. Matome, jog skurdo lygis ir klasikinė nelygybė mažiausiai dominuoja socialdemokratiname modelyje dėl siekio didinti užimtumo lygį. Priešingai liberaliojo modelio atveju – rinka gali reguliuoti užimtumą, skurdo lygį, todėl nelygybė yra didžiausia. Vidutinė nelygybė būdinga konservatyviajam – korporatyviniam modeliui. Taigi liberalųjį ir socialdemokratinį modelius galime vadinti kraštutiniais, o konservatyvūs – korporatyvinis užima vidurio poziciją. Socialdemokratinis modelis užtikrina pašalpų suteikimą pilietybės pagrindu, o ne dalyvavimo darbo rinkoje principu. Lygiai tokiu pat, pilietybės pagrindu, suteikiamos pašalpos ir liberaliajame modelyje.

Bitinas (2011, p.26) akcentuoja, jog G.Esping-Anderseno modeliai konstruojami pagal dekomodifikacijos (valstybės užtikrinamos socialinės teisės), socialinės stratifikacijos (išmokų rūšys), viešojo ir privataus sektorių santykio charakteristikas. Tai nėra vienintelė gerovės modelių klasifikacija. Literatūroje aptinkama Leibfriedo, Castleso ir Mitchello, Timusso, Korpi ir Palme, Makinen, Dupeyroux, Guogio ir Bernoto, Gallie ir Paugamo klasifikacijos. Šiuo metu bene aktualiausia gerovės modelių nagrinėjimo perspektyva per naujosios viešosios vadybos prizmę. Anot V.Smalskio (2005, p.86) taip yra dėl vykstančių viešojo sektoriaus reformų ir vis didesnės viešosios vadybos įtakos. Pastebimos dvi reformų kryptys – privatizavimo ir decentralizavimo.

Gerovės valstybės sąvoka siejasi su šalies ekonomine padėtimi, demokratijos laipsniu, valstybės požiūriu į socialinę pagalbą ir socialinę politiką. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog skirtingose šalyse egzistuoja skirtingos socialinės apsaugos sistemos, tad natūraliai jų gausa, skirtinga veikimo specifika, finansinės valstybių galimybės neleidžia sukurti vieningo modelio. Toliau analizuojamas gerovės valstybės ir Lietuvos santykis.

2.2 Gerovės valstybės raida Lietuvoje

Gerovės valstybės reiškinys palietė ir Lietuvos valstybę. J.Aidukaitė, N.Bogdanova, A.Guogis (2012, p.109) savo studijose aptaria Lietuvos gerovės valstybės raidą nuo Lietuvos valstybės Nepriklausomybės atkūrimo iki šių dienų.

Lietuvos valstybėje tarpukaris pasižymi itin dideliu užsidegimu kurti jaunos valstybės pamatus ir beabejo tvarkyti sudėtingą socialinę situaciją. J.Aidukaitė, N.Bogdanova, A.Guogis (2012, p.215) pastebi, jog buvo padėti socialinės apsaugos sistemos pamatai, darbui pajungtos valstybinės institucijos, atsakingos socialinio draudimo, paramos ir darbo santykių reguliavimo klausimais. Tai, kokia sistema buvo sukurta, labiausiai įtakos turėjo valstybės agrarinės šaknys, ilgalaikis pasitikėjimas tradicinėmis paramos formomis ir filantropizmas. Jauna valstybė balansavo tarp buvusio sovietinio ir Vakarų Europos šalių modelių, kurie yra iš esmės skirtingi ir bandė rasti geriausią balansą tarp šių dviejų modelių. Didžiausia kliūtis kurti socialinį gerbūvį šalyje – ekonominis nestabilumas. Pirmoji

atsiradusi draudimo rūšis – ligos ir motinystės draudimas, tačiau jo prieinamumas didžiausiai šalies dirbančiųjų daliai t.y. ūkininkams buvo žemas. Galimas teigti, jog socialinė parama buvo prieinama tik santykinai nepasiturintiems žmonėms, kurių atlyginimai nesiekė nustatytų standartų. Sudėtinga situacija ir su senatvės pensijomis – tam, kad būtų užtikrinamos senatvės pensijos, pirmiausia, turėjo būti apskaičiuojamos pajamos ir mokamos įmokos į draudimo fondus (tam reikalinga žemės ūkio industrializacija). Taigi pensijomis galėjo parūpinti tik valstybės tarnautojai, nusipelnę valstybei asmenys ir kariškiai. Teigiami pokyčiai pasiekė globos institucijų tinklus ir socialinės paramos sritį – globojami neturtingi asmenys. Ypač aktyvi labdarinių organizacijų veikla ir jų pastangos spręsti socialines problemas.

Sovietinės socialinės apsaugos sistemos modelis atspindi šalies ekonominę ir politinę situaciją. Buvo skelbiama, jog asmens socioekonominis saugumas – socialistinės valstybės prioritetinis klausimas. Saugumo klausimas, kaip pastebi J.Aidukaitė, N.Bogdanova, A.Guogis (2012, p.154), tapo propagandos priemone, kuria išties buvos siekiama didinti dirbančiųjų kontrolę. Po 1940m. okupacijos Lietuvos socialinė sistema turėjo prisitaikyti prie Sovietų Sąjungoje galiojančios sistemos. Pakito socialinio draudimo schema - įmokas mokėjo ne patys dirbantieji, o jų darbdaviai. Socialinis draudimas ir socialinis aprūpinimas Lietuvoje finansuojamas iš Maskvos pervedamų lėšų. Išmokos ir jų dydžiai tiesiogiai rėmėsi darbo santykiais t.y. priklausė nuo stažo (išskyrus invalidumo ir invalidų bei senelių išlaikymo namuose atvejus). Beabejo, egzistavo ir privilegijuotųjų asmenų išmokos. Tai buvo asmenys priklausę komunistų partijai ar kitais būdais nusipelnę Sovietų Sąjungai. Lyginant su kitomis Sovietų Sąjungos šalimis Lietuva buvo pažengusi šalis ir sulaukdavo svečių iš kitų šalių, norinčių pasimokyti iš sėkmingai funkcionuojančio socialinės apsaugos modelio. Po Nepriklausomybės atkūrimo atėjo laikas persitvarkyti.

Gerovės valstybės tema ypač populiari tampa po Antrojo pasaulinio karo, tačiau tai daugiau Vakarų valstybėms būdinga tema. Galbūt dėl politinės-ekonominės situacijos, o gal kitų prioritetinių dalykų Lietuvoje iki šiol daug dėmesio šiai temai nėra skiriama. Tuo tarpu, kaip pastebi J.Aidukaitė(2012, p.48), Vakaruose gerovės valstybės teoriniai ir empiriniai tyrimai yra vieni populiariausių ir sulaukia ypač daug ekonomistų, sociologų, politologų dėmesio. J.Aidukaitė, N.Bogdanova, A.Guogis (2012, p.4) ypač mažą Lietuvos susidomėjimą gerovės valstybės tema aiškina pastarųjų dešimtmečių ekonominiais – politiniais procesais. Vienas iš procesų, atitraukusių dėmesį nuo gerovės valstybės temos, – perėjimas prie rinkos ekonomikos, kitas – integracija į tarptautines organizacijas.

Pastebėtinas paradoksas – nerdamiesi iš kailio kaip įmanoma geriau integruotis į tokias tarptautines struktūras kaip Europos Sąjunga Lietuvos valdininkai pamiršo pagrindinę arba beveik pagrindinę šių organizacijų misiją – gerovės valstybės kūrimą. Sėkmingai įstojus į tarptautines organizacijas Lietuva, kaip ir kitos valstybės narės, privalo dalyvauti įvairiose socialinio pobūdžio

programose. Kai valstybės viduje vyrauja socialinė tvarka, nelygybė ir kiti neigiami reiškiniai priklausymas tarptautinėms struktūroms priverčia pasitempti ir ieškoti priemonių kaip pagerinti esamą situaciją. Visai nebesvarbu ar „dėl akių“ ar dėl realaus noro savo šalies žmonėms palengvinti gyvenimą, tačiau biurokratai, politikai ir kiti suinteresuoti asmenys privalo ieškoti naujų kelių kaip išeiti iš gilėjančios socialinės srities duobės.

J.Aidukaitė, N.Bogdanova, A.Guogis (2012, p.359) pastebi, jog Lietuvai pirmiausia reikia susikonsultuoti ties ilgalaikę gerovės valstybės kūrimo vizija. Tik tokiu būdu galima bus galima užtikrinti Lietuvos piliečiams jų socialines teises ir saugumo jausmą.

3. **SOCIALINĖS APSAUGOS KONCEPCIJA, ORGANIZAVIMAS IR IŠŠŪKIAI**

3.1 Socialinės apsaugos sąvoka

Prieš pradėdant analizuoti socialinės apsaugą, reikalinga apibrėžti socialinės politikos sąvoką. K.Blakemore ir E.Griggs (2007, p.59) akcentuoja, jog socialinę politiką galima apibrėžti dviem būdais: pirmasis – kaip akademinį studijų ir tyrimų objektą; antras – procesas, darantis įtaką realiam pasauliui, egzistuojančiam čia ir dabar. Vyriausybės, verslo, savanoriškos organizacijos turi savo politiką, kuri daro įtaką tiek šeimoms, tiek atskiriems individams. Galima daryti išvadą, jog socialinė politika glaudžiau susijusi su socialine apsauga. Socialinė politika orientuota į socialinę gerovę bei gerovės valstybės kūrimą. Taigi socialinė apsauga yra socialinės politikos dalis .

Toliau analizuojama socialinės apsaugos sąvoka. Paminėtina tai, jog žmogaus teisė į socialinę apsaugą, o kartu ir vyriausybių teisinis įsipareigojimas suteikti socialinę apsaugą kyla iš 1948m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijos 22 straipsnyje įtvirtintos teisės į socialinę apsaugą. Nors socialinė apsauga yra socialinės politikos dalis, bet jos samprata interpretuojama įvairiai ir kiekvienas autorius ją apibrėžia vis kitaip. Skiriasi ne tik autorių apibrėžimai, bet ir atskirų valstybių supratimas apie tai, kas yra socialinė apsauga. Kai kurios šalys socialinės apsaugos sąvoką pateikia įstatymuose arba jei apibrėžimo nėra, bent jau nurodo, kas priklauso socialinės apsaugos sričiai tos valstybės teisiniu požiūriu. Galima sakyti, kad kiekviena valstybė kaip ir kiekvienas autorius taip pat turi savo atskirą socialinės apsaugos sampratą. 2012m. Europos Komisijos parengtame dokumente dėl „Socialinės apsaugos Europos Sąjungos vystomojo bendradarbiavimo srities“ taip pat rašoma, jog socialinės apsaugos apibrėžtys tarptautiniu mastu skiriasi.

Yra išskiriamas **norminis** požiūris – socialinė apsauga kaip teisė (nustato Jungtinių Tautų dokumentai, TDO konvencijos). Kitas požiūris **funkcinis** - daugiau dėmesio skiria pačioms socialinės apsaugos funkcijoms (skurdo mažinimas, ekonomikos augimas). Funkciniu požiūriu pabrėžtina atsakomybė padėti neturtingiesiems išsivaduoti iš skurdo, o taip pat priemonės užkertančios kelią socialinei atskirčiai susiformuoti- skatinti socialinę įtraukti, socialinį teisingumą, užtikrinti pajamas, visiems prieinamas kokybiškas švietimo ir sveikatos priežiūros paslaugas. Dokumente socialinė apsauga apibrėžiama plačiąja prasme kaip politikos kryptis ir veiksmai, kuriais:

- stiprinamas asmenų pajėgumas išsivaduoti iš skurdo arba užkirsti kelią pasiekti skurdo ribą ir taip pat siekiama geriau valdyti rizikos faktorius;
- suteikiama didesnė socialinė apsauga visam gyvenimui darbo, nedarbo laikotarpiu ar atsiradus poreikiui užtikrinant pastovias pajamas ir galimybę naudotis svarbiausiomis paslaugomis (ypatingai sveikatos priežiūros ir švietimo)

2010 – 2011m. Pasaulio socialinės apsaugos ataskaitoje socialinės apsaugos terminas apibrėžiamas kaip priemonių visuma, teikiama pinigine arba paslaugų forma, užtikrinanti saugumą ir orientuota į:

- asmenis, kuriems neturi pajamų arba jas turi nepakankamas trūksta darbo pajamų dėl ligos, invalidumo, motinystės, žalos užimtumo, nedarbo, senatvės, arba šeimos nario mirtis;
- asmenis, kuriems reikalinga sveikatos priežiūra ir kurie neišgali apsirūpinti sveikatos priežiūros paslaugomis dėl lėšų trūkumo;
- asmenis, kuriems nepakanka šeimos paramos, ypač vaikai ir priklausomam suaugusiam asmeniui (Citizen information tinklalapyje terminu „Adult dependant“ įvardinamas sutuoktinis, civilinis partneris ir sugyventinis);
- skurstantiems ir priklausantiems socialinei atskirčiai.

R. Walker (2004, p.4) taip pat pastebi, jog socialinės apsaugos supratimas skiriasi. Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau JAV) sąvoka interpretuojama vienaip, kitaip suvokiama daugumoje Europos šalių. Šiose šalyse socialinė apsauga suprantama kaip piniginė išmokų sistema, remiama vyriausybės, tačiau pirmiausia finansuojama iš darbuotojų ir darbdavių mokesčių bei skiriama nepasiturintiems žmonėms, atsižvelgiant į jų įmokų mokėjimo stažą. Didžiojoje Britanijoje terminai draudimas („insurance“) ir specialios įmokų pašalpos („contributory benefits“) dažnai naudojami pakaitomis kalbant apie socialinės apsaugos išmokas. Britanijos pensinė sistema yra paremta draudimo ir įmokų mokesčiais kaip ir Vokietijoje. Taip pat panašiu principu funkcionuoja JAV, Švedijos ir Korėjos socialinės apsaugos sistema maitintojo netekimo ir neįgalumo atvejais. Apibendrinant, R. Walker (2004, p.6) nurodo, jog socialinės apsaugos sąvoka apima:

- įnašai (Socialinio draudimo pašalpos);
- neįmokinės pinigines išmokos;
- socialinės paramos išmokos (patikrinus materialinę padėtį);
- mokesčių kreditai.

A.Guogis(2006, p.14) socialinės apsaugos terminu įvardija „valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių visumą, teikiančią gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų gyventojams, kurie dėl įstatymų numatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti“ (Guogis, 2006, p14). Daugelio mokslininkų sutarimu, socialine apsauga galima vadinti priemonių visumą, kuri sukuria žmogišką solidarumą netekusiems darbinių pajamų arba turintiems kokių nors išlaidų (Pieters, 1998, p14).

Socialinės apsaugos apibrėžimų gausa rodo, jog tai besitęsiantis ir tebekintantis procesas. Vienas iš veiksnių prisidedančių prie socialinės apsaugos kaitos – globalizacija. Vis tik atkreiptinas dėmesys į tai, jog viena yra socialinė apsauga kaip objektas ir visai kas kita – socialinės apsaugos sistemos. Socialinės apsaugos sistema yra tie galutiniai štrichai, kurie sudeda esminius akcentus socialinės apsaugos termino apibūdinime. Toliau analizuojama socialinės apsaugos sistemų ypatybės.

3.2 Socialinės apsaugos sistemos, raida, skirtumai ir ypatybės

Socialinės apsaugos sąvoka pavieniui nėra tokia reikšminga, jei neįpina šalia ir sistemos, kuri šią asmenims garantuojamą teisę padeda įgyvendinti. Būtent schema, pagal kurią taikomos socialinės apsaugos priemonės, nulemia kaip efektyviai bus įgyvendinamos socialinės apsaugos priemonės. A.Guogis(2006, p.14) nurodo, jog socialinės apsaugos sistema – valstybės nustatytų socialinių-ekonominių priemonių visuma, kuri teikia gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų šalies gyventojams, kurie negali dėl įstatymų numatytų priežasčių apsirūpinti iš darbo.

Socialinės apsaugos užuomazgas Europoje galime aptikti jau XVII amžiuje. A. Bitinas(2011, p.8) pastebi, jog socialinės apsaugos ištakos glūdi Prancūzijoje. 1604 m. tuometinis Prancūzijos karalius Henrikas IV išleido įsakymą dėl anglies kasyklose dirbančių asmenų nemokamo aprūpinimo vaistais ir gydytojo paslaugomis. Vėliau palaiptai buvo suteikiamos nuolaidos karo invalidams, neįgaliesiems jūrininkams, Paryžiaus operos darbuotojams, amatininkams, žvejams, muitininkams. A.Bitinas rašo (2011, p.9), jog iki Prancūzijos revoliucijos žmogus apskritai neturėjo jokių teisių, o socialinė apsauga buvo suprantama kaip gailestingumas nepasiturintiems asmenims.

Esminiai pokyčiai socialinės apsaugos raidoje prasidėjo po 1789 m. Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos paskelbimo. Deklaracija pradėjo plėtoti naują socialinės apsaugos koncepciją. Iki 1910 m. buvo uždraustas mažesnių nei 8 metų vaikų darbas, sukurta socialinės apsaugos sistema Prancūzijos banko darbuotojams, valstybės tarnautojams, įvestos pensijos darbininkams, įkurtos kalnakasių pensijų kasos, priimtas įstatymas dėl nelaimingų atsitikimų darbe bei įsteigtas Nacionalinis nedarbo fondas. Svarbu paminėti, kad jau 1928 m. Prancūzijoje buvo priimtas Socialinio draudimo įstatymas.

Kaip minėta, socialinės apsaugos užuomazgos pasireiškė jau XVII amžiuje, tačiau šiuolaikinės Europos socialinės apsaugos pradžia – XIX a. antroji pusė. Tuo metu pradėtas įtvirtinti valstybinis reguliavimas sveikatos, nedarbo draudimo, darbo santykių ir pensijų srityse. Nuo XX a. šeštojo dešimtmečio plečiasi mastai ir socialinės piliečių teisės įtvirtinamos tarpvalstybiniame lygmenyje (1961 m. – priimta Europos socialinė chartija).

3.3 Socialinės apsaugos organizavimo tradicijos

Socialinės apsaugos sistema gali būti organizuojama dviejų pagrindinių teorijų pagrindu – **neoklasikine** (autoriai – C.Pigou, J.Rueff) ir **keinsistinė** (autorius – J.Keynes). A. Bitinas(2011, p.28) rašo, jog neoklasikinės teorijos atveju yra manoma, jog socialinė apsauga trukdo ekonomikos plėtrai, nes yra didinamos darbo sąnaudos, trikdomas įmonių konkurencingumas, didinamas nedarbas. Neoklasikinė teorija siūlo mažinti socialinės apsaugos išlaidas. Keinsistinės teorijos atveju vyrauja priešingas požiūris – socialinė apsauga skatina ekonomikos augimą, nes didina užimtumą ir darbo produktyvumą. Pastebėtina, jog teorijos visiškai priešingos - Pigou ir Rueff socialinę apsaugą mato kaip kliūtį ekonomikos augimui, tuo tarpu Keynes – kaip prielaidą ekonomikai vystytis.

Neoklasikinė ir keinsistinė teorijos yra socialinės apsaugos sistemos klasifikacija siaurąja prasme. Dromantienė (2008, p.21) rašo, jog plačiąja prasme socialinės apsaugos sistemos skirstomos į Bismarck'o ir Beveridge'o.

- Bismarcko arba kontinentinis požiūris;
- Beveridge'o arba atlantinis požiūris.

H.E.Sigerist (1999, p.478) akcentuoja, kad novatoriškų sprendimų socialinės apsaugos sistemoje reikia pradėti ieškoti Vokietijoje, kur Vokietijos kancleris O. Von Bismarck'as nors ir su dideliu opozicijos pasipriešinimu sukūrė pirmąją išsamią socialinio draudimo sistemą ir pradėjo judėjimą, išplitusį po daugelį Europos šalių. 1883 m. po daugelio debatų buvo priimtas ligonių draudimo įstatymas. Kitas žingsnis, kurį matė Bismarck'as buvo senatvės ir invalidumo draudimas. Šis kanclerio projektas taip pat buvo priimtas be didelio entuziazmo: socialdemokratai nepritarė ne tik šiam bet ir visoms kitoms įmanomoms draudimo formoms, liberalai jiems pritarė, konservatoriai į šį projektą taip pat žiūrėjo nepatikliai (jie manė, jog senatvės ir invalidumo draudimas būtų labiau naudingas pramonės darbuotojams Vakarų provincijose nei saviems žemės ūkio darbininkams Rytinėse provincijose. Vis tik galiausiai įstatymas buvo patvirtintas. A. Bitinas (2011, p.21) pastebi, jog šių įstatymų pagrindu buvo pradėta kurti šiuolaikinė socialinės apsaugos sistema, turinti apsaugoti dirbančius asmenis nuo socialinių rizikų: nelaimingų atsitikimų darbe, ligos, senatvės ir neįgalumo. Pagrindiniu Bismarck'o socialinės apsaugos tradicijos elementu galima įvardinti prievartinį skirtingų socialinių sluoksnių asmenų taupymą savo pačių senatvei.

A. Bitinas (2011, p.22) išskiria pagrindinius Bismarck'o socialinės apsaugos tradicijos bruožus:

- Socialinio draudimo privalomumas;
- Socialinio draudimo įmokos diferencijuojamos pagal skirtingas socialines grupes (asmenys, dirbantys pagal sutartis, savarankiškai dirbantys asmenys ir kt.);

- Socialinės apsaugos sistemos finansinių krizių atveju galima finansinė valstybės intervencija subsidijų forma;
- Valstybė turi didžiausią įtaką socialinės apsaugos sistemoje ir yra socialinės integracijos garantas;
- Užtikrinamos minimalios pajamos senatvėje visiems gyventojams;
- Socialinio draudimo išmokos priklauso nuo asmens mokamų įmokų ir priklausymo tam tikrai socialinei grupei;
- Socialinio draudimo įmokas moka tiek darbdaviai, tiek darbuotojai;
- Atskiras socialinio draudimo šakas administruoja skirtingos administracinės struktūros.

Dromantienė (2008, p.21) apibendrina, jog Bismarck'o vadovavimo metu buvo priimta socialinės apsaugos įstatymai: socialinis draudimas nuo ligų, nelaimingų atsitikimų, senatvės pensijų. Socialiai apsaugoti galėjo jaustis tik dirbantys ir samdomi darbuotojai. Bismarcko sistema apima išmokas, kurių dydis bei mokėjimo trukmė priklauso nuo išdirbto stažo, pajamų dydžio, gauto iki socialinės rizikos atsiradimo. Šios socialinio draudimo schemos yra finansuojamos ir dirbančių asmenų mokamų įmokų. Kontinentinis modelis būdingas Vokietijai ir kaimyninėms šalims.

Beveridge'o modelis pavadintas pagal britų ekonomistą lordą Williams Henry Beveridge'ą, kuris 1942 m. pranešime suformulavo universalių gerovės valstybės paslaugų gaires. A. Bitinas(2011, p.22) rašo, jog šio pranešimo tikslas – universalios socialinės apsaugos sistemos sukūrimas ir siekis panaikinti tuo metu egzistavusios sistemos klaidas: mažą socialinę aprėptį, sudėtingą valdymo sistemą ir pagerinti išmokų gavimo sistemą. Beveridge'as siūlė socialinio draudimo institucijas sujungti į vieną bendrą sistemą pagal principą „All benefits in the form of one stamp on a single document“ („Visos išmokos vienoje vietoje ir vieningoje sistemoje“). Šios sistemos pagrindas – universalios sveikatos, nemokamo švietimo, visiško užimtumo, būsto, socialinės apsaugos paslaugos. Įdomu tai, jog Beveridge'as siūlo visoms socialinėms rizikoms vienodo dydžio išmokas, taip pat mano, jog turi būti sukurta nacionalinė sveikatos sistema ir patvirtinta visiško užimtumo strategija. Tokia sistema suponuoja simbiotinius santykius tarp valstybės ir asmens - valstybė suteikia minimalią socialinę apsaugą, tačiau suteikia asmeniui galimybę dalyvauti darbo rinkoje ir pasirinkti papildomą draudimą. Autoriai F.Kessler, N.Allouch, M.Fredville, I.Politis ir C.Sebbah (cit. pagal A.Bitinas, 2011, p.22) įvardina Beveridge'o sistemos esmę trimis žodžiais – vieningumas, universalumas ir vienodumas. Taigi iš esmės sistema siekiama naikinti penkias blogybes: vargą, ligas, abejingumą, kančią ir tingėjimas.

Bitinas (2011, p.23) išskiria pagrindinius Beveridge'o socialinės apsaugos tradicijos bruožus:

- Sistema apima visus gyventojus, nepriklausomai nuo mokamų įmokų;
- Socialinio draudimo išmokos nesiejamos su asmens mokamomis įmokomis ir yra vienodo dydžio;
- Sistema finansuojama mokesčių pagrindu, tačiau tai netaikoma išmokų šeimai ir sveikatos draudimo sritimis;
- Socialinio draudimo įstaigos yra viešojo sektoriaus dalis;
- Valstybės dalyvavimas socialinės apsaugos sistemoje neturi užgožti asmens iniciatyvos teisių, jiems patiems sudarant sąlygas rūpintis socialiniu draudimu;
- Viešojo sektoriaus įstaigos glaudžiai bendradarbiauja su konkrečiais asmenimis, mokančiais įmokas ar besikreipiančiais išmokų.

Ekonomistas įrodė, jog vienas esminių momentų socialinės apsaugos sistemoje – asmenų minimalių pajamų apsauga. Remiantis atlantiniu modeliu, socialinės sistemos pamatas – „Vargšų įstatymo“ tradicija – pašalpos skirtos visiems gyventojams, netekusiems pajamų arba gaunantiems jų nepakankamai, yra nustatyto dydžio ir finansuojamos per mokesčių sistemą. Atlantinis modelis būdingas Didžiajai Britanijai ir Jungtinėms Valstijoms, besiribojančioms su Atlanto vandenynu.

Dromantienė (2008, p.23) akcentuoja, jog gryno pavidalo atlantinio ir kontinentinio modelių nebeegzistuoja. Požiūriai į socialinę apsaugą suartėjo. Pavyzdžiui, Skandinavijos šalyse atsakinga yra valstybė, kuri rūpinasi ne tik visuotiniu užimtumu, bet ir materialine gerove.

Socialinės apsaugos sistema susiformavo ne per vieną dieną, tai buvo ilgas ir daug darbo pareikalavęs procesas. Buvo ieškoma veiksmingesnių, kiek įmanoma racionalesnių ir tikslingesnių būdų paramai organizuoti. L.Žalimienė (2003, p.15) pastebi, jog XVIII ar XIX amžiuje socialinė parama buvo piniginių išmokų, daiktų ar tiesioginių paslaugų forma ir teikiama organizacijų darbuotojų. XX amžiuje daugelyje šalių prasidėjo spartus socialinio darbo specializavimo ir socialinės paramos sistemos diferencijavimas. Tai sudarė sąlygas formuoti socialinės paramos sistemai. Ši diferenciacija reiškė dviejų santykinai savarankiškų socialinės paramos sistemų atsiradimą – piniginės ir paslaugų. Poreikis šios teikiamos pagalbos koordinavimo išliko ir buvo bandoma socialinio darbo sritį atskirti nuo materialinės paramos teikimo organizacinio darbo. Remiantis socialinių paslaugų sistemos ypatybėmis, išorinės valstybių egzistavimo tarptautiniu bei politiniu kontekstu L.Žalimienė(2003, p.16) išskiria tris socialinės apsaugos raidos etapus:

- 1945-1960 m. – kūrimosi laikotarpis. Visose Europos šalyse vyksta intensyvus socialinės apsaugos tinklo kūrimasis.
- 1960-1990 m. – socialinės apsaugos tinklo kokybinis plėtojimas.

- Nuo 1990 m. – socialinės apsaugos tinklo reformavimas. Išorinės tarptautinės situacijos kaita (ES plėtra ir kt.).

Pastebėtina tai, jog skirtingose šalyse egzistuoja skirtingos socialinės apsaugos sistemos. Skiriasi socialinės apsaugos sistemų organizavimo modeliai, veikimo principas, ekonominės galios, todėl net ir Europos ribose sudėtinga sukurti vieningo modelio sistemą visoms valstybėms. Toliau analizuojama Lietuvos socialinės apsaugos sistemos ypatybės.

3.4 Lietuvos socialinės apsaugos sistema

Lietuva, kaip ir kitos Vidurio bei Rytų Europos valstybės, atkūrusi valstybingumą XXa.pab. patyrė panašius politinius, socialinius ir ekonominius pokyčius. L. Dromantienė (2008, p.84) rašo, jog socialinės gerovės valstybės požiūriu Lietuva paprastai priskiriama tarpiniam tipui – būdingi tiek liberaliojo tiek konservatyviojo modelio bruožai. A.Guogis (2007) rašo kiek kitaip- Lietuvos socialinės apsaugos modelis bendriausia prasme atitinka bismarkinį, korporatyvinį - konservatyvųjį tipą, kuriam būdinga socialinių išmokų sistema, priklausanti nuo dirbančiojo buvusio (ar esamo) dalyvavimo darbo rinkoje rezultatų. J.Aidukaitės (2011) manymu, anksti sakyti, jog Lietuva artėja prie liberalaus modelio nes apžvelgus dabartinės socialinės apsaugos struktūras akivaizdu, jog jos nėra liberalios. Kaip pavyzdį J.Aidukaitė(2011) pateikia JAV, kur apskritai nėra jokių universalių išmokų vaikams, nėra net tėvystės ir motinystės draudimo. Iškilus tam tikrai socialinės rizikos situacijai galima kreiptis į tam tikras institucijas pagalbos, tačiau pati visuomenė į tokius prašytojus žiūri labai neigiamai.

Anot Dromantienės (2008, p.84) bendriausia prasme Lietuva atitinka Vidurio Europos modelį dėl privalomojo socialinio draudimo egzistavimo socialinės apsaugos sistemoje. Guogio (2007) nuomonė kitokia - Lietuvos sistema dėl specialių, papildomų išmokų egzistavimo yra panašesnė į Pietų Europos valstybių, negu šiauriau esančių šalių sistemas, nes joje pastebimi ryškūs klientelizmo (dalinis, ne visaapimantis modelis) elementai. Vis tik stebint pastarųjų metų tendencijas Guogis (2007) nurodo, jog Lietuva iš korporatyviojo-konservatyvaus modelio pozicijų palaipsniui traukiasi, palengva dreifuodama liberalaus marginaliojo modelio kryptimi. Vis tik Guogis (2007) pažymi, jog mokslinio korektiškumo dėlei reiktų sakyti, kad niekur grynų pavidalų šie danų politologo G.Espingo-Anderseno išskirti modeliai neegzistuoja.

Lyginant socialinės apsaugos supratimą Lietuvoje ir Vakarų Europos valstybėse, A. Guogis(2007) pastebi, jog vakaruose šios sąvokos supratimas kur kas platesnis (apima sveikatos apsaugos, darbo aplinkos klausimus). Tuo tarpu Lietuvoje socialinė apsauga – trijų elementų (socialinio draudimo, socialinės paramos ir specialiųjų (papildomų) socialinių išmokų) sąveikos modelis.

2 lentelė. Lietuvos socialinės apsaugos struktūra

Socialinė apsauga			Specialios socialinės teisės
Socialinis draudimas	Socialinė parama		
	Piniginė socialinė parama	Socialinė paslauga	
Pensijų	šalpos (socialinė) pensija	socialinės globos įstaigos	prezidento pensija
ligos/motinystės	šeimos pašalpos	senelių, invalidų, našlaičių globos namai	LR I ir II laipsnio pensijos
Sveikatos	laidojimo pašalpa	dienos centrai	nukentėjusių asmenų pensijos
Nedarbo	socialinė pašalpa	nakvynės namai	pareigūnų ir karių pensijos
draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų	šildymo išlaidų kompensacijos	pagalba namuose	mokslininkų pensijos
	transporto, ryšių ir kt. kompensacijos	slauga namuose	teisėjų pensijos

Šaltinis: prieiga per internetą:

http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/katedros/viesojo_administravimo_katedra/paskaitu_konspektai/SIV_LT%20SS%20sistema.pdf

Labiausiai paplitusios socialinės apsaugos formos – socialinė parama ir socialinis draudimas. J.Tartilas(2005, p.47) pažymi, jog socialinio draudimo atveju solidarumo sistemų nariai savanoriškai arba privalomai susimoka už draudimo įnašus arba kiti sistemos nariai sumoka už juos. Dėl tokios solidarumu pasižyminčios sistemos socialinę riziką patyrę nariai turi galimybę gauti

socialinę pašalpą. Taip pat sistema yra remiama vyriausybės. Guogis(2007) akcentuoja, jog Lietuvoje socialinio draudimo įmokų rinkimas yra administruojamas Valstybinės mokesčių inspekcijos, o išmokų mokėjimas – „Sodros“ (Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos) ir 48 jos teritorinių skyrių, kuriems pavaldus atskiras nuo visų kitų Lietuvos biudžetų – tikslinis Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas. „Sodros“ funkcionavimo pagrindas einamųjų įmokų - išmokų (pay-as-you-go) sistema, reiškianti, jog tik surinktos įmokos iš karto yra išmokamos pensijų ir kitų išmokų pavidalu. Privačių pensijų fondų praktikoje Lietuvoje yra atvirkščiai - kaupiamos dirbančiojo įmokos yra investuojamos kapitalo rinkoje

Tuo tarpu socialinė parama teikia pašalpas žmonėms, kuriems tokių pašalpų išties reikia t.y. remiasi stokos principu. Šiuo atveju finansavimas pasiekia per valstybę ir būtent dėl šios priežasties yra būtina potencialų paramos gavėją patikrinti: ar jam socialinė parama būtina, kokios yra asmens gaunamos pajamos? Guogis(2008, p.31) išskiria, jog socialinei paramai taip pat būdinga:

- visos išlaidos dengiamos iš valstybės ar savivaldybių biudžetų;
- įvertinant poreikį, atliekami lėšų ir/arba turto testai, kuriuose atsižvelgiama į turimas pajamas ir išteklius;
- pašalpa nustatoma tokio dydžio, kad padidintų visas pareiškėjo pajamas iki minimalaus lygio, kuris tuo metu visuomenėje pripažįstamas kaip būtinas minimaliam pragyvenimui, bet jis nesiejamas su ankstesnėmis jo pajamomis ar buvusiu pragyvenimo lygiu

2 lentelėje taip pat matoma, jog be piniginių išmokų, socialinei paramai priklauso įvairių socialinių paslaugų organizavimas ir teikimas: socialinės globos įstaigos, senelių, invalidų, našlaičių globos namai, dienos centrai, nakvynės namai, paslaugos namuose. Guogis(2008, p.31) pažymi, kad socialinės paramos mokestinės lėšos atsiranda dėl akcizo, pridėtinės vertės, pajamų ir kitų, daugiau kaip 20 mokesčių rūšių. Šios lėšos administruojamos Valstybinės mokesčių inspekcijos ir pervedamos į nacionalinį (Valstybinį) Lietuvos biudžetą, iš kur yra paskirstomos centralizuotai, regioniniu ir savivaldybių lygiu pagal socialinės paramos rūšis.

Skirtumas tarp šių socialinės apsaugos formų yra tas, jog kiekvienas apsidraudęs asmuo patekęs į socialinės rizikos situaciją privalo gauti socialinį draudimą be papildomo jo gaunamų lėšų patikrinimo, o pretendentas gauti socialinę paramą privalomai yra tikrinamas ir įvertinama ar asmuo atitinka reikalavimus būtinus gauti socialinei paramai.

3.5 Iššūkiai socialinei apsaugai

Socialinė apsauga yra nuolatiniame kaitos procese ir tam didelės įtakos turi kintančios ekonominės, politinės sąlygos ir visi kiti pasaulyje vykstantys procesai. Esama veiksnių tiesiogiai ar nevisai iškeliančių grėsmes nukreiptas į socialinės apsaugos procesą. Bitinas (2011, p.76) teigia (cit. pagal J.J.Dupeyroux, 2008), jog egzistuoja keturios pagrindinės grėsmės, nukreiptos į socialinę apsaugą:

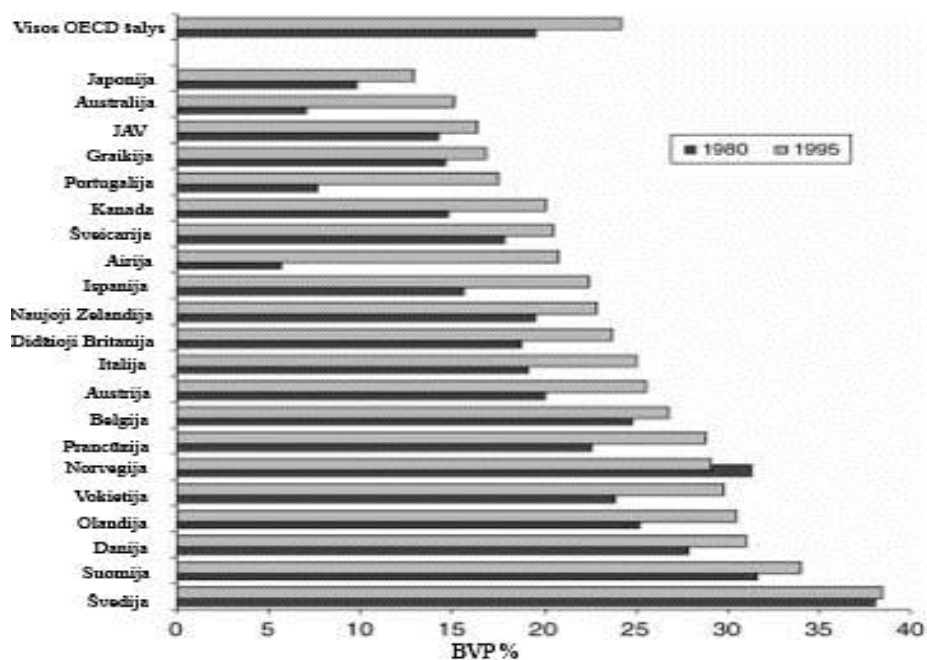
- Iššūkiai socialinėms vertybėms. Globalizacija, komunikacinių ir informacinių technologijų inovacijos daro poveikį darbo rinkai. Taip pat aktualu ir liberaliųjų idėjų plėtra, teigianti, jog socialinės vertybės nėra tokios svarbios kaip, pavyzdžiui, ekonomika. Liberalizmas skatina socialinio draudimo garantijų vaidmens sumenkėjimą, nes teigiama, jog kiekvienas esame savo paties laimės kalviai ir galime pasikliauti tik savimi. Iš to kyla poreikis privatizuoti paslaugas ir įmokų administravimą
- Tarptautinių organizacijų vaidmuo. Liberalizmo idėjų propaganda plinta iš Pasaulio banko, Tarptautinio valiutos fondo. Kita svarbi organizacija – OECD (ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija), kuriai priklauso turtingiausios bei galingiausios pasaulio valstybės: JAV, Didžioji Britanija, Švedija, Norvegija, Vokietija, Estija ir dar 28 valstybės, pažymintys liberalizmo prioritetą. Šios šalys palaiko idėją, jog darbo rinka negali būti reguliuojama, turi būti panaikinamos minimalių pajamų garantijos, mažinamos nedarbo išmokos. Svarbiausia – skatinama taupyti socialinės apsaugos sąskaita.
- Gerovės valstybės krizė. Universalumo, lygybės, perskirstymo sistemos principai, kurie yra socialinės apsaugos pagrindas, nebegali būti taikomi taip plačiai dėl finansų stokos ir visuomenės poreikių. Bitinas (2011, p.76) pastebi, jog tradiciniai Beveridge'o ir Bismarck'o principai mutuoja, socialinio draudimo įmokos, suteikiančios teisę į išmokas taip pat negelbsti situacijos.
- Konkurencijos plėtra. Iškyla prieštaravimai tarp socialinio solidarumo principo ir laisvos konkurencijos. Jau dabar egzistuoja nemažai privačių kaupiamųjų draudimo rizikų schemų. Privatus sektorius aktyviai konkuruoja su valstybiniu. Laivas konkuravimas reiškia žmogaus teisę pasirinkti socialinį draudimą, apimtį ir instituciją.

Globalizacija, demografinė evoliucija, darbo rinkos struktūros pokyčiai, informacinės inovacijos, technologinės naujienos, vertybinių orientacijų kaita sukelia sunkumų prisitaikyti socialinei apsaugai. A.Guogis ir M.Urvikis (2011, p.77) pastebi, jog naujosios viešosios vadybos (toliau NVV) principai, kurie buvo taikomi siekiant modernizuoti viešąjį sektorių yra pamažu išstumiami naujojo viešojo valdymo idėjomis. Ir nors NVV principų taikymas viešajame sektoriuje pamažu pereina iš teorinio į praktinį, kaip neretai atsitinka, Lietuvai dar tik perimant naujoves pasaulyje atsiranda nauji būdai problemoms spręsti. Taip atsitiko ir su naujojo viešojo valdymo idėjomis, kurios, kaip bebūtų gaila, Lietuvoje reiškiasi labai nedaug.

Sprendžiant socialinio pobūdžio problemas būtina paminėti institucijas, darančias poveikį socialinės apsaugos formavimui ne tik Lietuvos, bet ir Europos ar net pasaulio mastu. Toliau analizuojama globalizacijos bei tarptautinių organizacijų įtaka socialinei apsaugai.

3.6 Globalizacijos įtaka socialinei apsaugai

Globalizacija ir integraciniai procesai daro didžiulę įtaką kiekvienos šalies gyventojams. Šių procesų įtaka matoma ir tokioms nacionalinei erdvei priklausančioms sritims kaip socialinė apsauga. A.Guogis (2005, p.13) pastebi, jog pirmieji pokario metai Vakarų Europos socialinei apsaugai buvo tarsi „aukso amžius“ – ekstensyviu būdu plėtėsi socialinė apsauga, akivaizdūs socialinės apimties ir skurdo mažinimo laimėjimai. Pastebimas socialinių išmokų plėtimas ir didinimas. P.de Grauwe ir M.Polan (2005, p.106) pastebi, jog po Antrojo pasaulinio karo turtingesnės šalys pradeda tarptautinę prekybą vėliau atskleisiančią globalizacijos jėgą. Autoriai P.de Grauwe ir M.Polan (2005, p.106) nagrinėja, kaip socialinė apsauga vystėsi pažengusiose šalyse. Pasirenkamas paprastas būdas – išanalizuojamos socialinių išlaidų tendencijos. Tyrimo rezultatai pavaizduoti schemeje(žr. 2 pav.)

Šaltinis: . P. Grauwe, M. Polan, 2005, p. 106

2pav. Socialinės išlaidos OECD šalyse 1980-1995m

Schemoje (žr. 2pav.) vaizduojamos socialinės išlaidos OECD priklausančiose šalyse (BVP procentais) 1980 iki 1995 m. Ryškiausias akcentas yra tas, kad beveik visose šalyse (išskyrus Norvegiją) socialinės išlaidos padidėjo. P.de Grauwe ir M.Polan (2005, p.106) paskaičiavo, jog OECD zonoje socialinės išlaidos padidėjo nuo 19,5% iki 24% BVP.

Situacija keitėsi - nereikia pamiršti krizinio laikotarpio, palikusio savo pėdsaką ir įnešusio dar neregėtų vėjų. J.Aidukaitė (2011, p.14) pažymi, jog prieš krizę Lietuvoje buvo pastebimas BVP augimas, socialinių išmokų daugėjimas, pensijų didėjimas, net gyvenimo trukmės ilgėjimas. Prognozės buvo optimistinės, bet 2004- 2008m teigiami pokyčiai baigėsi.

Situacija vėl pasikeitė praėjusios amžiaus pabaigoje, kai pasireiškia visiškai nauji procesai – globalizacija, liberalizacija, privatizacija. Visa tai atsiliepė ir socialinei apsaugai, jos raidai ir tolesniam vystymui. Bitinas (2011, p.78) teigia (cit pagal Guogis, 2006), jog tradicinės visuotinės gerovės valstybės Vakaruose sunkiai atlaiko globalizacijos, liberalizacijos ir privatizavimo įtakas. T.K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.130) teigia (cit. pagal Rudra 2002), jog ekonominė globalizacija yra teigiamai susijusi su socialinėmis išlaidomis gerovės valstybės kūrimui stipriai išsivysčiusiose šalyse, tuo tarpu atsiliekančiose šalyse pastebima priešinga tendencija – jos gerovės valstybės kūrimui skiria gerokai mažiau lėšų nei kitoms sritims. K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.130) pastebi dar ir tai (cit. pagal Rudra ir Haggard 2005), jog į autoritarinį režimą linkusios šalys yra jautresnės globalizacijos spaudimui nei demokratinės valstybės, tad natūraliai globalizacijos poveikis gali skirtis priklausomai dar ir nuo skirtingų socialinės apsaugos sistemų ir ekonominės valstybės situacijos. Galima nesutikti, nes vis tik daugumoje literatūros autoriai globalizacijos įtaką gerovės valstybės kūrimui mato tik

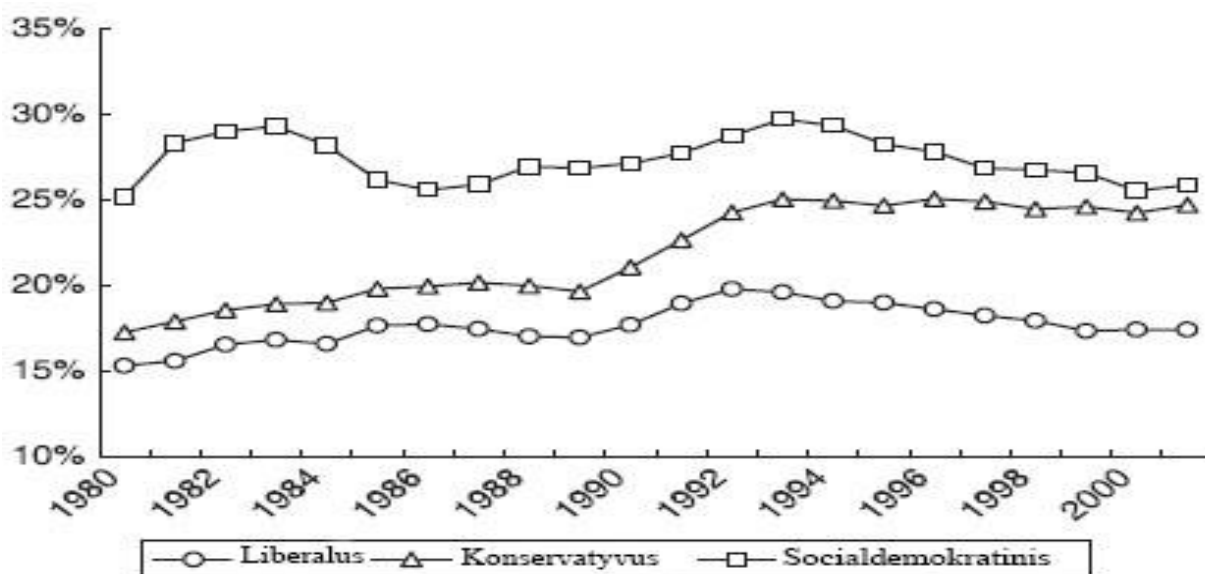
neigiamą, nes žmonės patekę į socialinės rizikos situacijas nebeatitinka globalizacijos diktuojamų standartų: jaunystė, grožio kultas, liberalizmas, kuris įpareigoja savimi pasirūpinti pačiam ir t.t. K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.313) galiausiai nurodo, jog skiriami du požiūriai į globalizacijos poveikį gerovės valstybės kūrimui, o kartu ir socialinei sferai. Tarp globalizacijos skeptikų minimi tokie autoriai kaip Hardt ir Negri, Huber ir Stephens, Schwartz. Šie autoriai mano, jog globalizacija kenkia esamam gerovės valstybės modeliui ir trukdo naujiems pozityviems socialinės gerovės politikos pokyčiams šiais gerovės valstybės krizės laikais. Priešingu požiūriu pasižymi Garrett, Rieger ir Leibfried, Rodrikas, manantys, jog globalizacijos ir gerovės valstybė gali būti suderinamos ir abipusiai naudingos. Taigi, teigiamas perspektyva rodo, kad globalizacija galiausiai praplečia gerovės valstybes.

Blackmon (2006, p.116) pozityvųjį globalizacijos poveikį gerovės valstybės kūrimui vadina terminu kompensacijos hipoteze („compensation hypothesis“) ir teigia, kad augančios ekonomikos internacionalizavimas yra susiję su socialine apsauga, kuri savo didele paklausa palengvina didėjantį mokesčių ir socialinio išlaidų lygį. Kim (2007, p.210) teigia, jog susidūrusi su didesniu ekonominiu nesaugumu, valstybė yra spaudžiama aktyviau teikti socialines paslaugas ir socialinį draudimą. Šis požiūris patvirtintas tyrimais: K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.132) mini, jog Hicks (1999) ir Rodrikas (1997) yra įrodę, kad atvira ekonomika žymiai padidina socialines išlaidas. Taigi remiantis šiais empiriniais tyrimais galima teigti, jog globalizacijos ir gerovės valstybės santykis teigiamas.

Būtina paanalizuoti ir skeptikų argumentus. K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.132), remiantis Genschel (cit pagal Genschel, 2004) rašo, jog nėra nei teorinių nei tuo labiau empirinių įrodymų, leidžiančių manyti, jog didėjant globalizacijos įtakai yra daroma įtaka vidaus socialinės politikos savarankiškumui. Taip pat skeptikai pabrėžia, jog tokie faktoriai kaip visuomeninės ir politinės institucijos, istorinis palikimas mažina globalizacijos poveikį socialinei sferai. Kitas dalykas – socialinė politika yra reglamentuojama šalies politikos, o ne tokių išorinių veiksnių kaip globalizacija. Apibendrinant, skeptikai teigia, jog gerovės valstybės išlaiko atsparumą globalizacijos poveikiui ir tai patvirtina keli (Atkinson 2002m ir Brady 2005) atlikti empiriniai tyrimai, nustatė, jog globalizacija reikšmingai nepaveikia gerovės valstybių.

K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.130) taip pat atliko tyrimą, siekdami nustatyti globalizacijos ir gerovės valstybės ryšį. Buvo panaudoti duomenys, surinkti tarp 1980 ir 2001m, iš 18 išsivysčiusių šalių (Australija, Austrija, Belgija, Kanada, Danija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Airija, Italija, Japonija, Nyderlandai, Naujoji Zelandija, Norvegija, Švedija, Šveicarija, Jungtinė Karalystė ir Jungtinės Amerikos Valstijos). Šalys nebuvo pasirinktos atsitiktinai. Visos tirtos šalys pasirinktos pagal Esping – Andersen gerovės valstybių modelį. 1980-2001m pasirinkti dėl to, jog svarbiausių kintamųjų ypač socialinių išlaidų ir globalizacijos iki 1980m tiesiog nėra, be to globalizacijos procesas, daugelio mokslininkų sutarimu, datuojamas nuo 1970m vidurio, šio proceso įtaka išauga nuo

1980m pradžios. Tyrime naudojamas socialinių išlaidų santykis su BVP Socialinės išlaidos, išreikštos BVP procentine dalimi parodo, koku mastu vyriausybės prisiima atsakomybę už nepalankioje padėtyje esančių ar pažeidžiamų grupių situaciją. K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.133) pabrėžia (cit pagal Quinn, 1997), jog yra dar keli rodikliai, padedantys matuoti globalizaciją t.y. prekyba, tiesioginės investicijos ir teisinės institucijų charakteristikos apie tarptautinius mainus. Autoriai sutelkia dėmesį į dvi globalizacijos dimensijas: investicija ir prekybos atvirumas (ITO – international trade organization) ir ekonominės sistemos atvirumas (ESO – economic system openness). K.Kim ir K., (2008, p.135) pateikia socialinių išlaidų ir globalizacijos rodiklių tendencijas pagal gerovės režimo tipą.

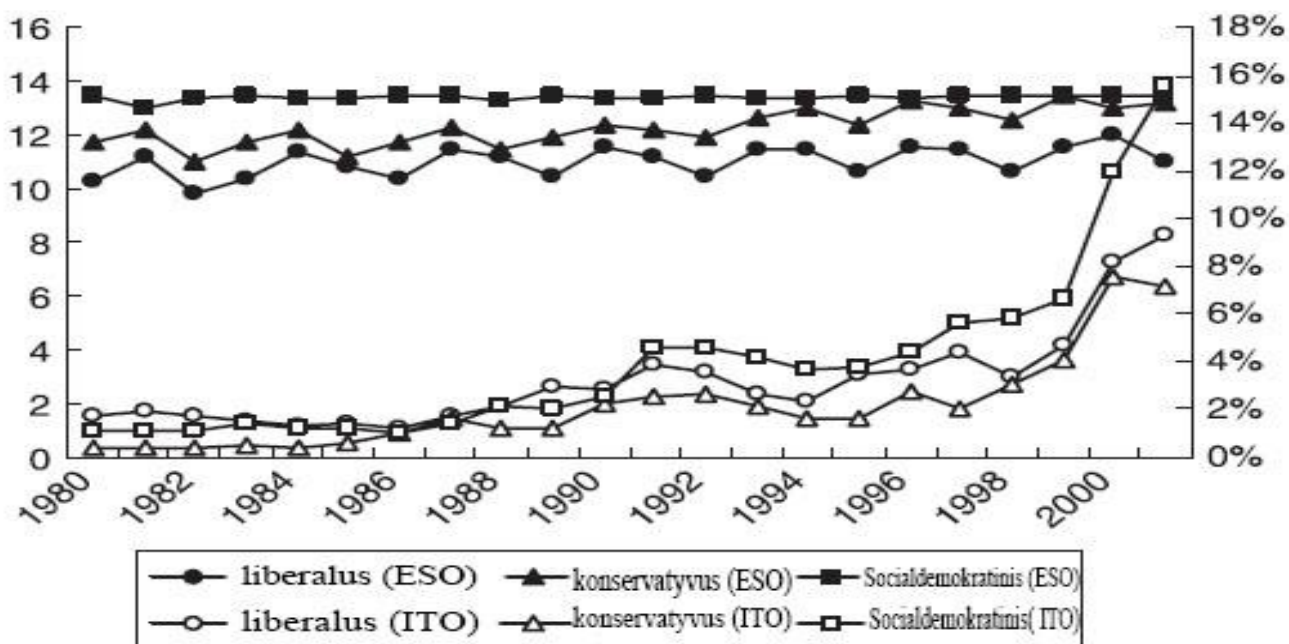

Šaltinis: T.K Kim , K. Zurlo, 2008, p. 135

3pav. Socialinės išlaidos pagal gerovės valstybės tipą

3 pav. vaizduojamos vidutinės socialinės išlaidos trijų tipų gerovės valstybėse 1980-2001m. Per visą laikotarpį socialdemokratinio tipo režimas patyrė didesnių socialinių išlaidų lyginant su konservatyviuoju ir liberaliuoju modeliais. Iki 1992 metų socialines išlaidas konservatyviajame modelyje buvo priartėję prie liberaliojo modelio skiriamų išlaidų. Nors socialinės konservatyvaus modelio išlaidos toliau kilo, liberaliosios krypties modelio išlaidos po piko 1992 m. 19,6 procento sumažėjo. 1993m socialdemokratinio modelio socialines išlaidas taip pat sumažėjo po 29,7 procento. Kaip rezultata matome, jog konservatyvusis modelis susilygino su socialdemokratinio laikotarpio pabaigoje, o liberalusis gerokai atsiliko.

Toliau analizuojamos globalizacijos rodiklių tendencijos. Tai atspindi 4 paveikslėlis.

Šaltinis: T.K Kim, K. Zurlo, 2008, p.136

4pav. Globalizacijos indikatorių tendencijos

5 pav. vaizduoja ITO ir ESO tendencijos pagal gerovės tipą. Matomas ITO kilimas po 1994 m. visų trijų tipų gerovės valstybėse. Kaip bebūtų, ryškiausiai pastebimas socialdemokratinio režimo ESO kilimas po 1988 m. Nepaisant svyravimų, ESO stabilumas aiškiai matomas lyginant su ITO tendencijomis. Viso pavaizduoto laikotarpio metu išlaikomas santykinai aukštas ESO (10,3-13,4 proc.). K.Kim ir K. (2008, p.136) akcentuoja, jog ESO padėti grafike rodo pakankamai lanksčius mainus tarp visų režimų. Apibendrinant galima sakyti, jog visi trys modeliai patyrė skirtingas socialines išlaidas 1980-2000 m. ir nors ESO lygis panašus, tačiau socialdemokratiniam modeliui ITO įtaka buvo didžiausia.

Remiantis šiais duomenimis K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.136) toliau analizuoja poveikį gerovės valstybėms pagal kelis kintamuosius: socialinės išlaidos, ITO, ESO. 3 lentelė vaizduoja šio mišraus poveikio rezultatus.

3 lentelė Poveikis gerovės valstybėms pagal socialines išlaidas, ITO ir ESO.

Priklausomas kintamasis	Socialinės išlaidos	ITO	ESO
<i>fiksuotas poveikis</i>			
konservatyvusis	5.33 (2.6)**	6.01 (-0.7)	0.17 (0.2)
socialdemokratinis	9.58 (4.6)***	16.18 (2.0)*	0.14 (0.2)
intercept	32.75 (13.3)	43.08 (4.3)	12.18 (16.4)
<i>atsitiktiniai poveikiai</i>			
šalies viduje	4.56 (12.5)***	54.31 (12.6)***	1.77 (12.6)***
tarp šalių	12.36 (2.9)***	195.09 (2.9)***	0,99 (2.7)**
tikimybė - 2 log	1 516.54	2 371.29	1 190.19

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$.

Šaltinis: T.K Kim ir K. Zurlo, 2008m, p. 136

Lyginat šalies vidaus ir tarp šalių vyraujančias socialinių išlaidų tendencijas buvo nustatyta reikšmingi skirtumai tarp trijų režimų. K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.136) daro išvadas jog:

- Socialdemokratų ir konservatorių tipo modeliai siejami su didesnėmis socialinėmis išlaidomis - vidutiniškai 9,6 ir 5,3 procento, lyginant su liberaliąja kryptimi;
- ITO socialinių demokratinių režimų buvo reikšmingai didesnis nei liberalios ir konservatyvios krypties;
- Reikšmingų skirtumų ESO nebuvo;
- Socialdemokratiniai režimai patyrė santykinai didesnę globalizacijos poveikį nei liberalios ir konservatyvios sistemos;
- gerovės režimo tipai yra susiję su socialinėmis išlaidomis, tačiau nėra pagrindo teigti, jog gerovės modeliai tarpininkas tarp globalizacijos rodiklių ir socialinių išlaidų.

K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.137) kelia kitą svarbų klausimą – kodėl kiekvienam gerovės tipui būdinga skirtingos socialinių išlaidų tendencijos, kaip yra patiriami panašūs globalizacijos poveikiai? Kad būtų atsakyta į šį klausimą, reikia analizuoti globalizacijos rodiklius, gerovės valstybių tipus ir kitus kintamuosius.

4 lentelė. Globalizacijos įtaka socialinėms išlaidoms: pagrindinio efekto ir sąveikos poveikio modeliai

	pagrindinio efekto modelis	sąveikos efekto modelis
<i>fiksuoti poveikiai</i>		
<i>kintami dydžiai</i>		
BVP vienam gyventojui	0.02 (4.57)***	0.02 (4.53)***
nedarbo lygis	0.40 (8.37)***	0.44 (8.89)***
pagyvenusių žmonių lygis	0.18 (1.21)	0.08 (0.52)
kairiųjų kabinetas	0.29 (0.55)	0.07 (1.15)
dešiniųjų kabinetas	-0.04 (-0.93)	-0.03 (-0.69)
<i>globalizacijos indikatoriai</i>		
ITO	-0.12 (-7.20)***	-0.06 (-1.39)
ESO	0.02 (0.27)	-0.01 (-0.15)
<i>gerovės režimai</i>		
Konservatyvusis	3.96 (1.83)*	4.26 (1.63)
Socialdemokratinis	10.08 (4.15)***	15.32 (5.35)***
<i>susipinančios sąveikos</i>		
konservatyvusis x ITO	-	0.01 (0.02)
socialdemokratinis x ITO	-	-0.14 (-2.51)**
<i>Intercept</i>		
atsitiktiniai poveikiai		
šalies viduje	2.60 (12.47)***	2.27 (11.79)***
tarp šalių	12.74 (2.74)**	15.44 (2.32)**
tikimybė - 2 log	1 340.99	1 318.27

BVP - bendrasis vidaus produktas; ITO - investicijų ir prekybos atvirumas; ESO - ekonominės sistemos atvirumas.

* P <0,05; ** p <0,01; *** p <0,001.

Šaltinis: T.K Kim ir K. Zurlo, 2008m, p. 137

Antrasis lentelės skirsnis rodo pagrindinio efekto modelį. Kontroliuojant BVP vienam gyventojui, nedarbo lygį, vyresnio amžiaus gyventojų normą ir politinę konfigūraciją, kad socialinės išlaidos turi neigiamos įtakos ITO. K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.137) paskaičiavo, jog ITO padidėjus 1 proc., socialinės išlaidos sumažėja 0.12 proc.. Tuo tarpu ESO nedaro didelės įtakos socialinėms

išlaidoms. Norint išsiaiškinti kaip gerovės valstybių režimai įtakoja santykius tarp globalizacijos ir socialinių išlaidų, K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.137) sukonstravo sąveikos efekto modelį. Pasitelkus skaičiavimus buvo nustatyta, jog ypač reikšmingas yra susipinančių sąveikų veiksnys. Visi trys režimai buvo neigiamai veikiami ITO įtakos. Socialinėms išlaidoms ITO įtaka skirtinga skirtingose gerovės sistemose. 1 procentu padidėjęs ITO liberalaus ir konservatyvaus režimų atžvilgiu sumažina socialines išlaidas 0,06 ir 0,05 procento. Žinoma, šis 0,01 procento skirtumas nėra reikšmingas tik rodo, jog ITO įtaka liberaliam ir konservatyviam režimams socialinių išlaidų atžvilgiu panaši. Kalbant apie socialdemokratinį modelį, ITO padidėjimas 1 proc. socialines išlaidas sumažino 0.2 procento. ITO poveikis socialinėms išlaidoms socialdemokratinuose režimuose buvo tris kartus didesnis lyginant su liberaliu ar konservatyviu režimais. BVP vienam gyventojui ir nedarbo lygis buvo taip pat teigiamai susijęs su socialinių išlaidomis sąveikos efekto modelyje. Paskutinis K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.138) tyrimo etapas – trijų atskirų modelių, kurie naudoja skirtingus socialinių išlaidų skirstymus, analizė.

5 lentelė. Globalizacijos poveikis socialinių išlaidų priemonėms

	aktyvus darbas	pasyvus darbas	socialinės paslaugos
<i>fiksuoti poveikiai</i>			
<i>kintami dydžiai</i>			
BVP vienam gyventojui	0.022 (2.22)*	-0.002 (-1.56)	0.001 (0.31)
nedarbo lygis	-0.001 (-0.21)	0.023 (1.63)	-0.002 (-0.37)
pagyvenusių žmonių lygis	0.087 (3.28)***	0.058 (1.31)	0.021 (1.04)
kairiųjų kabinetas	0.005 (0.59)	0.011 (0.70)	-0.018 (-2.18)*
dešiniųjų kabinetas	-0.027 (-1.98)*	-0.031 (-2.13)*	-0.012 (-1.48)
<i>globalizacijos indikatoriai</i>			
ITO	-0.016 (-7.60)***	-0.020 (-4.34)***	0.053 (4.01)***
ESO	0.023 (1.64)	0.036 (1.21)	-0.003 (-1.46)
<i>gerovės režimai</i>			
Konservatyvusis	0.357 (0.20)	0.298 (0.44)	0.525 (1.57)
Socialdemokratinis	0.001 (0.65)	-0.461 (-0.63)	-0.008 (-0.02)
<i>Intercept</i>	-0.117 (0,11)	1.632 (1.52)	-0.171 (-0.33)
atsitiktiniai poveikiai			
šalies viduje	0.048 (12.2)***	0.221 (12.5)***	0.042 (12.6)***
tarp šalių	0.389 (2.54)*	1.180 (2.48)*	0.313 (2.19)*
tikimybė - 2 log	58.398	574.441	37.895

BVP - bendrasis vidaus produktas; ITO - investicijų ir prekybos atvirumas; ESO - ekonominės sistemos atvirumas.

* P <0,05; ** p <0,01; *** p <0,001.

Šaltinis: T.K Kim ir K. Zurlo, 2008m, 138p

5 lentelė vaizduoja aktyvias ir pasyvias darbo rinkos ir socialines išlaidas įtakojamas globalizacijos. Gerovės valstybės tipas neturėjo jokios įtakos išlaidoms. Globalizacija lygiai taip pat įtakos nedarė. Iš vienos pusės ITO neigiamai veikė aktyvaus ir pasyvaus darbo rinkos išlaidas - 1 procentu padidėjęs ITO atnešė apie 0,016 ir 0,020 procento sumažėjusias aktyvias ir pasyvias darbo rinkos išlaidas, tačiau iš kitos pusės ITO turėjo teigiamos įtakos socialinių paslaugų išlaidoms. 1 procentu padidėjęs ITO pakėlė socialinių paslaugų išlaidas 0,053 proc. K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.138) daro išvadą, jog globalizacijos poveikis skiriasi pagal įvairių tipų socialinės gerovės politiką. Globalizacija mažina su rinka susijusias išlaidas tačiau kelia su socialinių paslaugų teikimu susijusias išlaidas.

Remiantis K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.138) tyrimo pagrindu galima teigti, jog globalizacija darydama poveikį gerovės valstybėms kartu lemia socialinės srities tvarką. 18 labiausiai išsivysčiusių valstybių liudija skirtingas globalizacijos tendencijas ir intensyvumą 1980 – 2002 metais. Tyrimas rodo nedidelius ESO skirtumus tarp trijų gerovės režimo rūšių, tačiau ITO išskirtinai aukštas rodiklis būdingas socialdemokratiniam režimui. Socialinės išlaidos augo konservatyviajame režime, tačiau socialdemokratiname ir liberaliajame pastebimas išlaidų mažėjimas 1992-1993m. iš esmės yra patvirtinama nuomonė, jog skirtinguose gerovės valstybės režimuose socialinių išlaidų tendencijos skiriasi. ITO yra neigiamai susijęs su socialinėmis išlaidomis nepriklausomai nuo režimo tipo, o tuo tarpu ESO jokios tiesioginės įtakos neturi. Peršasi išvada, jog globalizacija ekonomine veiklos ir neekonominiu reguliavimu daro tiesioginę įtaką gerovės valstybėms. Taigi, kaip teigia K.Kim ir K.Zurlo (2008, p.138), yra patvirtinama hipotezė, jog globalizacija daro neigiamą poveikį gerovės valstybėms.

Kitas svarbus momentas - skirtingų gerovės modelių reakcija į globalizacijos daromą poveikį. Socialdemokratiniai režimai daug jautriau reaguoja į globalizacijos spaudimą lyginat konservatyvaus ir liberalaus modelio reakciją. Ir nors ITO mažina socialines išlaidas visuose trijuose režimuose, pastebėtina, jog socialdemokratiniams režimams ITO poveikis tris kartus didesnis. Globalizacija ypač neigiamai veikia socialdemokratinį režimo gerovės modelį ir lygiai taip pat neigiamai pasireiškia konservatyviajame ir liberaliajame modeliuose tik su mažesne jėga. Kodėl tai svarbu? Nes yra paneigiamas įsigalėjęs mitas, jog globalizacija nekelia jokios grėsmės turtingoms socialdemokratinės ir konservatyvios pakraipos gerovės valstybėms, o neigiamai veikia tik nekoordinuojamas liberaliąsias gerovės valstybes. Taigi globalizacija gali priversti net ir pačias turtingiausias valstybes sumažinti socialines išlaidas.

Paminėtinas ir kitas svarbus pastebėjimas – skirtinga valstybių socialinė politika taip pat skirtingai reaguoja į globalizacijos daromą poveikį. Kim ir K. (2008, p.138) atliktas tyrimas parodė, jog išsivysčiusios valstybės didindamos socialines išlaidas yra linkusios mažinti su darbo rinka susijusias išlaidas. Rezultatai rodo, jog nacionaliniu pagrindu susikūrusiose valstybėse egzistuoja

dviejų tipų sprendimai bandant susidoroti su globalizacijos poveikiu. Pirma - tautos ir valstybės mažina socialines išlaidas prisitaikydamos prie pasaulinės konkurencijos imperatyvų globalizacijos sąlygomis. Darbo rinkos politikos lankstumas traktuojamas kaip sėkmingo prisitaikymo prie pasaulinės ekonomikos sistemos sąlyga. Antra - tautos ir valstybės padidintos socialinės išlaidos padeda spręsti problemas, susijusias su globalizacijos sukeliama vidaus ekonomikos nesaugumu ir netikrumu. Taigi globalizacijos poveikis skiriasi priklausomai ne tik nuo gerovės režimo rūšies, bet ir konkrečios socialinės gerovės politikos.

4. GLOBALIŲ ORGANIZACIJŲ ĮTAKA SOCIALINEI APSAUGAI PASAULYJE IR LIETUVOJE

4.1 Globalizacija ir Tarptautinės organizacijos

Nagrinėjant aktualiausius šiuolaikinio pasaulio procesus, pastebėtina, jog vis daugiau dėmesio skiriama tarptautinėms organizacijoms. Kaip pastebi D.Žalimas, S. Žaltauskaitė – Žalimienė, Z. Petrauskas ir J.Saladžius(2001, p.17), didėjanti valstybių tarpusavio priklausomybė verčia plėtoti daugiašalį bendradarbiavimą, o tarptautinės organizacijos yra viena šio bendradarbiavimo formų. Matoma šių organizacijų augimo tendencija.

D.Žalimas, S. Žaltauskaitė – Žalimienė, Z. Petrauskas ir J.Saladžius(2001, p.17) atkreipia dėmesį, jog tarptautinių organizacijų veikla nėra vertinama vienareikšmiškai tik teigiamai arba neigiamai. Vertinant daugiau iš pesimistinės perspektyvos, ypač daug kritikos susilaukia Jungtinių Tautų organizacija dėl savo nesugebėjimo spręsti gyvybiškai svarbių pasaulinio lygio problemų. Tai nėra vienintelė kritikuotina organizacija, kitos tarptautinės organizacijos taip pat sulaukia neigiamų pastebėjimų, straipsnių ir vertinimų dėl palyginti nereikšmingo tų organizacijų vaidmens pasauliniu mastu. Optimistiniu požiūriu vertinant, pastebima, jog tik pasaulinio masto sprendimais galima įveikti pasaulinio lygio problemas. Todėl didžiosios tarptautinės organizacijos įvardijamos kaip būtent tos, kurios gali priimti tokius sprendimus. Yra nuomonių, jog tarptautinės organizacijos yra globalios vyriausybės užuomazgos. Norint teisingai suprasti tarptautinių organizacijų vaidmenį, negalima visiškai priimti arba atmesti vieną iš pateiktų vertinimų.

XXIa. vis daugiau visuomeninių raidos problemų, kurios aktualios tebuvo lokaliai, tampa svarbios globaliame lygmenyje. D.Žalimas, S. Žaltauskaitė – Žalimienė, Z. Petrauskas ir J.Saladžius(2001, p.18) globalias problemas skirsto į tris grupes:

- Problemos, susijusios su istorinėmis ir politinėmis žmonijos raidos prielaidomis (taikos ir saugumo užtikrinimas, trečiųjų pasaulio šalių socialinio ir ekonominio atsilikimo įveikimas);
- Demografinės, ekologinės, energetinės, žaliavų, maisto problemos;
- Problemos, susijusios su naujų globalių gamtos objektų naudojimu: pasaulinio vandenyno ir kosmoso išteklių eksploatavimas.

Su sunkumais susidūrusios valstybės iškilusias problemas sprendžia bendradarbiaudamos tarpusavyje arba pasitelkusios tarptautines organizacijas. Toliau analizuojamos tarptautinės organizacijos, jų struktūra, veikla, sąsajos su Lietuva ir socialinės apsaugos sritimi.

4.2 Europos Sąjunga: kontekstas, socialinė politika ir globalizacijos įtaka

Dar vienas puikus globalizacijos pavyzdys – visą arba beveik visą pasaulį bandančios suvienyti organizacijos. Šios vizijos gali pasirodyti šiek tiek ironiškos, tačiau kaip bebūtų tokios organizacijos kaip Europos Sąjunga, Pasaulio bankas, Jungtinių Tautų Organizacija, UNESCO ir kt. turi didelį svorį pasaulio įvykiams. Socialinės apsaugos sfera nėra išimtis. Toliau analizuojama globalizacijos įtaka Europos Sąjungos ištakos ir poveikis socialinei apsaugai.

B.Melnikas, E.Chlivickas, T.Razauskas ir kt.(2011, p.7) pažymi, jog Europos Sąjunga kaip tarptautinė tarpvalstybinė organizacija suvoktina kaip išskirtinai sudėtinga sistema, pasižyminti itin įvairiaspalve ją charakterizuojančių požymių įvairove bei daugialypiškumu. J.Batic (2011, p.141) teigimu, nepaisant to, jog šuo metu egzistuoja tam tikros bendros tendencijos Europos socialinės apsaugos srityje, tačiau kiekviena valstybė turi tam tikrą specifiką organizuojant ir įgyvendinant socialinę apsaugą savo piliečiams. XXI a. Išskirtinis tuo, jog ryškiai pasireiškia globalizacijos proceso įtaka, ko pasekoje pastebimas padidėjęs konkurencingumas ir dar didesnis šio konkurencingumo gilinimas, iššaukiantis aplaidumą socialinės apsaugos srityje. J.Batic(2011, p.141) teigia, jog šiuo metu Europa negali sau leisti prabangos tenkinti socialinius poreikius ir net skirti jiems dėmesio, nes norint konkuruoti su tokiomis valstybėmis kaip Indija ar Kinija reikalingas maksimalus tiek dėmesio tiek lėšų sutelkimas į konkurencingumo didinimą.

Šiek tiek istorijos: pasibaigus Antrajam Pasauliniam karui buvo ieškoma galimybių kaip išvengti naujų tarpvalstybinių konfliktų, kurie buvo būdingi Senajam žemynui. Buvo įkurta Europos Sąjunga, siekianti priimti vieningus sprendimus ir bendradarbiavimo sistemą. Europos bendrijos steigimo sutartis nustato pagrindinius socialinius tikslus:

- užimtumo skatinimas ;
- darbo ir gyvenimo sąlygų gerinimas;
- tinkama socialinė apsauga;
- tinkamas dialogas tarp darbdavių ir darbuotojų;
- žmogiškųjų išteklių plėtojimas siekiant išlaikyti aukštą užimtumo lygį bei kovoti su socialine atskirtimi.

D.Žalimas, S.Žaltauskaitė –Žalimienė, Z.Petrauskas ir J.Saladzius(2001, p.790), pastebi, jog dabartinė Europos Sąjunga – sudėtinga valstybių susivienijimo įvairiose srityse ir bendradarbiavimo forma. Europos Sąjungos konferencijai priklauso ekonomika, pramonė, socialinė sritis, piliečių teisės, užsienio politika ir t.t. Darbe yra akcentuojama Europos Sąjungos ir socialinės apsaugos srities ryšys. J.Batic (2011, p.142) pastebi, jog iš pradžių Europos Sąjunga neturėjo bendros socialinės politikos plėtros planų – pirminė Romos sutartis Socialinio klausimo nenagrinėjo. Pirmieji

žingsniai socialinės apsaugos srityje pasireiškia sukūrus vieningą Europos Sąjungos rinką. Romos sutartį papildė Maastrichto sutartis ir tai buvo pirmieji žingsniai sprendžiant socialines problemas. Žinoma, prioritetiniai klausimai sprendžiant socialinės politikos problemas nuolat keitėsi. Pradžioje daugiausia dėmesio skiriama gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimui, užimtumo ir socialinę apsaugos didinimui, lyčių lygybei, gyvenimo standartų ir kokybės kėlimui, diskriminacijai dėl lyties, rasės, etninės kilmės, religijos, neįgalumo, amžiaus, laisvo darbo jėgos judėjimo tarp valstybių užtikrinimui. Keičiantis socialinei, politinei ir ekonominei situacijai persiorientuojama į kitus klausimus: darbo jėgos mobilumo problema, ES išplečia pagalbą, papildant valstybių narių veiklos sritis dėl darbo sąlygų, socialinės apsaugos, informacinių technologijų karštinės.

Dromantienė (2008, p.29) pateikia glaustą Europos Sąjungos socialinės politikos formavimosi glaustą santrauką lentelėje.

6 lentelė Europos socialinės politikos formavimasis.

<i>Laikotarpis</i>	<i>Nacionalinis lygmuo</i>	<i>Pagrindiniai Europos socialinės politikos bruožai</i>	<i>Vadovavimo metodas</i>	<i>Nacionalinė įvairovė</i>
<i>1958-1973m.</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ekonomikos modernizacija; • Gerovės valstybės augimas; • Aktyvus Keinsio modelio taikymas <p>Visų valstybių narių valdžioje krikščionys demokratai ir dešinėsios partijos</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Laisvas asmenų judėjimas; • Dirbančių migrantų socialinė apsauga; • Europos socialinis fondas 	<ul style="list-style-type: none"> • Savaiminė socialinių politikų konvergencija; • Lygybė tarp Europos Bendrijos migrantų ir vietinių piliečių kiekvienoje valstybėje narėje; • Išdirbtų užsienyje laikotarpių sumavimas. 	Šešios bismarkiškosios valstybės (1957m.): Belgija, Olandija, Liuksemburgas, Vokietija, Prancūzija, Italija
<i>1973-1981m.</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Stagfliacija; • Socialinis konfliktas; <p>Geriau subalansuotas periodas, dešinieji valdžioje pusę laikotarpio penkiose iš devynių valstybių narių</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Sveikata ir saugumas darbe; • Vienodas vyrų ir moterų vertinimas; • Dirbančiųjų teisių apsauga; • Europos socialinės politikos aukso amžius 	• Progresuojanti harmonizacija	Danija, Jungtinė Karalystė ir Airija (1973m.): anglosaksiškasis ir skandinaviškasis modeliai

1981-1989m.	<ul style="list-style-type: none"> • Neoliberalizmas; • Reglamentavimo panaikinimas; • Privatizacija; • Ekonomikos internacionalizacija. <p>Dešiniųjų dauguma; liberaliųjų ir krikščionių demokratų valdžia</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Sveikata ir saugumas darbe; • Lyčių lygybė darbe; • Struktūrinių fondų plėtra. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kvalifikuotos daugumos balsavimas nustatant minimalius sveikatos apsaugos ir socialinio saugumo standartus; • Europos socialinio dialogo pradžia; • Socialinė chartija. 	Graikija (1981m.), Ispanija ir Portugalija (1986m.): Pietų Europos modelis
1989-1997m.	<ul style="list-style-type: none"> • Biudžeto ir įsiskolinimų suvaržymai, sąlygoti Europos monetarinės sąjungos ir socialinių paktų; • Gerovės valstybės susilpnėjimas (išlaidų mažėjimas). <p>Posūkis nuo dešiniojo sparno vyriausybės daugumos į kairiojo sparno vyriausybės daugumą (1995m.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Pagrindinės teisės ir minimalios teisės; • Kolektyvinio intereso pristatymas socialiniame protokole; • Sanglaudos fondai. 	<ul style="list-style-type: none"> • Didžiosios Britanijos nusišalinimas; • Minimalūs standartai; • Socialinio dialogo įsigalėjimas (motinystės atostogos, netipiški kontraktai). 	Švedija, Suomija ir Austrija (1995m.): aukštų standartų skandinaviškojo ir kontinentinio gerovės modelių stiprinimas
1997-2007m.	<ul style="list-style-type: none"> • Struktūrinis nedarbas; • Visuomenės senėjimas; • Mažiau Europos monetarinės sąjungos suvaržymų (augimo ir stabilumo peržiūrėjimas); • Pensijų reformų, socialinių paktų pabaiga (ilgalaikė darni raida). <p>Dauguma kairiųjų vyriausybės pasirodo valdžioje</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Europos užimtumo strategija; • Savarankiškas socialinis dialogas (teledarbas); • Nediskriminavimo direktyvos; • Socialinė apsauga (atviro koordinavimo metodas). 	<ul style="list-style-type: none"> • Socialinis dialogas; • Atviro koordinavimo metodas; • Įvairovė svarbi mokymuisi; • Socialinė apsauga kaip gamybinio pajėgumo veiksnys; • Minimumas direktyvų; • Pagrindinės teisės (politinės, ekonominės, socialinės) 	<ul style="list-style-type: none"> • Pasirengimas plėtrai ir išaugusi darbo ir gerovės institucijų įvairovė; • Plėtra į Vidurio ir Rytų Europą 2004m.; • Plėtra 2007m.: Bulgarija, Rumunija; • Mišrus gerovės modelis.

Šaltinis: L.Dromantienė, 2008m, 29-30p

6 lentelė vaizduoja, jog plėtra kelia vis naujus iššūkius socialinės politikos formavimui. Akivaizdu, jog Europos Sąjungos politika kinta priklausomai nuo prisijungiančių naujų narių ekonominės- socialinės situacijos ir praturtindama save naujomis patirtimis.

Dromantienė (2008, p.23) pastebi, jog nepaisant ES valstybių narių socialinės apsaugos sistemų skirtumų, jos visos apima valstybinę ir privačių struktūrų veiklą siekiant palengvinti namų ūkių ir individualių asmenų rizikas. Prie socialinės apsaugos išlaidų priklauso socialinė parama, administracinės ir kitos išlaidos. Socialinė parama yra socialinės apsaugos išraiška pinigais arba natūra t.y. paslaugomis, produktais, daiktais. Dromantienė (2008, p.23) rašo, kad socialinės parama ES skirstoma pagal 8 apsaugos funkcijas:

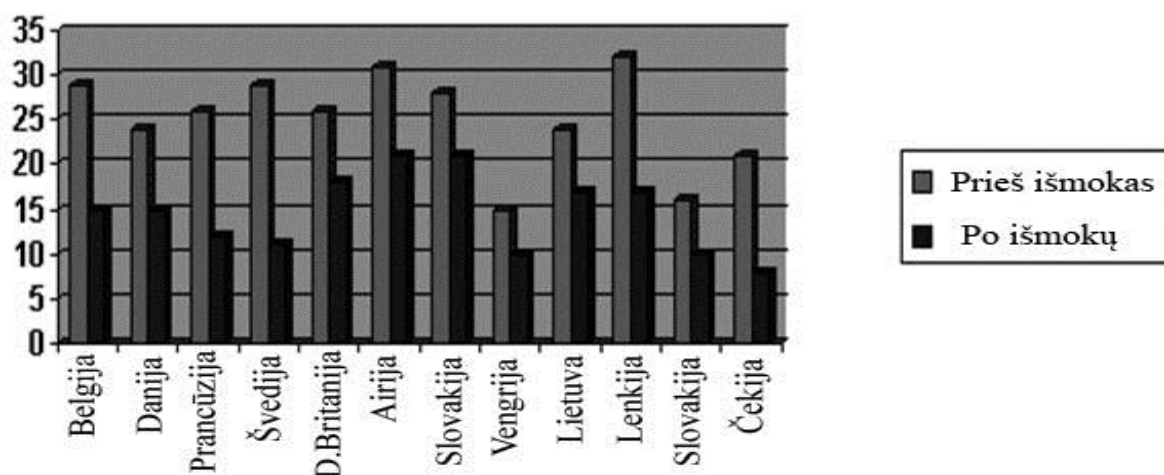
1. ligos/sveikatos priežiūros išmokos, taip pat išmokos ligos atveju, medicininė priežiūra, lengvatos medikamentų įsigijimui;
2. negalios parama: negalios pensijos bei prekės ir paslaugos neįgaliesiems;
3. senatvės parama: senatvės pensijos bei prekės ir paslaugos pagyvenusiems žmonėms;
4. prie pragyvenimo išmokų priskiriamas pajamų draudimas, pašalpa mirus šeimos nariui, našlių pensijos;
5. šeimos/veikų išmokos: nėštumo, gimdymo, vaiko priežiūros išmokos;
6. bedarbio pašalpos, taip pat profesinis mokymas;
7. būsto parama;
8. socialinės atskirties pašalpos, tai pat pajamų rėmimas, alkoholikų ir narkomanų reabilitacijos išlaidų kompensavimas.

Siekiant formuoti bendrą socialinę politiką ir nustatyti bendras gaires kaip spręsti išskylančias problemas egzistuoja svarbi kliūtis – nėra jokio visai Europai būdingo socialinio modelio. Kaip pastebi A. Guogis(2011, p.365), apie bendra Europos socialinį modelį galima kalbėti tik ideologiniu – vertybiniu pagrindu, nes egzistuoja keli iš esmės skirtingi modeliai. Siekiant spręsti šią problemą buvo sukurtas „atviro koordinavimo metodas“ – vienintelis realus Europos vienijimo pagrindas, leidžiantis mokytis iš labiau pažengusių valstybių narių. Europos Sąjungoje egzistuoja susitarimas naudoti „atviro koordinavimo metodą“ ir mokytis iš geresnių už save bei taip tobulėti. Vis tik kitų valstybių akyse, kaip teigia J.Batik (2011, p.146), Europos socialinis modelis egzistuoja ir pasižymi visuomene, grindžiama socialinio teisingumo ir lygybės principais, ekonominės ir socialinės lygybės plėtra, darbo draudimu ir socialinės apsauga, o taip pat priemonėmis, skirtomis kovoti su skurdu ir socialine atskirtimi. Anot Aidukaitės (2012, p.14) egzistuoja ES „socialinės Europos“ vizija – kiekvienas pilietis turi jaustis saugus ir turėti galimybę maksimaliai realizuoti save.

Globalizacija kaip naujas procesas taip pat turėjo įtakos socialinės politikos formavimui. Šiuo atveju Europos Komisijos siūlymo buvo įkurta nauja institucija – Globalizacijos padarinių fondas („Globalization Adjustment Fund“). J.Batic (2011, p.149) pažymi, jog Globalizacijos padarinių fondas (toliau GPF), savo veiklą derina su socialiniais partneriais. GPF veikla nukreipta į tai, jog atleistiems darbuotojams būtų iš anksto pranešamas darbdavio sprendimas atleisti iš pareigų. Tokiais būdais darbuotojas gali skirti pakankamai laiko papildomiems mokymams, profesiniam švietimui arba naujo darbo paieškoms. J.Batic (2011, p.149) pastebėjimu, ES darbuotojai yra vieni produktyviausių pasaulyje. Pavyzdžiui, viena darbo valanda Vokietijoje yra artima JAV vidurkiui. Visai nedaug atsilieka tokios šalys kaip Belgija ir Prancūzija.

J.Batic (2011, p.149) pateikia ir kitą Pasaulio Banko atliktą tyrimą, kuris parodė, jog 11 ES valstybių narių patenka tarp 30 labiausiai konkurencingų šalių pasaulyje. Danijai priklauso aukščiausias užimtumo lygis ir didžiausias investicijų socialinės apsaugos srityje rodiklis Europos Sąjungoje. Turto perskirstymas Europos Sąjungoje - aktyvi skurdo mažinimo ir nacionalinių pajamų perskirstymo politika, kuri prisideda prie lygių galimybių plėtros Europos Sąjungoje. Šie rodikliai yra didesnis nei bet kur kitur pasaulyje.

J.Batic (2011, p.149) pateikia schemą, puikiai iliustruojančią kaip skurdo riziką veikia socialinės išmokos.

Šaltinis: J.Batic, 2011, p.149

5pav. Skurdo rizika iki ir po socialinių išmokų

5pav. šviesiai pilka spalva pažymėti rodikliai nurodo skurdo riziką iki mokesčių, tamsesnė – po. Laisvojoje rinkoje be valstybės reguliavimo apie 30% gyventojų susiduria su skurdo rizika (pagal

EBPO skaičiavimus). Socialinės išmokos padeda žymiai sumažinti riziką, pavaizduotą diagramoje, iki 10-15%, kai tuo tarpu JAV ši dalis išliko ir sudarė 20-25%.

Eurostat duomenimis 2001-2008 metų laikotarpiu vidutinis socialinės apsaugos išlaidos svyravo nuo 25,7% (2007) ir 27,2% (2003).

7 lentelė Valstybės socialinės apsaugos išlaidos (% lyginant su BVP) išmokų

Valstybės	2001m	2002m	2003m	2004m	2005m	2006m	2007m	2008m
kontinentinė gerovės modelis	27	27,8	28,4	28,3	28,8	27,8	26,7	27,2
skandinavų gerovės modelis	28,2	28,9	29,9	29,6	29,3	28,6	27,7	28,4
anglosaksų gerovės modelis	20,8	21,4	21,7	21,9	22,2	22,2	21,6	22,9
Viduržemio gerovės modelis	22,7	23,1	23,3	24,3	24,1	24,1	24	25,2
postkomunistinis gerovės modelis	16,7	16,9	16,9	16,6	17	17,1	16,5	17,5

Šaltinis: J.Batic, 2011m, p. 151

Socialinės apsaugos išlaidų dalys skiriasi priklausomai nuo šalies. Šalys su didžiausiu išlaidų procentu, palyginti su visu BVP praleido daugiau nei dvigubai tiek, kiek šalys, turinčios mažiausias procentines

Išlaidas (Baltijos šalys). 7 lentelė vaizduoja, jog Skandinavų šalys išleidžia daugiau nei vidutinis ES vidurkis t.y. vidutiniškai 27,8 % BVP, toliau seka kontinentinės šalys su 27,2 % BVP. Likusios gerovės valstybės yra žemiau vidurkio, ypač pokomunistinės šalys, vidutiniškai pasiekiančios 16,7% BVP socialinių išlaidų arba maždaug 10% žemiau už ES vidurkį.

Ekonomikos krizė taip pat paliko pėdsakus Europoje. Pasaulinė krizė ir sulėtėjęs ekonomikos augimas sukėlė spaudimą ir gerovės valstybėms. Tai liečia tiek puikiai išsivysčiusias tiek ir ekonominiu požiūriu silpnesnes šalis. Šalys ėmė mažinti išlaidas socialiniam sektoriui. J.Batic (2011, p.149) pastebi, jog besivystančiose šalyse situacija yra šiek tiek kitokia lyginant su atsiliekančių šalių socialinės apsaugos sistemomis, mat silpnosios šalys yra ypač pavojingoje situacijoje. Pasireiškiantys tokie neigiami socialiniai reiškiniai kaip didėjantis nedarbo lygis bei augančios valstybių skolos gali būti išsprendžiamos tik transformuojant neoliberalų reglamentavimą į pasauliniu mastu galingą kooperatinę intervencinę valstybę.

Savo ataskaitoje Europos Parlamentui ir Tarybai, Europos Komisija 2010 metų pabaigoje pristatė ES šalių narių biudžetų būklę kaip krizinę. Komisija surinko duomenis apie 2006m : devynios valstybės narės priklausė mažos rizikos grupei, dabar yra likusios tik keturios valstybės (Danija, Estija, Suomija ir Švedija), kartu su naujuoju nariu Bulgarija. 2009, vidutinio rizikos grupę sudarė Austrija, Belgija, Prancūzija, Vokietija, Vengrija, Italija, Liuksemburgas, Lenkija ir Portugalija. Palyginti su 2006 m skaičiai padvigubėja: Čekijoje, Graikijoje, Airijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Maltoje, Olandijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, Ispanijoje, Didžiojoje Britanijoje ir Rumunijoje. Remiantis šia analize Komisija pateikia rekomendacijas: 1) deficito mažinimas, 2) didinti užimtumą, 3) reformos socialinės apsaugos sistemoje, ypač pensijų ir sveikatos priežiūros srityje. Taigi pasaulinės krizės poveikis akivaizdus tiek darbo rinkoje, tiek socialinio draudimo srityje ir ES narės turės daugiau dėmesio skirti reformoms. J.Batic (2011, p.164) pastebi, jog socialinių išmokų mažinimas ir mokesčių didinimas yra neišvengiami, jei padėtis nesikeis. Ypač tai svarbu aukštos rizikos šalims, kurios sudaro beveik pusę ES valstybių narių.

Taigi nors vienas esminių ES tikslų buvo sukurti Europos gerovės valstybę ekonominis ir demografinis spaudimas šią viziją gerokai apsunkino. Pasaulio ekonominė krizė išskėlė Europos skirtingumus. Deja, nevisos ES šalys turi pakankamai išteklių pasirūpinti iškilusiais poreikiais ir socialinės apsaugos spragomis. Dabartinis ES prioritetas yra šių spragų mažinimas. Anot J.Batic (2011, p.166), Graikijos skolos krizė privertė Europos vyriausybes per keletą mėnesių sumažinti socialinės apsaugos finansavimo išlaidas tiek kiek nesiryžo per pastaruosius dešimt metų. Europos šalių vyriausybės, iš Vokietijos, Ispanijos, parengė įstatymų projektus dėl išlaidų taupymo ir mažinimo tam, kad pabandyti sumažinti valstybės skolas ir apriboti viešąsias išlaidas. Tačiau šios reformos susidūrė su įvairių formų pasipriešinimu - ir ne tik iš Graikijos. Vokiečiai nepatenkinti socialinių išlaidų sumažinimu. Prancūzai nepatenkinti pensinio amžiaus pakėlimu. Tačiau, be didesnių reformų, ES negalės išlaikyti savo geresnio gyvenimo vizijos. Esant dabartinei gyventojų senėjimo dinamikai kartu su finansiniu spaudimu, pensinio amžiaus padidinimu valstybėse lėtėja ekonomikos augimo tempai. ES yra pagrįsta trimis pagrindiniais ramsčiais: taikos, ekonomikos augimo ir plėtros, bei bendra socialinė vizija. Jei vienas iš šių ramsčių žlunga klausimas kiek laiko gyvuos kiti du.

4.3 Jungtinių tautų organizacija: susikūrimas, struktūra ir socialinės apsaugos

Antrojo Pasaulinio karo metu JAV prezidentui F.Ruzveltui kilo idėja sukurti organizaciją, padėsiančią užtikrinti taiką ir saugumą tarptautiniu mastu. Tokiu būdu pasibaigus Antrajam Pasauliniam karui 1945m. buvo sukurta Jungtinių Tautų organizacija (toliau JTO). D.Žalimas, S.Žaltauskaitė– Žalimienė, Z.Petrauskas ir J.Saladžius(2001, p.269) pastebi, jog Jungtinės Tautos yra pagrindinis veiksnys, kuris šiuolaikiniame pasaulyje formuoja teisėtvarką. JTO yra globalios tarptautinės sistemos branduolys. D.Žalimas, S.Žaltauskaitė– Žalimienė, Z.Petrauskas ir

J.Saladžius(2001, p.269) rašo, jog JTO įstatai buvo pirmieji tarptautiniai teisės aktai, įtvirtinę pagrindinius tarptautinės teisėtvarkos tikslus ir principus bei suteikę jiems imperatyvią galią. Esminė JTO misija – pasitelkiant pasaulines pastangas spręsti žmonijai kylančias sudėtingas problemas. JTO sistema daugiausia dėmesio skiria aukštesnio gyvenimo standartų siekiui, užimtumo didinimui, ekonomikos ir socialinės srities pažangai.

D.Žalimas, S.Žaltauskaitė– Žalimienė, Z.Petrauskas ir J.Saladžius(2001, p.281) nurodo 6 pagrindines JTO institucijas:

1. **Generalinė Asamblėja(GA),**
2. **Saugumo Taryba(ST),**
3. **Ekonominė ir Socialinė Taryba(ECOSOC),**
4. **Globos Taryba,**
5. **Sekretoriatas,**
6. **Tarptautinis teismas.**

Svarbiausiomis yra laikomos GA ir ST. GA ir ST yra nepriklausomos viena kitos ir kitų institucijų atžvilgiu. GA sprendimai privalomi visoms JTO institucijoms išskyrus ST ir Tarptautinį Teismą. ECOSOC ir Globos Taryba yra pavaldžios GA.

Darbe plačiau analizuojamas Socialinės apsaugos aspektas, tad plačiau aptariama ECOSOC veikla. ECOSOC tikslai yra skatinti: gyvenimo lygio kilimą, didinti užimtumą, ekonominę, socialinę ir pažangą, spręsti ekonomines, socialines bei sveikatos apsaugos problemas tarptautiniu lygiu, bendradarbiavimą kultūros ir švietimo srityse. Silpnoji ECOSO pusė – daugybė institucijų, kurios neretai dubliuoja viena kitos veiklas ir turinčių skirtingus interesus bei pačios ECOSOC ribotos galios. D.Žalimas, S.Žaltauskaitė– Žalimienė, Z.Petrauskas ir J.Saladžius(2001, p.299) išvalgose minima, jog siekiant gerinti ECOSOC veiklą, reiktų, jog pati ECOSOC taptų pagrindine institucija, koordinuojančia JT veiklą ekonominėje, socialinėje, mokslo ir technikos srityse, galėtų rengti tarptautinius teisinius aktus. Tokius būdu galima būtų pasiekti kokybiškai naują tarptautinio ekonominio ir socialinio bendradarbiavimo lygį.

Prasidėjus trečiajam tūkstantmečiui JTO generalinis sekretorius kartu su 147 valstybių vadovais Tūkstantmečio viršūnių susitikime suformulavo tūkstantmečio tikslus:

- kovoti su badu ir skurdu;
- kovoti su AIDS, ŽIV, maliarija ir kitomis ligomis;
- skirti daugiau dėmesio aplinkos apsaugai;
- užtikrinti pradinį ugdymą;

- sumažinti vaikų mirtingumą,
- lyčių lygybės klausimas;
- užtikinti, jog globalizacijos procesas taptų ne smukdančia, o viso pasaulio varomąja jėga.

D.Rieff (2002, p.32) teigia (cit. Pagal Y.Shen, 2011), jog XIa. gali būti įvardintas kaip „žudikiškas amžius, kuris išliks kaip žudikas“. Ir išties, kaip pastebi Y.Shen (2011, p.48), XIa. būdinga nepaprastosios padėty: nuo žmogaus sukeltų stichinių nelaimių, tokių kaip karai, revoliucijos, iki gamtos stichijų sukeltų nelaimių, keliančių pavojų žmogaus saugumui ir gyvybei. Politikai įvairiais teisiniais ir humanitariniais būdais bando šias problemas spręsti. Tuo pačiu metu internetas ir kitos informacinės technologijos JTO padeda surinkti duomenis ir atlikti tam tikrus humanitarinius veiksmus. Aukštosios technologijos leidžia Jungtinėms Tautoms prisiimti dinamiškesnę vaidmenį ir aktyviau koordinuoti bei reaguoti savo veiksmus, nukreiptus prieš humanitarines krizes.

1999m. Jungtinių Tautų žmogaus socialinės raidos raporte pažymima, jog globalizacija turi teigiamų ir neigiamų pasekmių socialinės apsaugos raidai. 2000m birželio mėn. Ženevoje sušaukiama 24 specialioji sesija „World Summit for Social Development and Beyond: Achieving Social Development for All in a Globalizing World“, skirta spręsti socialinės srities vystymuisi globalizuotame pasaulyje ir įvertinti JTO valstybių narių įsipareigojimus. Vėliau 2000m rugsėjo mėn. Išplatintas Jungtinių Tautų Tūkstantmečio pranešimas apie tai, jog bus negailima jėgų moteris, vyrus ir vaikus ištraukti iš nežmoniškų sąlygų ir žeminančio skurdo gniaužtų. Tai vienas iš JTO Tūkstantmečio tikslų. Buvo išplatintas vaizdinis JTO plano variantas.

Šaltinis: <http://globalsolutions.org/blog/2013/02/Future-Millennium-Development-Goals>

6pav. JTO tūkstantmečio tikslai

Globalizacijos procesas įveda naujas socialines transformacijas į pasaulinę areną. Šis procesas nuolatinis, tad ir bandymai jį pažaboti turi vykti nepertraukiamai. Vienas iš JTO tikslų – valstybių narių bendradarbiavimas tarptautiniu mastu, kad susitelkus visiems kartu į bendrą tikslą būtų įmanoma globalizacijos procesą pasukti teigiama linkme.

Viena socialinei sistemai svarbiausių JTO dalių – UNESCO organizacija. UNESCO – Jungtinių Tautų švietimo, kultūros ir mokslo organizacija, buvo įkurta 1945m. UNESCO steigimo iniciatyva kilo II Pasaulinio karo metais, kai sąjunginių valstybių vyriausybės suprato esant poreikiui kurti palankias tarptautinio bendradarbiavimo, švietimo, tautų ir žmonių tarpusavio supratimo sąlygas, kurios ateityje neleistų kartotis panašioms pasaulinio masto problemoms. UNESCO kūrimo priežastys nurodomos jos įstatų preambulėje: tai – būtinybė ugdyti žmonių sąmonėje taikos gynimo idėjas, šalinti tautų nepasitikėjimą tarpusavyje, atkurti demokratijos principų viešpatavimą. Šios organizacijos tikslas – prisidėti prie taikos, saugumo, skatinti valstybių tarptautinį bendradarbiavimą pasitelkiant švietimą, mokslą bei kultūrą.

D.Žalimas, S.Žaltauskaitė– Žalimienė, Z.Petrauskas ir J.Saladžius(2001, p.433) nurodo, jog, siekiant užtikrinti savo tikslų įgyvendinimą, UNESCO vykdo šias pagrindines funkcijas:

- rengia ir priima tarptautinius standartus (tarptautines konvencijas ir rekomendacijas) savo veiklos srityse;
- inicijuoja švietimo, mokslo ir kultūros problemų bei plėtros perspektyvų tyrimus;
- konsultuoja valstybes ir teikia joms techninę pagalbą, skatinant nacionalinių švietimo, mokslo ir kultūros sričių informaciją, skatina tarptautinius tokios informacijos mainus;
- skatina švietimo, mokslo ir kultūros darbuotojų bendradarbiavimą, taip pat organizuoja tarptautines konferencijas, seminarus ir mokymo kursus, švietimo, mokslo ir kultūros klausimams nagrinėti.

UNESCO narės yra 188 valstybės. Lietuva į UNESCO įstojo 1991m. D.Žalimas, S.Žaltauskaitė– Žalimienė, Z.Petrauskas ir J.Saladžius(2001, p.434) pažymi, jog Lietuva vienintelė iš Baltijos valstybių ketveriems metams buvo išrinkta UNESCO vykdomosios institucijos, Vykdomosios tarybos nare.

UNESCO sudaro trys pagrindinės institucijos:

1. **Generalinė konferencija** - aukščiausia UNESCO institucija. Ją sudaro visų valstybių narių atstovai. Kiekviena valstybė turi po vieną balsą Generalinėje konferencijoje. Pagrindinės Generalinės konferencijos veikla yra UNESCO veiklos krypties nustatymas, specializuotų programų tvirtinimas, biudžeto tvirtinimas, tarptautinių konvencijų ir rekomendacijų priėmimas, esant reikalui

šaukia tarptautines tarpvalstybines ir nevyriausybinės konferencijas, renka Vykdamosios tarybos narius bei skiria generalinį direktorių.;

2. **Vykdomoji taryba** - vykdomoji UNESCO institucija. Pagrindinė Vykdamosios tarybos veikla yra rengti Generalinės konferencijos darbotvarkę, teikia rekomendacijas programų ir biudžeto klausimais, yra atsakinga už veiksmingą Generalinės konferencijos sprendimų ir patvirtintų veiklos programų vykdymą.;
3. **Sekretoriatas** - administracinė UNESCO institucija. Ši institucija įgyvendina veiklos programas bei techniškai aptarnauja kitas organizacijos institucijas.

UNESCO taip pat nelieka abejinga globalizacijos reiškiniui. Štai N.Harris (2005) skatina pasvarstyti apie laisvą judėjimą – pastebima, jog kapitalas, informacija gali judėti visiškai laisvai, o žmogaus judėjimas suvaržytas. Kiek keistokas pastebėjimas, nes, kaip žinoma, globalizacijos vienas bruožų yra laisvas žmogaus judėjimas tarptautiniu mastu. F.Daniel (2005) kalba apie mokslo ir globalizacijos ryšį ir pastebi, jog reikalingas bendradarbiavimas su įvairių sričių mokslininkais (ne tik socialinių) norint pakreipti globalizaciją ir ją liečiančias sritis link teigiamų pokyčių - kritinėse situacijose suformuluoti socialinę politiką, kuri sumažintų skurdą, atskirtį ir vidutinės imtis dalyvauti socialinio modelio konstrukcijoje didinančioje ekonomikos augimą ir lygybę.

UNESCO vyresnioji patarėja M.J.Pigozzi (2006, p.1) pastebi, jog globalizacija prisideda prie tapatybės praradimo. Ypač tai aktualu vyresnio amžiaus žmonėms, nustumtiems į sociumo užribį dėl to, jog neatitinka globalizacijos primestam jaunystės kultui. UNESCO siekia užkirsti kelią šių problemų susidarymui ir 2001m. Generalinėje UNESCO konferencijoje vienbalsiai priimama rezoliucija dėl tolerancijos, universalumo, tarpusavio supratimo kultūriniais skirtumams ir taikos skatinimo. M.J.Pigozzi (2006, p.2) šią rezoliuciją įvardina kaip esminę UNESCO misiją, kuri įkvėpia tarptautines organizacijas, valstybes, pilietines visuomenes bei pavienius piliečius.

4.4 Pasaulio bankas: struktūra, tikslai ir socialinis aspektas

Tarptautinės finansų organizacijos, tokios kaip Tarptautinis Valiutos Fondas, Pasaulio bankas ir kitos labai svarbios besivystančioms valstybėms. Šios organizacijos svarbios planuojant, organizuojant ir skatinant jų gerovės augimą. Pasaulio bankas – tai Tarptautinis vystymo ir plėtros bankas, įkurtas 1944m. kartu su Tarptautiniu Valiutos Fondu. Būstinė įsikūrusi Vašingtone, Jungtinėse Amerikos valstijose. Pasaulio bankas yra vienas didžiausių pasaulyje vystymosi rėmimo pavyzdžių. Šiuo metu Pasaulio banką sudaro 5 institucijų grupė. 5 Pasaulio banko organizacijos:

1. **Tarptautinis Vystymo ir Plėtros Bankas (Bank for Reconstruction and Development - IBRD)** – skolina vidutinio ir mažo kreditingumo valstybėms;
2. **Tarptautinė Plėtros Asociacija (International Development Association – IDA)** - teikia beprocentes paskolas ir dotacijas skurdžiausioms šalims;
3. **Tarptautinė Finansų Korporacija (International Finance Corporation - IFC)** - teikia paskolas, nuosavą kapitalą ir techninę pagalbą, siekiant paskatinti privataus sektoriaus investicijas besivystančiose šalyse;
4. **Daugiašalė Investicijų Garantijų Agentūra (Multilateral Investment Guarantee Agency – MIGA)** - teikia garantijas nuo nuostolių, kuriuos sukelia nekomercinės rizikos investuotojai besivystančiose šalyse.;
5. **Tarptautinis Institucijų Ginčų Sprendimo Centras (International Center for Settlement of Investment Disputes – ICSID)** - teikia tarptautinių paslaugas taikinimo ir arbitražo investiciniams ginčams.

Interneto svetainėje www.worldbank.org yra apibrėžiama Pasaulio banko misija – skurdo mažinimas, remiantis integracijos ir globalizacijos procesais. Knygoje „Guide to the World Bank“(2007) antrajame leidime iškeliami tūkstantmečio vystymosi tikslai:

- Panaikinti ypač didelį skurdą ir badą;
- Užtikrinti visuotinį pradinį išsilavinimą;
- Skatinti lyčių lygybę;
- Mažinti vaikų mirtingumą;
- Gerinti gimdyvių sveikatą;
- Kovoti prieš ŽIV, AIDS, maliariją ir kitomis ligomis;
- Užtikrinti aplinkos apsaugą;
- Vystyti tarptautinį bendradarbiavimą.

Lietuva priklauso Tarptautinei Plėtros Asociacijai (IDA) ir Tarptautinei Finansų Korporacija (IFC).

„Guide to the World Bank“(2007,179p) nurodoma, jog Pasaulio bankas skiria didesnę dėmesį socialinei plėtrai. Tuo tikslu skelbiama strategija – planas „Empowering People by Transforming Institutions: Social Development in World Bank Operations“. Šiame plane pagrindinis dėmesys skiriamas pastangoms didinti Banko paramą socialinei įtraukčiai, darniai visuomenei ir už tai atsakingoms institucijoms. Siekiama transformuoti institucijas taip, kad būtų įmanomas socialinis augimas, aukštesnės kokybės projektai bei geresnė gyvenimo kokybė.

4.5 Tarptautinis valiutos fondas: susikūrimas, struktūra, problemos

Tarptautinis valiutos fondas (toliau TVF) – tarptautinė organizacija, įkurta 1946m. S.Žaltauskaitė–Žalimienė, Z.Petrauskas ir J.Saladžius(2001, p.582) pastebi, jog poreikis TVF atsirado didžiosios depresijos (1929-1933 metų pasaulinės ekonomikos krizės metu) metais. Tuo metu finansiniai valstybių santykiai priklausė nuo aukso standarto sistemos. Valstybė atitiko aukso standartą, jei nustatydavo nacionalinės valiutos ir aukso santykį, laikydavosi nustatytos apyvartoje esančių pinigų ir aukso atsargų proporcijas bei neribodavo aukso importo ir eksporto. Valstybės, kuriose dominuodavo prekių importas, norint nepažeisti aukso standarto sistemos, nuolat patirdavo ekonominius sukrėtimus. Aukso rezervai mažėjom tad šiose valstybėse kildavo pinigų pasiūlos mažėjimas. Tokiu atveju valstybė būdavo priversta devaluoti nacionalinę valiutą. Aukso standarto sistema žlugo ir atsirado poreikis kurti naujus būdus tarpvalstybiniam finansiniam santykiams kurti. Baigiantis II Pasauliniam karui buvo pradėtos vesti derybos dėl TVF įkūrimo ir po Bretton Woods konferencijos buvo įkurtas TVF.

Šiuo metu TVF priklauso 179 valstybės, kurių tarpe ir Lietuva, į narių ratą prisijungusi 1992m. D.Žalimas, S.Žaltauskaitė–Žalimienė, Z.Petrauskas ir J.Saladžius(2001, p.584) rašo, jog Lietuvai buvo suteikia pradinė 69 milijonų specialiųjų skolinimosi teisių kvota. Tais pačiais įstojimo metais Lietuvai pradėta teiti TVF paskola skirtingoms programoms (rezervinio kredito, sisteminės pertvarkos paskolos ir išplėstinės fondo paskolos) vykdyti.

Pagrindinės organizacijos įkūrimo tikslas – padėti plėtoti prekybą pasauliniu mastu bei remti valstybes turinčias finansinių sunkumų. Kaip pažymi P.Ramlogan ir B.Fritz-Krockow(2007, p.1), šiuo metu TVF priklauso 185 valstybės narės. TVF ypač didelis vaidmuo tenka pertvarkant įsiskolinusių valstybių ekonomiką bei reguliuojant paskolų suteikimą. D.Žalimas, S.Žaltauskaitė–Žalimienė, Z.Petrauskas ir J.Saladžius(2001, p.583) nurodo, jog valstybė TVF narė, turinti mokėjimo balanso sutrikimų, gali gauti iki 25 procentų sumos, kurią ji sumokėjo kaip savo kvotą fondui. Jeigu suma nepakankama, yra galimybės valstybei narei teikti paskolą iš TVF, tačiau ji neturi viršyti trijų kvotų dydžio. Gaudama paskolą, besiskolinanti valstybė privalomai teikia reformų planą, kuriame nurodoma veiksmai, leisiantys pataisyti mokėjimo balansą. TVF neapsiriboja paskolų teikimu, ši organizacija vykdo veiklą teikiant žinias valstybėms narėms techniniais klausimais.

TVF organizacinę struktūrą sudaro 3 dalys:

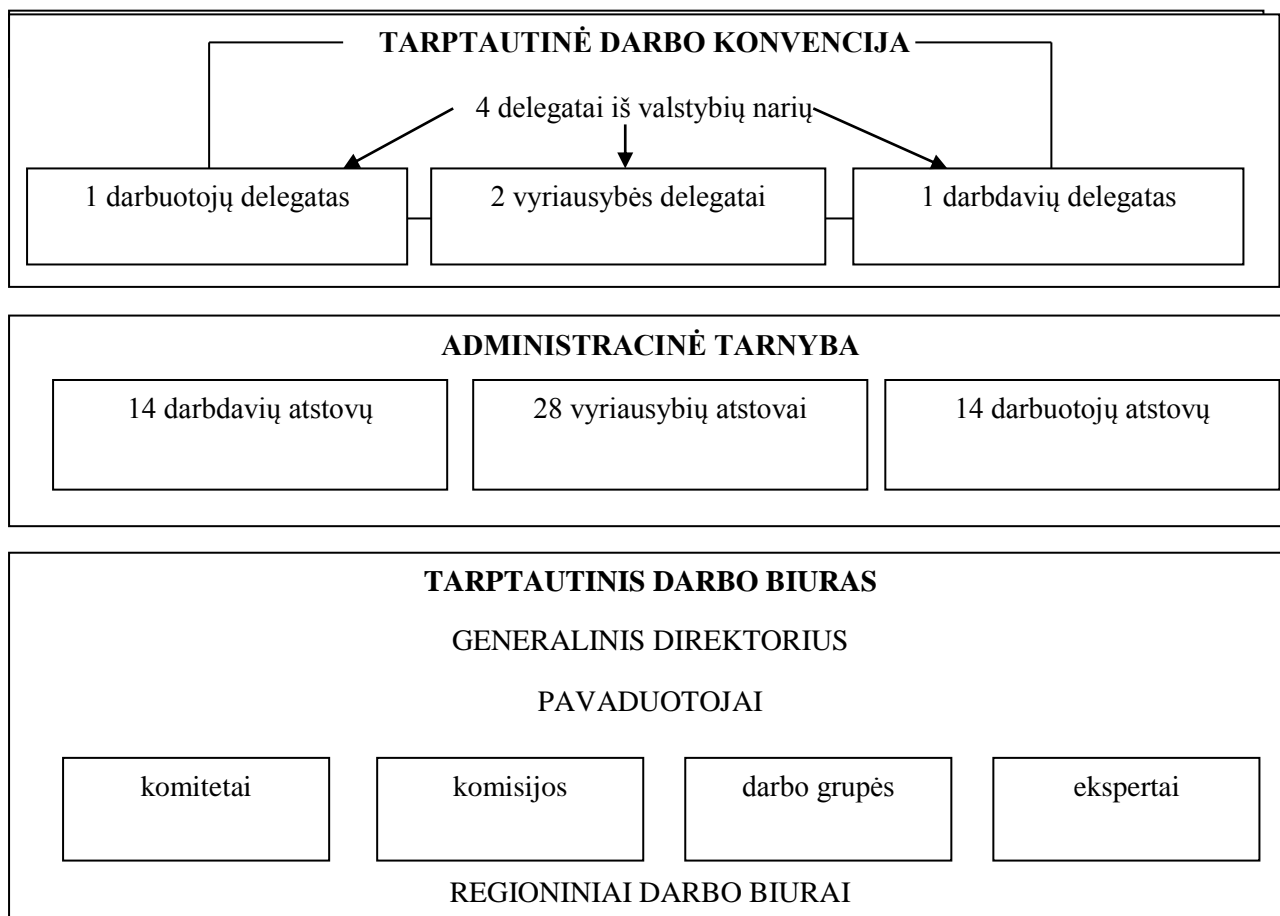
1. **Valdytojų taryba.** Ją sudaro po vieną atstovą iš kiekvienos valstybės narės.;
2. **Direktorių valdyba** – tai vykdomasis TVF organas, susidedantis iš 24 vykdomųjų direktorių;
3. **Administracijos vadovas**, kuris vadovauja TVF tarnautojams ir yra skiriamas Direktorių valdybos.

Kritišką požiūrį į TVF veiklą išreiškia J.Radzevičiūtė (2010, p.131). Autorė straipsnyje „Monetarinė sistema – trūkumai ir reformos“ pastebi, jog tinkamo reguliavimo nebuvimas tarptautiniuose monetariniuose ir finansiniuose sandėriuose lėmė įsivyravusį einamosios sąskaitos disbalansą pasaulio ekonomikoje. TVF yra atsakingas už naujos tarptautinės monetarinės sistemos formavimą. Autorė pabrėžia, jog dabartinė TVF misija yra ribota, o politika per daug neapibrėžta. Reikalinga sukurti naują tarptautinę monetarinę sistemą, kuri būtų paremta itin griežtu finansiniu reglamentu ir kurios pagrindinis tikslas būtų – padėti šalims išvengti ekonominio nuosmūgio bei užtikrinti palankią globalinę ekonominę plėtrą. Pastebėtina, jog palankių ekonominių sąlygų sukūrimas atsiliieps ir teigiamiems socialinės srities pokyčiams.

4.6 Tarptautinė darbo organizacija: susikūrimas, struktūra, funkcijos ir socialinis aspektas

Tarptautinė darbo organizacija (toliau TDO) – dar viena itin svarbi ir paveiki organizacija pasauliniu mastu. TDO oficialioje svetainėje rašoma, jog organizacija savo veiklą pradėjo 1919m. kaip Versalio sutarties dalis, kuri turėjo užtikrinti socialinį teisingumą. G.Dambrauskienė ir I. Mačernytė- Panomariovienė (2001, p.7) pastebi, jog pirmoji TDO konferencija vyko 1919m. spalio 29d. Vašingtone. Šioje konferencijoje buvo priimtos pirmosios tarptautinės darbo konvencijos dėl darbo laiko gamyboje, nedarbo, motinystės apsaugos, moterų darbo naktį, minimalaus amžiaus ir jaunų žmonių, dirbančių gamyboje, darbo naktį. TDO iki šių laikų išgyveno sudėtingus laikotarpius, pavyzdžiui 1932m. didelio gamybos nuosmūgio sukeltas visuotinis nedarbas, II pasaulinis karas ir t.t. Vistik darbas buvo tęsiamas ir toliau ginamos žmonių teisės. D.Žalimas, S.Žaltauskaitė– Žalimienė, Z.Petrauskas ir J.Saladžius(2001, p.418)rašo, jog TDO steigimo priežastys ir motyvai išdėstyti jos konstitucijos preambulėje. Svarbiausios yra humanitarinės priežastys: siekiama panaikinti neteisingas darbo sąlygas, kenkiančias darbuotojų sveikatai, jų pažangai bei lemia darbuotojų ir jų šeimų skurdą. Kita TDO steigimo priežastis politinė – negalima ignoruoti socialinio teisingumo principo, priešingu atveju visuomenei gali grėsti dideli sunkumai, sukelti industrializacijos laikotarpiu gausėjančiu darbuotojų sluoksnio nepasitenkinimo savo padėtimi. Svarbus ir ekonominis TDO steigimo motyvas – reikalinga visuotinai įgyvendinti socialines reformas, priešingu atveju vykdančiosios valstybės ekonomiškai nebesugebės konkuruoti su reformas ignoruojančiomis šalimis, taupančiomis socialinės politikos sąskaita. Socialinis teisingumas tiek tuo metu, tiek ir dabar išlieka viena pagrindinių TDO susikūrimo ir dabartinės veiklos priežastis.

Plačiau apie TDO struktūrą - G.Dambrauskienė ir I. Mačernytė- Panomariovienė (2001, p.11) pateikia tokią TDO struktūros schemą:

Šaltinis: G.Dambrauskienė, I. Mačernytė- Panomariovienė, 2001, p. 11

7 pav. TDO struktūra

7 pav. schemoje pavaizduotą TDO struktūrą nustato TDO Konstitucija ir reglamentas. Konferencija yra pats svarbiausias ir aukščiausias TDO organas. Konferencijos rengiamos kasmet Ženevoje. Valstybės dalyvės delegaciją Konferencijoje sudaro: du vyriausybės delegatai, vienas darbdavių, vienas darbuotojų delegatas ir lydintys techniniai patarėjai. Konferencijos pagrindinis uždavinys – priiminėti konvencijas ir rekomendacijas, priimti naujas valstybes nares, spręsti bendros TDO politikos klausimus, rinkti Administracinę tarybą, tvirtinti TDO biudžetą.

Tarpkonferenciniu laikotarpiu svarbiausia TDO valdyme tampa Administracinė tarnyba. Administracinė tarnyba yra renkama trejiems metams. Ją sudaro 56 konferencijoje išrinkti nariai (28 vyriausybės atstovai, 14 darbdavių atstovai, 14 darbuotojų atstovai) ir 66 pavaduojantys nariai (28+19+19). Iš 28 vyriausybių narių 10 vietų skiriama didžiausioms industrinėms valstybėms: Brazilijai, Kinijai, Prancūzijai, Vokietijai, Indijai, Italijai, Japonijai, Rusijai, Didžiajai Britanijai ir JAV). Kiti 18 vyriausybių narių renkami konferencijoje kas tris metus. Darbdavių ir darbuotojų atstovus į Administracinę tarybą renka darbdavių ir darbuotojų delegatai, dalyvaujantys

Konferencijoje. Administracinė taryba sprendžia svarbiausius politinius uždavinius, tvarko ir organizuoja konferencijos darbotvarkę, programų projektus, teikia TDO biudžetą Konferencijai, o taip pat renka Darbo biuro Generalinį direktorių. Pastebėtina tai, jog Administracinėje tarnyboje yra ir kitų komitetų kaip pavyzdžiui socialinių globalizacijos tyrimų darbo grupė.

Tarptautinis darbo biuras yra Ženevoje įsikūręs nuolatinis TDO sekretoriatas. Pagrindinės Tarptautinio darbo biuro funkcijos yra TDO konferencijų rengimas, specializuotų posėdžių dokumentų ir pranešimų parengimas. Taip pat Tarptautinis darbo biuras yra atsakingas už sekretoriavimą konferencijų ir posėdžių metu, parenka techninio bendradarbiavimo ekspertus ir rengia techninio bendradarbiavimo pasaulinių programų nurodymus, užsiima tiriamąja ir mokomąja veikla, kaupia su darbu susijusią statistiką pasauliniu mastu, teikia TDO reikalingą informaciją, statistinius duomenis ir kt.

G.Dambrauskienė ir I. Mačernytė- Panomariovienė (2001, p.10) išskiria tokius pagrindinius TDO veiklos strateginius tikslus:

- Skatinti ir įgyvendinti pagrindines darbo teises ir principus;
- Sudaryti didesnes galimybes vyrams ir moterims užimtumo srityje ir gauti pajamas;
- Didinti visų gyventojų socialinės apsaugos veiksmingumą;
- Stiprinti trišalį bendradarbiavimą ir socialinį dialogą.

TDO narės yra tos valstybės, kurios 1945m. lapkričio 1d. buvo šios organizacijos narėmis, o taip pat narėmis gali tapti ir kitos valstybės pagal TDO Konstitucijos 1 straipsnio 3 ir 4p nustatytą tvarką. Remiantis TDO svetainėje pateiktais duomenimis, šiuo metu organizaciją sudaro 185 valstybės narės, tarp kurių yra ir Lietuva. Lietuva TDO nare tapo 1921m. Narystė šioje organizacijoje atnaujinta 1991m. Lietuvos interesams TDO atstovauja Lietuvos respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Lietuva, kaip pažymi G.Dambrauskienė ir I. Mačernytė- Panomariovienė (2001), iki 2001m. ratifikavo 34 konvencijas ir jas perkėlė į nacionalinę darbo teisę. Iki 2001m Lietuvos ratifikuotos ir į darbo teisę įtrauktos konvencijos:

1. 1919m. 1 konvencija „Dėl aštuonių valandų darbo dienos ir 48 valandų darbo savaitės pramonės įmonėse nustatymo“;
2. 1919m. 4 konvencija „Dėl moterų nakties darbo“;
3. 1919m. 6 konvencija „Dėl vaikų nakties darbo pramonėje“;
4. 1921m. 11 konvencija „Dėl žemės ūkio darbuotojų teisių jungtis ir vienytis“;
5. 1921m. 14 konvencija „Dėl savaitinio poilsio pramonės įmonėse“;

6. 1927m. 24 konvencija „Dėl draudimo ligoje pramonės ir prekybos ir namų ruošos darbininkų“;
7. 1929m. 27 konvencija „Dėl sunkių krovinių, pervežamų laivuose, svorio nurodymo“;
8. 1930m. 29 konvencija „Dėl priverstinio ar privalomojo darbo“;
9. 1935m. 47 konvencija „Dėl darbo laiko sutrumpinto iki 40 valandų per savaitę“;
10. 1946m. 73 konvencija „Dėl jūreivių sveikatos patikrinimo“;
11. 1946m. 79 konvencija „Dėl vaikų ir jaunuolių naktinio darbo apribojimo nepramoniniuose darbuose“;
12. 1946m. 80 konvencija „Dėl baigiamųjų straipsnių pakeitimo“;
13. 1947m. 81 konvencija „Dėl darbo inspekcijos pramonėje ir prekyboje“;
14. 1948m. 87 konvencija „Dėl asociacijų laisvės ir teisės jungtis į organizacijas gynimo“;
15. 1948m. 88 konvencija „Dėl įdarbinimo tarnybų organizavimo“;
16. 1948m. 90 konvencija „Dėl jaunuolių naktinio darbo pramonėje“;
17. 1949m. 98 konvencija „Dėl teisės jungtis į organizacijas ir vesti kolektyvines derybas principų taikymo“;
18. 1951m. 100 konvencija „Dėl vienodo atlyginimo vyrams ir moterims už lygiavertį darbą“;
19. 1957m. 105 konvencija „Dėl priverstinio darbo panaikinimo“;
20. 1958m. 108 konvencija „Dėl jūreivių nacionalinių asmens pažymėjimų“;
21. 1958m. 111 konvencija „Dėl diskriminacijos darbo ir profesinės veiklos srityje“;
22. 1961m. 116 konvencija „Dėl baigiamųjų straipsnių pakeitimo“;
23. 1967m. 127 konvencija „Dėl vienam darbuotojui leistino maksimalaus krūvio pernešimo“;

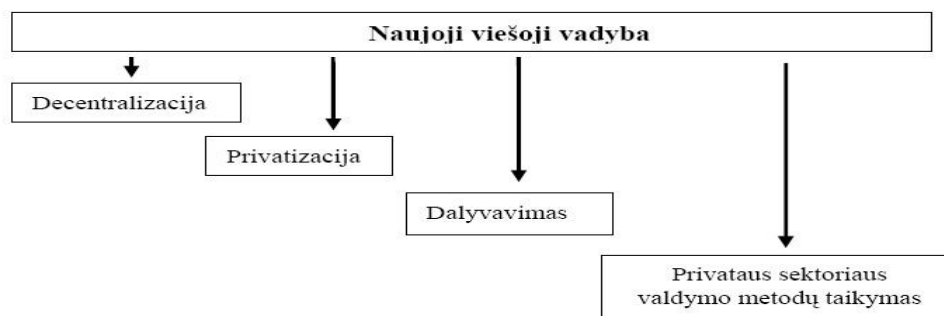
24. 1970m. 131 konvencija „Dėl minimalaus darbo užmokesčio nustatymo, ypač atsižvelgiant į besivystančias šalis“;
25. 1971m. 135 konvencija „Dėl darbuotojų atstovų gynimo ir jiems taikomų galimybių įmonėje“;
26. 1973m. 138 konvencija „Dėl minimalaus įdarbinamojo amžiaus“;
27. 1975m. 142 konvencija „Dėl profesinio orientavimo ir profesinio rengimo ugdant žmogaus išgales“;
28. 1976m. 144 konvencija „Dėl trišalių konsultacijų tarptautinėms darbo normoms įgyvendinti“;
29. 1981m. 154 konvencija „Dėl kolektyvinių derybų skatinimo“;
30. 1983m. 159 konvencija „Dėl invalidų profesinės rehabilitacijos ir užimtumo“;
31. 1985m. 160 konvencija „Dėl darbo statistikos“;
32. 1990m. 171 konvencija „Dėl naktinio darbo“;
33. 1992m. 173 konvencija „Dėl darbuotojų reikalavimų gynimo jų darbdaviui tapus nemokiam“.

Galima teigti, jog TDO yra socialinio judėjimo centras. Yra stengiamasi palaikyti ne tik glaudžius ryšius tarp valstybių narių, bet ir noriai bendradarbiaujama su visomis organizacijomis, skatinančiomis socialinį teisingumą. Nuo 1990m. TDO veikla nukreipta į tris pagrindines sritis: demokratijos palaikymą, užimtumą skatinimą (tuo pat metu kovojama su skurdu) ir darbuotojų saugą. Socialinėje srityje darbas labiausiai pasireiškia per užimtumo skatinimo programos vykdymą. Akcentuotina tai, jog TDO dirba ne tik su valstybėmis narėmis, bet aktyviai bando megzti naujus bendradarbiavimo santykius su valstybėmis, kurios nepriklauso TDO. Organizacijos požiūriu, socialinis teisingumas gali būti įgyvendinamas, kai visi regionai tampa šio teisingumo nariais, taigi TDO daugiausia dėmesio skiria darbuotojų klausimais, nes būtent jie yra labiausiai pažeidžiama visuomenės dalis.

5. VIEŠOJO ADMINISTRAVIMO TRADICIJOS, POKYČIAI IR IŠŠŪKIAI

5.1 Naujoji viešoji vadyba

Dabartiniu laikotarpiu viešojo administravimo raida vyksta tradicinio viešojo administravimo ir naujosios viešosios vadybos idėjų sandūroje. Viešojo administravimo raida yra stipriai veikiamą globalizacijos proceso. Kaip pastebi V.Domarkas(2007, p.6), šiuolaikinėje bendruomenėje vykstantys socialiniai ir ekonominiai procesai neišvengiamai daro įtaką viešojo administravimo turiniui ir formai. Naujoji viešoji vadyba (toliau NVV) – valstybės reikalų tvarkymo būdas, išsirutuliojęs iš tradicinio „veberinio“ administravimo ir įtvirtinęs naują požiūrį į politikos ir administravimo sąveiką, sprendimų priėmimą, viešąjį bei privatų sektorius. Viešasis administravimas, rašo A.Raipa(2009, p.45), į naująją viešąją vadybą transformavosi XXa. pabaigoje, tiksliau apie 1990m., kai atsirado pirmieji solidūs apibendrinimai- teoriniai darbai apie „gerąją“ naujosios viešosios vadybos praktiką. A.Raipa(2007, p.25), pažymi, jog Didžioji Britanija, Australija ir Naujoji Zelandija buvo pirmosios iš moderniąją civilizaciją atstovaujančių valstybių, inicijavusių nemažą valstybinio valdymo reformų, vėliau įvardintų kaip NVV. M. Vienažindienė (2009, p.642) nurodo Naujosios viešosios vadybos elementus.

Šaltinis: M.Vienažindienė, 2009, p.642

8 pav. Naujosios viešosios vadybos elementai

M.Vienažindienė(2009,p.642) išanalizavusi mokslinius šaltinius, nurodo, jog apibendrinant NVV teoriją ir praktiką, galima išvelgti pagrindines viešojo sektoriaus persitvarkymo sritis ir išskirti pagrindinius NVV elementus: decentralizacija, privatizacija, dalyvavimas ir privataus sektoriaus valdymo metodų taikymas. Pagrindinės kryptys, kuriomis vykdoma Viešosios sistemos pertvarka, M.Vienažindienė(2009, p.642) nurodo: valstybės teikiamų paslaugų mažinimas, veiklos ir kaštų mažinimas, techninių naujovių diegimas, piliečių teisių praplėtimas, didinant jų dalyvavimą

valdymo procese, mažinami veiklos ir vadybos kaštai, suteikiama didesnė laisvė vadovams, Žmogiškųjų išteklių valdymo tobulinimas bei privataus sektoriaus patirties perėmimas. Pastebėtina, jog virsmas iš Viešojo administravimo į NVV orientuojasi į antibiurokratinės (antivėberinės) koncepcijas, todėl jaučiama stipri įtaka viešojo administravimo institucijų veikloje, darbo turinyje ir darbo organizavime. M.Vienažindienė(2009, p.642) pastebi, jog perimant NVV principus, valdymo struktūra organizuojama kitais principais, gerinamas sprendimų priėmimas, sumažinama administracinė našta, pagerinamas gyventojų aptarnavimas ir geriau tenkinami jų poreikiai. Taigi, kaip nurodo 9 pav., viešosios institucijos savo veikloje skatinamos taikyti decentralizaciją, privatizaciją, plėsti dalyvavimą, perimti geriausius privačiame sektoriuje naudojamus vadybos metodus.

Vienas sėkmingiausių viešojo sektoriaus modernizavimo NVV kryptimi, kaip nurodo A.Raipa(2007, p.25) buvo realizuojama „Naujosios Zelandijos“ administracinių reformų kontekste. Valstybė privatizavo pagrindines valstybines funkcijas ir sukūrė naują personalo struktūros valdymo struktūrą, kurioje centrine figūra tapo į rezultatą orientuotos elgsenos įtvirtinimas – valstybės tarnautojai, viešojo sektoriaus vadybininkai tapo labiau orientuoti į kokybiškos ir efektyvios veiklos atlikimą. Naujos monitoringo ir vertinimo sistemos buvo įdiegtos siekiant tiksliau įvertinti ir išmatuoti valdžios institucijų efektyvumą. Akcentuojami ne tik ekonominiai rodikliai, bet ir nauji metodai, veiklos modelių diegimo galimybės, darbuotojų elgsenos pokyčiai, motyvacinių elementų išaiškinimas, naujos valdžios institucijų kontrolės bei atskaitomybės formos.

Nors pastarųjų dešimtmečių viešojo administravimo raida rodo, jog normatyvinis viešasis administravimas vis labiau užleidžia savo pozicijas NVV, tačiau yra ir kita NVV pusė. V.Smalskys(2007, p.39) pastebi, jog NVV reformos kontinentinėje Europoje susiduria su istorinio ir kultūrinio pobūdžio problemomis bei administraciniu valdymu, kuris remiasi teisinio pozityvizmo įtaka. Pagrindinė kritikos priežastis – vartotojiškas reformų pobūdis. NVV nėra universalus būdas spręsti visoms viešojo administravimo problemoms. A.Guogis ir M.Urvikis(2011, p.77) pabrėžia, jog dalis išsakomos kritikos NVV atžvilgiu remiasi kylančia reikšminga diskusija dėl NVV įtakos socialinei gerovei ir socialiniam teisingumui. Svarbus momentas, yra tai, kaip rašo A.Guogis ir M.Urvikis(2011, p.79), jog NVV idėjos skatina reformų iniciatorių kurti ne gerovės valstybes, o gerovės visuomenes. Remiantis NVV idėjomis, vykdam socialines reformas, gerovės valstybės turėtų geriau prisitaikyti prie dėl globalizacijos pakitusios pasaulio, tačiau tai galioja tik brandžiai ir socialiai atsakingai visuomenei. NVV dėka valstybė tampa ne globėja, o ta, kuri remiasi pilietiniu sąmoningumu, solidarumu ir yra atsakinga. Socialinis pasitikėjimas, NVV ir socialinis administravimas yra taip glaudžiai tarpusavyje susiję, jog problema kyla tuomet, kai visuomenė nėra brandi. NVV su atsineštomis iš privataus verslo tradicijomis į piliečius žiūri kaip į klientus, vartotojus, naudos nešėjus. Toks požiūris neskatina ugdyti savybių, reikalingų brandžiai, solidariai ir atsakingai visuomenei. Pabrėžtina, jog nevisos demokratinės visuomenės yra brandžios, o ypač postkomunistinės.

NVV esmė – privataus sektoriaus valdymo metodų įgyvendinimas viešajame sektoriuje. Ekonominiu ir finansiniu požiūriu tai įdomus ir racionalus procesas, tačiau reformų grįsti tik vadybinėmis ir ekonominėmis nuostatomis negalima. V.Smalskys(2007, p.40) nurodo, jog vadybinė viešojo sektoriaus reformų perspektyva būdinga anglosaksų ir jų kultūrinėje įtakoje esančių šalių (JAV, D.Britanija, Australija, Naujoji Zelandija ir kt.) viešajam administravimui. Kontinentinės Europos valstybėms būdinga tai, jog pastaruju metu jos priima labiau konvencines viešojo sektoriaus reformų strategijas dėl administracines sistemas smarkiau veikiančių politinių ir kultūrinių veiksnių. Kontinentinės Europos reformų strategijose labiau atsižvelgiama į esamą valdymo tradiciją ir bandoma įgyvendinti institucinio bei sisteminio pobūdžio permainas. Taip pat, V.Smalskys (2007, p.39) nurodo, jog abejotinas tiesioginis ir mechaniškas efektyvumo ir tikslumo kriterijų perkėlimas iš privataus į viešąjį sektorių. Privačių organizacijų efektyvumas vertinamas pelno išraiška. Viešojo sektoriaus efektyvumo vertinimas labiau komplikuoatas – jis išreiškiamas socialinio efektyvumo išraiška. Nemažiau svarbu tai, jog valstybės ir piliečio santykiai nėra tik ekonominio pobūdžio – priimant sprendimus valstybė vadovaujasi ekonominiais ir finansiniais rodikliais, tačiau nereikia pamiršti politinės atsakomybės ir teisėtumo. Viešasis administravimas turi remtis teisine baze ir užtikrinti piliečių teises, laisves bei apsaugoti nuo biurokratų savivalės ir priimtų nešališkus sprendimus.

A.Guogis ir M.Urvikis(2011, p.77) akcentuoja, jog tik dalis NVV išsakomos kritikos gali būti laikoma objektyvia, nes neretai išsakoma kritika remiasi nesėkmingu praktiniu šio modelio taikymu ir neatsižvelgiama į normatyvinius aspektus. Normatyviniai valdymo modeliai negali besąlygiškai būti realizuojami praktinėje viešojo administravimo veikloje. Kaip teigia A.Guogis(2011, p.365), visose valstybėse skirtingai yra derinami viešojo administravimo teorijos ir modeliai. Šiandien yra ieškoma naujų būdų kaip sukurti efektyvų viešojo administravimo modelį. NVV principai koreguojami, kuriami tarpiniai variantai, kuriuose koegzistuoja tradicinis hierarchinis viešojo valdymo modelis su integruotais NVV inovacijomis.

5.2 Naujasis viešasis valdymas

Pažangių užsienio valstybių viešasis sektorius vis dažniau modernizuojamas remiantis jau nebe NVV, o naujojo viešojo valdymo principais, pastebi A.Guogis(2011). A.Guogis(2009) rašo, jog pamažu slūgsta žavėjimasis NVV principais, raktiniais NVV žodžiais „konkurencija“, „klientas“ ir daugiau dėmesio skiriama tokioms sąvokoms kaip „demokratija“, „savigarba“, „pilietis“. Naujai besiformuojanti, naujojo viešojo valdymo, ideologija akcentuoja pilietiškumą, bendruomenę, pilietinę visuomenę ir organizacinį humanizmą. V.Smalskys(2007, p.39) taip pat atsargiai užsimena, jog kritiškas viešosios politikos tyrinėtojų požiūris į NVV iš dalies sutampa su naujomis tendencijomis viešojo sektoriaus reformose.

Naujasis viešasis valdymas, kaip pastebi A.Guogis ir M.Urvikis(2011, p.79), kai kurių autorių nuomone yra NVV papildinys, o ne naujas ir kardinaliai priešingas valdymo modelis. Su šiuo teiginiu iš esmės sutinka A.Bučinskas, V.Giedraitytė ir A.Raipa(2013, p.46), kurie teigia, jog naujasis viešasis valdymas yra NVV transformacija į „geresnę“ viešojo valdymo formą, skatinančią tobulinti veiklos valdymą, įtvirtinti veiklos rezultatus orientuotą organizacijos veiklą. Naujasis viešasis valdymas yra orientuotas į socialumą ir visuomeniškumą, nes remiantis naujojo viešojo valdymo principais viešosios institucijos ne aptarnauja klientus, o dalijasi valdžia su piliečiais. Vieną naujojo viešojo valdymo nuostatų galima įvardinti „pirmiausia piliečiai“ idėja. Kitas naujojo viešojo valdymo bruožų, kaip pastebi A.Guogis ir M.Urvikis(2011, p.80), remdamiesi Alexander(2009), yra tai, jog priešingai nei NVV atveju, vengiama per didelio privataus kapitalo vaidmens viešajame sektoriuje ir daugiau orientuojamasi į viešųjų ir privačių bei viešųjų ir nevyriausybinų organizacijų tarpusavio bendradarbiavimą. Tokiu būdu didinamos valdžios institucijų galimybės priimti atsakomybę už marginalias grupes.

Naujojo viešojo valdymo šaknys, rašo R.B.Denhardt(2001, p.197), slypi pasaulinėje viešojo administravimo raidoje, idėjose apie vyriausybės perkūrimą ir konceptualiose sąsajose su viešąja politika, o ypač visuomenės pasirinkimo perspektyvoje. R.B.Denhardt(2001, p.197) mano, jog geriausias naujojo viešojo valdymo pavyzdys – Naujoji Zelandija. Šios valstybės viešojo valdymo administracijos reformomis buvo bandoma sukurti efektyvesnes viešąsias organizacijas, privatizuoti esmines valstybės funkcijas ir pertvarkyti personalo sistemą. Taip pat siekiama įdiegti vadovų orientavimąsi į darbo atlikimą, bandoma atrasti būdus efektyvumui ir produktyvumui matuoti, ieškoma galimybių pertvarkyti departamentines sistemas taip, kad būtų atspindėtas valdžios įsipareigojimas atsiskaityti. Panašios reformos vykdomos Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje, Jungtinėse Valstijose. Tokio pobūdžio reformos, kaip pažymi R.B.Denhardt(2001, p.197), rodo valstybių norą ieškoti naujų standartų ir naujų vaidmenų viešojoje sistemoje.

Įdomus A.Guogio(2009) NVV ir naujojo viešojo valdymo palyginimas: NVV pripažinta 3 E efektyvumo koncepcija vienu autorių buvo pakeista, o kitų papildyta į kitą 3E (angl.equity, equality, ethics – socialinis teisingumas, lygybė, etika). Autorius rašo, jog tai rodo, jog nuo 2000m reformose pradeda vyrauti orientacija į kitas institucines ir administracines vertybes. Apibendrinant, A.Guogis(2009) daro išvadą, jog jeigu Naujasis viešasis valdymas nėra savo idėjomis priešingas Naujajai viešajai vadybai, tai jis ją gerokai pagilina ir praplečia, įvesdamas humaniškumą ir tokiu būdu nukreipia ją prieš nesąžiningumą, uždarumą ir korupciją.

Naujasis viešasis valdymas, rašo A.Guogis ir M.Urvikis(2011), artimesnis tradiciniam viešojo administravimo modeliui dėl tarnystės visuomenei požiūrio, tačiau esminis skirtumas tarp tradicinio ir naujojo viešojo valdymo modelių – naujasis viešasis valdymas nesuabsoliutina biurokratijos ir stengiasi sukurti galimybes piliečiams dalyvauti valdyme, o ne pasyviai stebėti ar

nusimesti atsakomybę už priimamus sprendimus ją primetant išrinktiems politikams. Be teigiamų naujojo viešojo valdymo yra tam tikri šio modelio trūkumai, kuriuos įvardina A.Guogis ir M.Urvikis(2011, p.81):

- Piliečių dalyvavimas – nors pagal demokratinius principus piliečiai tarpusavyje yra lygūs ir gali dalyvauti valstybės valdyme, realiai tenka pripažinti, jog piliečiai nėra lygūs - jų statusas ir tikros ar tariamos privilegijos ir galimybės skirtingos kaip ir skirtingas piliečių išsilavinimas ir patyrimu pagrįstos žinios. Taip pat dalyvavimas valdyme nėra privalomas – tai daugiau politinės kultūros išraiška, kurią galima pastebėti piliečių, gyvenančių labiau išsivysčiusiose šalyse, elgesyje.
- Teigiamas požiūris į žmogaus prigimtį – tikėjimas žmogaus geranoriškumu grindžiamas humanizmo, pilietinėmis ir demokratinėmis vertybėmis. Tenka pastebėti, jog ne visos visuomenės arba nevisi jų nariai turi minėtų savybių.

Vienas svarbiausių visuomenės tikslų – optimaliausias išteklių paskirstymas skirtingų amžiaus grupių žmonėms bei trijų gerovės šaltinių – rinkos, šeimos ir valstybės – derinimas. Išsivysčiusiose šalyse, veikiančiose pagal skirtingas gerovės modelių sistemas, esminis veiksnys – socialinių išmokų bei socialinių paslaugų santykis. A.Guogis(2012, p.215) rašo, jog socialinės apsaugos sistemose Pietų Europos šalyse ypač didelę dalį išmokų sudaro senatvės pensijos. Socialinės paslaugos Portugalijoje, Ispanijoje, Italijoje, Graikijoje, Kipre, Maltoje, lyginant su Šiaurės Europos šalimis, išplėtos gerokai mažiau. Šiaurės Europos valstybėse socialinės išmokos didelės, tačiau jų lyginamasis svoris pagal socialines paslaugas yra mažesnis nei Pietų Europos valstybėse. Korporatyvinio – bismarkinio modelio pavyzdžiu galima įvardinti Prancūziją bei Vokietiją, šios šalys labiausiai priartėjusios prie šio modelio, atsidurtų tarpinėje grandyje tarp šiaurės Europos šalių bei Pietinių Europos valstybių. D.Bernotas ir A.Guogis(2006, p.205) pažymi, jog nors Rytų Europoje socialinio draudimo išmokos nėra didelės, tačiau socialinės paramos ir socialinių paslaugų lyginamasis svoris, jeigu jas lyginti su socialinio draudimo išmokomis, taip pat yra mažesnis nei Šiaurės Europos ar kontinentinės Europos šalyse. Guogis(2012, p.216) iškelia hipotezę, jog Pietų Europos šalys paseks Rytų Europos pavyzdžiu ir pasuk liberalesnio socialinės politikos modelio kūrimo kryptimi. Lietuva šiuo atveju yra tipiškas Rytų Europos korporatyvinio-klientelistinio modelio dreifavimo „liberalaus-marginalinio“ modelio kryptimi atvejis, o ypač dėl privačių pensijų fondų atsiradimo ir naujosios viešosios vadybos elementų atsiradimo. Toliau apžvelgiama pagrindinės gerovės valstybių modelių reprezentacinės šalys. Pažymėtina, kad grynos gerovės modelio formos nėra ir analizuojamos šalys yra arčiausiai priartėjusios prie aptariamų modelių.

5.3 Gerovės modelių ypatumai

Gerovės valstybių modeliai, kaip minėta, grynu ir idealiu pavidalu neegzistuoja. Galima aptikti arčiausiai idealaus modelio esančius pavyzdžius. A.Guogis(2012, p.36) išskiria kelias šalis, geriausiai reprezentuojančias savo atstovaujamus modelius. Toliau aptariama Didžiosios Britanijos, Vokietijos, Prancūzijos, Švedijos, Ispanijos, JAV bei besivystančių šalių gerovės modelių ypatumai.

A.Guogis(2006, p.59) pastebi, jog iš vietų Pietų Europos valstybių per pastarąjį ketvirtį amžiaus socialine prasme toliausiai yra pažengusi Ispanija. Remiantis G.Esping-Andersen modeliu, Ispaniją galima priskirti korporatyviam-bismarkiniam-konservatyviam modeliui, kuris pasižymi didele priklausomybe darbo rinkai – gaunamų pajamų dydžiu bei darbo stažu. Yra manančių, jog Ispaniją reiktų prisikirti prie Pietų Europos modelio, kuris turi savitą specifiką. Pietų Europiniam modeliui gali būti priskiriamos Graikija, Italija, Portugalija ir minėta Ispanija. Politinis prioritetas, pažymi Guogis(2012, p.216), suteikiamas pensijoms ir universaliai, socializuotai sveikatos apsaugai. Silpnoji Ispanijos sritis yra žemas gerovės užtikrinimo sugebėjimas, sunkiai sekasi kovoti su ikimoderniu partiniu patronažu bei klientelizmu. Vienas pagrindinių ikikrizinių Ispanijos uždavinių buvo gerinti ekonominę ir socialinės apsaugos situaciją šalyje. Dar vienas svarbus momentas, kurį išskiria A.Guogis(2012, p.218), tai Ispanijos piliečių pasyvumas ir didelė priklausomybė nuo socialinės apsaugos sistemos. Dabartinės Ispanijos socialinės sistemos realijos – 2011m pensijų reforma, kuria siekiama sugriežtinti pensijų gavimo sąlygas, kur susiduriama su didžiule problema – aukštu nedarbu bei sudėtinga ekonomine situacija.

Jungtinė Karalystė, A.Guogio(2012, p.36) nuomone, išsiskiria trimis svarbiausiai elementais:

- Minimalių standartų garantijos;
- Socialinė apsauga saugumo pažeidimo atveju;
- Aukštas paslaugų teikimo lygis;

Šie elementai turėtų apibūdinti „institucinės gerovės valstybės“ politiką, remiantis Beverido principais, tačiau realybėje situacija kitokia: socialinė apsauga žemo lygio, o socialinės paslaugos sunkiai prieinamos. Didžioji Britanija socialinės gerovės atžvilgiu atstovauja liberalųjį-kolektyvinį modelį. Dabartinė Jungtinės Karalystės sistema buvo suformuota XXa. viduryje. Socialinė gerovė administruojama trijose institucijose:

- Nacionalinė sveikatos tarnyba (angl.National Health Service);
- Socialinių paslaugų programoje (angl.Social Services Program);

- Pensijų paslaugų programoje (angl. Pensions Services Program).

Dvi svarbiausios reformos socialinėje srityje Didžiojoje Britanijoje – 1997m Naujojo kurso programa, kuomet leiboristai stengėsi didinti užimtumą, didinti parama aktyviai ieškantiems darbo ir mažinti mokesčius mažas pajamas gaunantiems asmenims. Kita reformų kryptis – 2007m Gerovės aktas, kuris užtikrina išmokas nedarbo ir paramos atvejais.

Vokietija – konservatyvaus – korporatyvinio socialinės politikos modelio įgyvendinimo pavyzdys. Konservatyvus – korporatyvinis gerovės režimas pasižymi tuo, jog socialiniai poreikiai tenkinami atsižvelgiant į darbo nuopelnus bei produktyvumą. Šis modelis orientuojasi į socialinį stabilumą, tvirtą šeimą bei lojalumą valstybei. A.Guogis(2012, p.37) pažymi, jog Vokietijos gerovės kūrimo esmė – siekti maksimalaus ekonominio gerbūvio taip siekiant socialinės gerovės. Iš to seka stiprūs ryšiai tarp socialinių paslaugų ir asmens dalyvavimo darbo rinkoje. Didelį vaidmenį formuojant Vokietijos santvarką suvaidino Vokietijos kancleris O.Bismarkas. Šioje sistemos svarbus socialinis draudimas, padengiantis sveikatos apsaugos, socialinės paramos ir didžiąją pajamų kompensavimo sistemos dalį. D.Bernotas ir A.Guogis(2006, p.193) pažymi, jog dar vienas svarbus Vokietijos bruožas – subsidiarumo principas, lemiantis tai, jog paslaugos decentralizuojamos arba administruojamos nepriklausomai arba mažai turint įtakos valstybei. Subsidiarumo principas lemia tai, jog valstybė „išikiša“ tik tuomet, kai rizikos atvejai neįvertinti kitais būdais. Didesnes pajamas gaunantys Vokietijos piliečiai nedraudžiami pagrindinėje socialinio draudimo sistemoje.

Institucinio perskirstomojo modelio pavyzdys – Švedija. Anot J.Eidukaitės(2010), Švedija iš visų Europos Sąjungos šalių pasižymi ypač aukštais socialinio teisingumo rodikliais. A.Guogis(2012, p.38) teigia (cita.pagal Ginsburg,1995,p30-31p), jog švediškasis modelis vertinamas kaip „ideali gerovės“ forma, kuomet institucinė parama siūloma minimalaus garantavimo būdu. Kaip pažymi S.Svallfors(2011, p.819), didelę įtaką šio modelio formavimuisi Švedijoje turėjo socialdemokratų partija. Netgi kriziniu laikotarpiu švedai jaučiasi ganėtinai saugūs ir tai, anot S.Svallfors(2011, p.819), rodo Švediškojo modelio gerovės valstybės teigiamą įtaką šios valstybės piliečiams. A.Guogis(2012, p.38), teigia, jog teoriškai švediškasis modelis atitinka R.Timuso „institucinį perskirstomąjį“ modelį, kai socialinis aprūpinimas koreliuoja egalitarizmu. Praktiškai vertinant, anot A.Guogio(2012, p.38), socialinė apsauga Švedijoje nebūtinai siejasi su lygybe, o greičiau yra „selektyvi pagal užsiėmimų patirtį“. Atlyginimų politika solidari ir remiama profsąjungų, todėl tarnauja socialinių skirtumų mažinimui bei perskirstymui. Praėjusio amžiaus paskutiniame dešimtmetyje buvo įvesta privačių pensijų fondų sistema. Švedija, kaip pažymi A.Guogis(2012, p.38), turi visus socialinės apsaugos lygius, stiprią socialinių paslaugų dalį, tačiau sistemos kūrimas pradėtas nuo universalių išmokų vėliau jas stiprinant.

JAV dėl atstovavimo individualizmui, laisvajai rinkai gali būti apibūdinama kaip „liberalaus“ gerovės modelio atstovė. Apie liberalizmo ir piliečių asmeninę atsakomybę dėl

susikuriama gerbūvio kalbėta ankstesniuose skyriuose. P.Lemieux(2013, p.228) patiekia duomenis apie JAV gerovės valstybės išlaidas, lyginant su Europa.

8 lentelė Vyriausybės išlaidos 2007m

Kategorija	Europa - 10	JAV
1. Bendrosios viešosios paslaugos	14%	14%
2. Gynyba	3%	11%
3. Viešoji tvarka ir saugumas	4%	6%
4. Ekonomikos reikalai	8%	10%
5. Aplinkos apsauga	2%	NA
6. Būsto ir komunaliniai patogumai	2%	2%
7. Sveikata	14%	21%
8. Poilsis, kultūra, religija	2%	1%
9. Švietimas	11%	17%
10. Socialinė apsauga	40%	19%
11. Gerovės valstybės išlaidos (7+9+10)	65%	57%
12. Gerovės valstybės išlaidos (nesvertinės)	63%	57%

Europa 10 – Austrija, Belgija, Prancūzija, Vokietija, Airija, Italija, Liuksemburgas, Olandija, Portugalija, Ispanija.

Bendrosios viešosios paslaugos apima ir palūkanas už valstybės skolas

Šaltinis: P.Lemieux, 2013m., p. 228

Tyrimas rodo, jog Europos valstybių išlaidos lyginant su JAV yra didesnės. Vistik autorius teigia, jog nors iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog Europos ir JAV gerovės valstybės sistemos iš esmės skirtingos, tačiau daugelis autorių, kurių tarpe ir pats P.Lemieux mano, jog skirtumai nėra tokie dideli. Savo teiginį P.Lemieux(2013, p.228) grindžia tuo, jog JAV kaip ir Europa skiria nemažą dėmesį sveikatos priežiūros sistemai, o taip pat pensinio amžiaus asmenims - socialines apsaugos ir sveikatos priežiūrai yra skiriama trys penktadaliai valstybės lėšų, o tai yra trečdalis visų gerovės valstybės išlaidų.

Vistik, kaip pažymi, A.Guogis (2012, p.39), JAV apskritai neturi vieningos gerovės valstybės sistemos. Šią įvairovę padidina federalizmo principas, kuomet yra organizuojama viešoji

parama, socialinė globa, įvairios sveikatos schemos, o taip pat Obamos vyriausybės reformos sveikatos apsaugos srityje. Vyriausybė pasižymi menku socialinės gerovės užtikrinimu ir nors liberalizmo JAV yra daugiau nei kitose šalyse A.Guogis(2012, p.39) linkęs šia šalį įvardinti kaip pliuralistinę ir prieina išvados, jog JAV egzistuoja priešiško gerovės paslaugoms diskursas, kuomet yra skiriamos „užsitarnavusios“ bei „neužsitarnavusios“ grupės piliečių.

Du dešimtmečiai praėjo po Berlyno sienos griuvimo ir po jo sekusio Vidurio bei Rytų Europos šalių išsivadavimo iš sovietų hegemonijos. B.Hacker(2009, p.152) pastebi, jog be didelių pokyčių ekonomikos bei politikos srityse šių šalių visuomenės tapo atsakingos ir už socialinės apsaugos sistemos kūrimą. Vistik D.Bernotas ir A.Guogis(2006, p.211) teigia (cit pagal Eatwell, 2000m), jog valstybinė socialinė sistema Rytų Europos šalyse turėjo gana gerai išplėtotą socialinės apsaugos tinklą ypač motinystės, pensijų, ligos pašalpas. Lyginant su Vakarų šalimis, D.Bernotas ir A.Guogis(2006, p.212) išskiria keturis esminius skirtumus socialinės apsaugos srityse:

- Socialinės apsaugos sistemos nedemokratinės, orientuotos į valdžios valią, o ne gyventojų poreikius. Gyventojai neturėjo jokios realios įtakos priimamiems politiniams sprendimams;
- Vienas svarbiausių socialinės apsaugos aspektų – žemų kainų užtikrinimas. Iš to kyla prekių trūkumo problema, didelės eilės, privilegijos tam tikriems asmenims bei užslėpta nelygybė;
- Valstybinės socialinės apsaugos sistemos glaudžiai susijusios su gamyba. Socialinės politikos svarbiausias uždavinys – darbo jėgos užtikrinimas. Socialinės apsaugos programos rėmėsi valstybinėmis įmonėmis. Ši, iš pirmo žvilgsnio, patraukli sistema tapo didele našta įmonėms, turėjusioms konkuruoti atviroje rinkoje;
- Valstybinė socialistinė ekonominė sistema užtikrino visišką užimtumą.

B.Hacker(2009, p.152) pastebi, jog perėjimas nuo planinės prie rinkos ekonomikos turėjo lemiamą poveikį. Iš kilo poreikis ne tik vykdyti reformas, bet ir siekti efektyvaus socialinės apsaugos sistemos formavimo. D.Bernotas ir A.Guogis(2006, p.213) rašo, jog visoje Rytų Europoje pereinamuoju laikotarpiu buvo jaučiama tarptautinių organizacijų tokių kaip Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulio bankas, Pasaulio prekybos organizacija, įtaka. A.Guogis, M.Urvikis(2011, p.78) pastebi, jog per pastaruosius dešimtmečius atlikti tyrimai leidžia daryti išvadą, jog globalizacijos procesai yra sietini su neliberaliąja ideologija ir turi įtakos socialinės gerovės mažėjimo tendencijoms. Tarptautinės organizacijos spaudė eiti liberalios gerovės valstybės keliu, tačiau valstybių viduje buvo jaučiama stiprėjanti opozicija liberalių judėjimų atžvilgiu. R.Kazlauskas(2011, p.127) pastebi, jog liberalizmas, sunaikindamas politiškumo struktūrą, tradiciškai integravusią religinius, moralinius, politinius ir teisinius žmogiškojo gyvenimo sandus, padalina žmogiškąją būtį į dvi dalis – politinę valstybės sferą ir ekonominės visuomenės sferą. Autorius akcentuoja, jog dominavimas priklauso

ekonominei sferai. Individas, nebebūdamas politinės sferos dalyviu, vieninteliu savo tikslu gali įvardinti savo paties materialinę gerovę. Taip pat pastebima, jog nyksta bendrijos narių tarpusavio solidarumas. Liberalizmas suponuoja požiūrį, jog bendrasis gėris nebėra toks svarbus ir verčia atsigręžti į individualų gerbūvį, nes solidarumas kaip toks nebeaktualus. Susikoncentravus į individualius tikslus ir netekus solidarumo visuomenė tampa pažeidžiama, nes tampa nepajėgia atremti naujus iššūkius.

Rytų Europos socialinės politikos modelis šiuo metu gali būti apibrėžiamas kaip postkomunistinis konservatyvus-korporatyvinis arba liberalus arba tarpinis šių modelių variantas, rašo D.Bernotas ir A.Guogis(2006, p.213). Paminėtina, jog toliausiai socialinės gerovės kūrime yra pasistūmėjusios Čekija, Vengrija ir Slovėnija, o gerokai atsilieka Bulgarija ir Rumunija. BVP augimas Rytų Europos šalyse nereiškia skurdo mažėjimo ir socialinių problemų sprendimo. Kaip pažymi A.Guogis(2012, p.40), pagrindinė besivystančių šalių problema – skurdas. Remiantis Pasaulio Banko duomenimis, A.Guogis(2012, p.40) rašo, jog maždaug pusė pasaulio gyventojų gyvena mažiau kaip už 2 dolerius per dieną. Tai rodo, jog nemaža pasaulio dalis nedalyvauja formaliosios ekonomikos procesuose. Skurdo dažna priežastis yra ne išteklių trūkumas, o neveiksni arba neegzistuojanti socialinė politika.

5.4 Idealaus viešojo valdymo modelio perspektyvos

Ar įmanoma sukurti idealią ir universalią viešojo valdymo formą? A.Bučinskas, V.Giedraitytė ir A.Raipa(2013, p.50) pastebi, jog ideali viešojo valdymo forma neegzistuoja, tačiau remiantis teigiama tam tikrų valstybių patirtimi nurodo jos bruožus(cit. pagal Bouckaert, Halligan. 2008m):

- Finansinės funkcijos formos ir turinio kaitą iš horizontalaus į vertikalų bei finansinės ir kitos informacijos susiejimą;
- Orientavimą ir valdymą nuo ex ante į ex post;
- Naują organizacijos struktūrą tarpusavio sąveiką ir naują sąveiką tarp organizacijų ir aplinkos;
- Organizacinių tikslų pakopinį nukreipimą į beveik individualų lygį.

.G.Merkys, R.Brazienė, G.Kondrotaitė(2008, p.71), nurodo, jog viešajame administravime galima išskirti devynias sritis, kuriose pilnavertis funkcionavimas be socialinių indikatorių sistemos panaudojimo sunkiai įmanomas:

1. Socialinių problemų indikavimas;
2. Socialinių pokyčių monitoringas;
3. Socialinės gerovės matavimas ir vertinimas;
4. Socialinių prognozių parengimas;
5. Socialinės ir ūkinės raidos strateginių planų parengimas;
6. Viešojo biudžeto projektų parengimas;
7. Socialinės ir ūkinės politikos bei diegiamų socialinių ir ekonominių programų efektyvumo vertinimas;
8. „socialinių pranešimų“ apie žmogaus ir visuomenės raidą parengimas;
9. Metinių pranešimų ir ataskaitų, kurias visuomenei pateikia demokratiški išrinkti lyderiai (prezidento metinis pranešimas ir pan.), parengimas.

A.Guogio ir M.Urvikio(2011, p.82) nuomone, geriausias kelias – tinkamas atskirų naujosios viešosios vadybos ir naujojo viešojo valdymo elementų derinimas reformuojant viešąjį sektorių yra tas kelias, kuris galėtų pakreipti valstybės valdymą socialumo ir demokratiškumo kryptimi.

G.Merkys, R.Brazienė, G.Kondrotaitė(2008, p.71) pastebi, jog socialiniais indikatoriais grįstų valdymo sprendimų priėmimas – vienas iš modernios ir demokratiškos visuomenės bruožų. Mažiau išsivysčiusiose šalyse socialiniais indikatoriais nėra remiamasi ir objektyvi informacija nerenkama. Lietuvos atveju patvirtintos vieningos socialinių indikatorių sistemos nėra, o taip pat nėra požymių, jog tokią sistemą būtų planuojama kurti. Tuo tarpu JAV ir Vakarų Europos valstybėse socialinių indikatorių konstravimas yra savarankiška ir vertinama tyrimų sritis socialiniuose moksluose. Europos Sąjunga taip pat turi patvirtinta socialinių indikatorių sistemą. Turint galvoje informacijos rinkimo standartizavimo procedūras, G.Merkys, R.Brazienė, G.Kondrotaitė(2008, p.71) nuomone, būtų tikslinga Lietuvai kurti savo socialinių indikatorių sistemą Europos Sąjungos pavyzdžiu šiek tiek pritraukiant sistemą prie Lietuvos nacionalinės specifikos.

IŠVADOS

1. Šiuolaikinę socialinės apsaugos sistemą reiktų sieti su XIXa antrąja puse, kai atsiranda valstybinis reguliavimas sveikatos, nedarbo draudimo, darbo santykių ir pensijų srityse.
2. Plačiąja prasme socialinės apsaugos sistemos gali būti klasifikuojamos į neoklasikines ir keinsistines, siaurąja – Bismarcko/kontinentines arba Beveridge/atlantines.
3. Lietuvos socialinės apsaugos modelis bendriausia prasme atitinka bismarkinį, korporatyvinį - konservatyvųjį tipą, kuriam būdinga socialinių išmokų sistema, priklausanti nuo dirbančiojo buvusio (ar esamo) dalyvavimo darbo rinkoje rezultatų.
4. Globalizacija sukelia sunkumų prisitaikyti socialinei apsaugai: globalios tarptautinės organizacijos vykdo politiką, kurios pagrindinis tikslas yra ne socialinė gerovė, o ekonomika, prekyba ir finansiniai rodikliai.
5. Dėl nepakankamo dėmesio socialinei apsaugai yra susiduriama su socialinių vertybių krize, kuri iššaukia gerovės valstybės krizę, o tai tampa dideliu iššūkiu sėkmingam socialinės apsaugos sistemos funkcionavimui.
6. Tarptautinės organizacijos nepasižymi itin aukštu veiksmingumu gerinant socialinius rodiklius įvairiose šalyse: Europos sąjungos veiksmingumą smarkiai apsunkino pasaulinė krizė, nes daugelis šalių nebeturi išteklių socialinei apsaugai, tad ES pagrindinis tikslas – spręsti šių šalių socialinės apsaugos problemas. ES veikla nėra patenkintos Vokietija, Ispanija, Prancūzija, Graikija. Kitos organizacijos skelbia aukštus ir didingus tikslus, bet nemažai mokslininkų abejoja jų veiksmingumu.
7. Pokriziniu laikotarpiu iškilo nemažai socialinių, organizacinių, valdymo problemų, kurias bandoma spręsti pasitelkiant naujus valdymo būdus pvz. naujasis viešasis valdymas.
8. Siekiant pagerinti socialinės apsaugos sistemos funkcionavimą Lietuvoje, reiktų socialinės politikos modelį krypti socialdemokratiniu keliu, kuomet valstybės prisiima didžiausią atsakomybę už piliečių gerovę. Būtina atkreipti dėmesį į socialinių indikatorių svarbą.
9. Dėl globalizacijos įtakos yra pastebimas polinkis į liberalizmą, tad vienas tikėtinausių scenarijų, jog ateityje pastebėsime NVV principų ir metodų sklaidą Lietuvoje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aidukaitė J., Bogdanova N., Guogis A., *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė*, Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2012, 17-20, 29, 109-116p.
2. Aidukaitė J., Gerovės valstybių patirtis vertinant socialinio teisingumo principo įgyvendinimą švietime: Švedijos, Škotijos ir Vokietijos atvejai, *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 34, 2010, p. 47-60.
3. Albert M., Globalization theory: Yesterday's fad or more lively than ever?, *International Political Sociology*, Nr. 1, 2007, p. 165-182.
4. Angele S., Dobrovolskis A., Keinys S., ir kt. *Socialinės apsaugos terminų žodynas*, Vilnius: Sveikatos ekonomikos centras, 1999, 25p.
5. Backūnaitė E., Chlivickas E., Civinskas R. ir kt. *Naujoji viešoji vadyba*, Kaunas: Technologija, 2007, 6-24, 39-56p.
6. Batic J., Crisis of the welfare state in European Union, *Megatrend Review*, Nr. 8, 2011, p. 141-182.
7. Bauman Z., *Globalizacija: pasekmės žmogui*, Vilnius: Strofa, 2002, 7p.
8. Bernotas D., Guogis A., *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, 12-16, 20-21, 187-196, 204-214 p.
9. Bitinas A., *Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas*, Vilnius: MES, 2011, 24-33, 70-78p.
10. Blackmon P., The state: Back in the center of the globalisation debate, *International Studies Review*, Nr. 8, 2006, p. 116-119.
11. Blakemore K., Griggs E., *Social Policy: An Introduction*, Maidahead: Open University Press, 2007, 57-62 p.
12. Boudreaux D.J., *Globalization*, Westport, Conn : Greenwood Press, 2008, 1-2 p.
13. Bučinskas A., Giedraitytė V., Raipa A., Tinklaveika viešojo valdymo pokyčių struktūroje, *Region Formation & Development Studies*, Nr. 10, 2013, 46-57p.
14. Chlivickas E., Domarkas V., Gaulė E. ir kt. *Įvadas į viešąjį valdymą*, Kaunas: Technologija, 2009, 27-34p.
15. *Claiming for an adult dependant*, prieiga per internetą http://www.citizensinformation.ie/en/social_welfare/irish_social_welfare_system/claiming_a_social_welfare_payment/claiming_an_increase_in_your_social_welfare_payment_for_an_adult_dependant.html (žiūrėta 2013 05 17).

16. Dambrauskienė G., Mačernytė – Panomariovienė I., *Tarptautinė darbo organizacija ir Lietuva: konvencijų priėmimas, ratifikavimas ir vykdymas*, Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, 7,10,11p.
17. Denhardt R., *Viešųjų organizacijų teorijos*, Vilnius: Algarvė, 2001, 197-207p.
18. Dromantienė L., *Socialinės Europos kūrimas. Monografija*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, 6,13,19-27,29-30p.
19. Giddens A., *Essential Matter: Globalization Excerpts from Keynote Adress at the UNRISD Conference on Globalization and Citizenship*, prieiga per internetą [http://www.unrisd.org/80256B3C005BE6B5/\(search\)/3F2A5BF8EF7300D480256B750053C7EC?Opendocument&highlight=2,giddens,globalization&fromsearch=yes&query=giddens+globalization](http://www.unrisd.org/80256B3C005BE6B5/(search)/3F2A5BF8EF7300D480256B750053C7EC?Opendocument&highlight=2,giddens,globalization&fromsearch=yes&query=giddens+globalization), (žiūrėta 2012 12 03).
20. *Globalization and social development: Public-Private Collaboration for Public Service Delivery Amara Pongsapich*, prieiga per internetą <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/eropa/unpan014325.pdf>, (žiūrėta 2013 11 06).
21. Grauwe P., Polan M., Globalization and social spending, *Pacific Economic Review*, Nr. 10, 2005, p. 105-123.
22. *Guide to the World Bank*, Herndon: World Bank Publications, 2007, p. 2.
23. Guogis A., *Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos*, prieiga per internetą <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-07-17-arvydas-guogis-del-lietuvos-socialines-apsaugos-sampratos/4433>, (žiūrėta 2013 06 12).
24. Guogis A., Globalizacijos ir gerovės valstybių santykio problema, *Socialinis darbas*, Nr. 3(2), 2004, p. 5-10.
25. Guogis A., *Naujojo viešojo valdymo reikšmė*, prieiga per internetą <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-10-22-arvydas-guogis-naujojo-viesojo-valdymo-reiksme-iii/33968>, (žiūrėta 2013 12 28).
26. Guogis A., Pažangaus gerovės normatyvinio modelio paieškos Europos ir Lietuvos kontekste, *Filosofija.Sociologija*, Nr. 4, 2011, p. 365-371.
27. Guogis A., Pietų Europos gerovės modelis: Ispanijos atvejo problemos, *Viešoji politika ir administravimas*, Nr. 2, 2012, p. 213-219.
28. Guogis A., Socialinė apsauga ir naujosios viesosios vadybos alternatyva, *Socialinis darbas*. Nr.4(2), 2005, p. 13-18.
29. Guogis A., Urvikis M., Socialinė gerovė, naujoji viešoji vadyba ir naujasis viešasis valdymas, *Public administration*, Nr. 3, 2011, p.77-86.

30. Hacker B., Hybridization instead of Clustering: Transformation Processes of Welfare Policies in Central and Eastern Europe, *Social Policy & Administration*, Nr.43, 2009, p. 152-169.
31. Hedley R.A., *Running out of Control : Dilemmas of Globalization*, Bloomfield, CT, USA: Kumarian Press. 2002, 63-68 p.
32. Išoraitė M., *Socialinių paslaugų administravimas*. – Vilnius:Saulelė, 2007,18-21p.
33. Kazlauskas R., Carlos Schmittas ir politinės teologijos problema, *Sociologija: Mintis ir Veiksmas*, Nr. 28, 2011, p. 101-127.
34. Kim S., Openness, external risk, and volatility: Implications for the compensation hypothesis, *International Organization*, Nr. 64, 2007, p. 181-216.
35. Kim T.K., Zurlo K., How does economic globalization affect the welfare state? Focusing on the mediating effect of welfare regimes, *International Journal of Social Welfare*, Nr. 18, 2009, p. 130-140.
36. Kniezaitė M., *Ar Lietuva taps geroves valstybe?*, prieiga per internetą <http://www.alfa.lt/straipsnis/10437088/Ar.Lietuva.taps.geroves.valstybe.=2011-01-23_18-16/>, (žiūrėta 2012 07 15).
37. Lane J.E., *Globalization : The Juggernaut of the 21st Century*, Aldershot, England : Ashgate, 2008, 11-12p.
38. Lemieux P., American and European welfare states: similar causes, similar effects, *CATO Journal*, Nr. 33, 2013, p. 227-232.
39. Melnikas B., Chlivickas E., Razauskas T., ir kt. *Europos Sąjunga: plėtros procesai*, Vilnius: Technika, 2011, 29p.
40. Merkys G., Brazienė R., Kondrotaitė G., Subjektyvi gyvenimo kokybė kaip socialinis indikatorius: naujosios viešosios vadybos ir darnios plėtros kontekstas, *Socialiniai Tyrimai*, Nr.2(12), 2008, p. 63-74.
41. Mittelman J.H., What Is Critical Globalization Studies, *International Studies Perspectives*, Nr.5, 2004, p. 35-39.
42. Morkūnienė J., *Globalizacija : taikos kultūra, žinių visuomenė, tolerancija*, Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, 191-200p.
43. *OECD history*, prieiga per internetą < <http://www.oecd.org/about/history/>>, (žiūrėta 2013 12 25).
44. Pieters D. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*, Vilnius:Eugrimas, 1998, 14p.
45. Pigozzi M.J., A UNESCO view of global citizenship education, *Educational Review*, Nr. 58, 2006, p. 1-4.

46. Porte D.L., Deacon B., Social policy influence of the eu and other global actors: the case of Lithuania, *Policy Studies*, Nr.25, 2004, p.121-137.
47. Radzevičiūtė J., Monetarinė sistema: trūkumai ir reformos, *Management Theory & Studies for Rural Business & Infrastructure Development*, Nr. 22, 2010, p.131-139.
48. Rajagopal, *Globalization Thrust : Driving Nations Competitive*, New York : Nova Science Publishers, 2009, 1-6p.
49. Ramlogan P., Fritz-Krockow B., *International monetary fund handbook: its functions, policies, and operations*, Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2007, 1-2p.
50. Schirato T., Webb J., *Uniderstanding Globalization*, London: Sage Publications, 2003, 1-15p.
51. Scholte J.A., Defining Globalisation , *The World Economy*, Nr. 31, 2008, p.1471-1502.
52. Sigerist H.E., Bismarck to Beveridge: Developments and Trends in Social Security Legislation, *Journal of Public Health policy*, Nr.20, 1999, p.474-496.
53. Smalakys V., Gerovės valstybės ir socialinės viešosios politikos krypčių teoriniai aspektai, *Viešojoji politika ir administravimas*, Nr.11, 2005, p. 86-93.
54. *Social and employment situation in Europe*, prieiga per internetą
<http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/situation_in_europe/index_en.htm>, (žiūrėta 2013 06 17).
55. *Social protection department*, prieiga per internetą
<<http://www.ilo.org/public/english/protection/secsoc/downloads/policy/sssifg.pdf>>, (žiūrėta 2013 06 15).
56. Social transformations in an era of globalization, prieiga per internetą
<<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001399/139998e.pdf>>, (žiūrėta 2013 02 19).
57. Socialinė apsauga Europos Sąjungos vystomojo bendradarbiavimo srityje, prieiga per internetą
< http://eur-lex.europa.eu/Result.do?arg0=Socialin%C4%97+apsauga+Europos+S%C4%85jungos+vystom+ojo+bendradarbiavimo+sirtyje&arg1=&arg2=&titre=titre&chlang=lt&RechType=RECH_mot&Submit=Ie%C5%A1koti>, (žiūrėta 2014 02 04).
58. Svallfors S., A Bedrock of Support? Trends in Welfare State Attitudes in Sweden, 1981-2010, *Social Policy & Administration*, Nr. 45, 2011, p.806-825.
59. TDO valstybės narės, prieiga per internetą
<<http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/country.htm>>, (žiūrėta 2013 12 15).

60. The World Bank History, prieiga per internetą
<<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/0,,contentMDK:20653660~menuPK:72312~pagePK:51123644~piPK:329829~theSitePK:29708,00.html>>, (žiūrėta 2013 11- 5).
61. Tse T., The future of the millennium development goals, prieiga per internetą
<<http://globalsolutions.org/blog/2013/02/Future-Millennium-Development-Goals>>, (žiūrėta 2012 09 02)
62. UNESCO. About Us, prieiga per internetą <<http://www.unesco.org/new/en/unesco/about-us/>>, (žiūrėta 2012 11 16).
63. United Nations. *7 billion people, 1 united nations: hand in hands*, In UN Chronicle. New York : UN Publications, 2011, 18-23p.
64. Vienažindienė M., Žmogiškųjų išteklių valdymas virsmo iš viešojo administravimo į naująją viešąją vadybą kontekste: teorinis ir praktinis aspektai, *Economics & Management*, Nr.14, 2009, p.641-648.
65. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija 22str., prieiga per internetą
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=278385&p_query=&p_tr2>, (žiūrėta 2012 06 14).
66. Walker R., *Social security and welfare: concepts and comparisons*, Maidenhead:New York, 2005, 4-6p.
67. *World Social Security Report 2010/11 : Providing Coverage in Times of Crisis and Beyond*, Geneva : ILO, 2010, 105-120p.
68. Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., ir kt. *Tarptautinės organizacijos*, Vilnius: Justitia, 2001, 17-19,269-270,279,418-426,432-437,582-584,789p.
69. Žalimienė L., *Socialinės paslaugos*, Vilnius: VU specialiosios psichologijos laboratorija, 2003, 15-17p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe atskleista globalizacijos įtaka socialinės apsaugos sistemai Lietuvoje ir užsienyje. Išanalizuotas tarptautinių organizacijų, tokių kaip Europos Sąjunga, Jungtinių Tautų Organizacija, Tarptautinė darbo organizacija ir kt. poveikis socialinės apsaugos raidai. Įvertintos galimybės gerinti viešojo administravimo darbą socialinės apsaugos srityje diegiant naujosios viešosios vadybos ir naujojo viešojo valdymo principus. Padarytos išvados, jog būtina diegti naujosios viešosios vadybos bei naujojo viešojo valdymo metodus viešojo valdymo srityje, taip pat neužmirštant socialinių indikatorių svarbos.

Raktiniai žodžiai: socialinės apsauga, gerovės valstybė, globalizacija, tarptautinės organizacijos.

SANTRAUKA

Globalizacijos procesas – visaapimantis bei plataus masto reiškinys. Šią sąvoką galima aptikti XXIa. medijos akiratyje, mokslininkų darbuose, knygose ir t.t. Pastebėtina tai, jog dauguma mokslininkų skiria dėmesį globalizacijos poveikiui ekonomikai analizuoti: gilinamasi kaip globalizacija atsilieps rinkoms, kokie galimi finansiniai pokyčiai, kaip bus paveikiamas verslas. Tenka pastebėti, jog socialinė sritis lieka nuošalyje. Vis tik yra mokslininkų, kurie gilinasi į socialinę sferą bei analizuoja globalizacijos įtaką socialinei sričiai.

Siekiant plačiau aptarti globalizacijos įtaką socialinės apsaugos raidai, reikalinga paanalizuoti globalių tarptautinių organizacijų veiklą. Globalios organizacijos yra viena iš globalizacijos apraiškų ir būtent per jas globalizacija gali veikti socialinę sritį. Tokios tarptautinės organizacijos kaip Europos Sąjunga, Tarptautinė Darbo Organizacija, Jungtinių Tautų Organizacija, Pasaulio Bankas, Tarptautinis Valiutos Fondas yra ne tik globalėjančio pasaulio apraiška, tačiau taip pat glaudžiai siejasi su socialine sritimi. Europos Sąjungos socialinė politika susiduria su didelėmis ekonominėmis ir demografinėmis problemomis, kurias dar paaštrino pasaulio ekonomikos krizė. Daug kritikos susilaukia Jungtinių Tautų organizacija dėl savo nesugebėjimo spręsti gyvybiškai svarbių pasaulinio lygio problemų.

Paanalizavus globalių tarptautinių organizacijų veiklą, pastebėtina, jog socialinėje srityje globalizacija atsiskleidžia neigiamame kontekste – liberalios jėgos nesuinteresuotos gilintis į socialinės atskirties grupės problemas. Prioritetinė sritis lieka ekonomika, verslas, finansai. Tradicinės vertybės, socialinė apsauga bei socialinė gerovė lieka antrame plane. Dėl nepakankamo dėmesio socialinei apsaugai yra susiduriama su socialinių vertybių krize, kuri iššaukia gerovės valstybės krizę, o tai tampa dideliu iššūkiu sėkmingam socialinės apsaugos sistemos funkcionavimui.

Siekiant efektyvesnio valstybės administravimo yra ieškoma naujų būdų kaip sėkmingai reformuoti atgyvenusį tradicinį viešojo administravimo modelį. Vis daugiau dėmesio skiriama naujosios viešosios vadybos idėjoms. Naujoji viešoji vadyba – globalizacijos proceso padarinys. Ši teorija susikoncentruoja į vadybos svarbą ir daugelį veiklos elementų perima iš privataus sektoriaus. Nepaisant didesnio efektyvumo siekimo ir racionalaus išteklių paskirstymo idėjos, naujoji viešoji vadyba susilaukia nemažai kritikos dėl vartotojiško požiūrio. Pažangios užsienio valstybės nusigręžia nuo naujosios viešosios vadybos modelio ir vis dažniau reformas vykdo remiantis naujojo viešojo valdymo principais, kur dėmesys skiriamas tokiems dalykams kaip demokratija, savigarba, pilietis ir atsisakoma vartotojiškumo. Galima manyti, jog tai savotiška priešprieša globalizacijos iššauktam vartotojiškumui ir bandymas atsigręžti į tradicinį viešąjį administravimą.

Vis tik pastebima, kad naujasis viešasis valdymas kaip ir naujoji viešoji vadyba turi savų privalumų bei trūkumų, tad geriausias kelias – tinkamas atskirų naujosios viešosios vadybos ir naujojo viešojo valdymo elementų derinimas reformuojant viešąjį sektorių. Tik tinkamai suderinant šias koncepsijas galima pakreipti valstybės valdymą socialumo ir demokratiškumo kryptimi.

Reikšminiai žodžiai: socialinė apsauga, globalizacija, Lietuva, tarptautinės organizacijos

SUMMARY

The process of globalization - inclusive and broad-based phenomenon . This concept can be found in XXIst century . the media spotlight , scientists, books , etc. It should be noted that the majority of scientists focuses on the impact of globalization economic analysis : explores how the globalization of markets will respond , what are the possible financial changes to the affected business. It should be noted that the social sphere remains on the sidelines. However, there are researchers who have been interested in the social sector and analyzes the impact of globalization on the social sphere .

To expand on the impact of globalization on social development needed to analyze global international organizations. Global organization is one of the manifestations of globalization, and through them , it can affect the social sphere . International organizations such as the European Union , the International Labour Organization , the United Nations, the World Bank , the International Monetary Fund is not the only manifestation of a globalized world , but is also closely linked to the social field . European Union social policy faces major economic and demographic problems , exacerbated by the global economic crisis . Much of the criticism of the United Nations Organization for its failure to deal with vital global challenges.

Analysis results of global international organizations , noted that the area of social globalization unfolds in a negative context - liberal forces are not interested in delving into social exclusion groups. Priority remains in economy , business and finances . Traditional values, social protection and social welfare remain in the background. Due to the lack of attention to social protection there is a crisis of social values , which causes the crisis of the welfare state , and it is a great challenge for the successful functioning of the system of social security . For more efficient public administration is looking for new ways to successfully reform the outdated traditional model of public administration . More and more attention is paid to the new public management ideas. New Public Management - a consequence of the globalization process . This theory focuses on the importance of management and many activities takes elements from the private sector .

Despite achieving greater efficiency and rational resource allocation ideas , the new public management is receiving a lot of criticism on the consumerist approach . Advanced foreign state are turning away from the new public management model and, increasingly, the reforms carried out in accordance with the principles of New Public Management , which focuses on such things as democracy , self-esteem , a citizen and refused consumerism . One might think that this is a kind of antithesis of globalization attempt to turn back to the traditional public administration. Nevertheless, it is noted that the new public management has its own advantages and disadvantages, so the best way - suitable for individual New Public Management and the new Public Governance elements of law reforming the public sector . Only properly aligning these conception can shift public administration and democratic sociability direction

Key words: social security, globalization, Lithuania, global organizations